

Vlaanderen
is lokaal bestuur

BinnenBand

De stad als inspiratielab

**AGENTSCHAP
BINNENLANDS BESTUUR**

stedenbeleid.vlaanderen.be
maart 2018

Voorwoord

Jeroen Windey © Stefan Dewickere.

Steden en stedelijke gebieden zijn bij uitstek de plaatsen waar zich veel belangrijke maatschappelijke uitdagingen voordoen. Tegelijkertijd is het de plek waar burgers nieuwe oplossingen bedenken, aanreiken en uittesten om die uitdagingen aan te pakken. Steden en gemeenten hebben vaak te maken met dezelfde problemen en uitdagingen. Door hun verschillende karakteristieken zijn steden lokale labo's die andere lokale besturen kunnen inspireren.

Dit themanummer is gewijd aan een aantal praktijkcases die het Vlaamse Stedenbeleid initieert of ondersteunt. We staan eerst stil bij de recente maatschappelijke ontwikkelingen. We confronteren een aantal experts met verschillende actuele vragen, onder meer:

- Wanneer spreken we van een slimme stad of gemeente?
- Welke uitdagingen staan de steden en gemeenten te wachten?
- Hoe kom je innoverend uit de hoek?
- Hoe versterk je co-creatie?

Daarna duiken we het werkveld zelf in. Veel beleidsmakers zien steden als proeftuinen of labo's waar ze antwoorden zoeken voor maatschappelijke en bestuurlijke vraagstukken. Dikwijls met succes. We laten experts, projectleiders en partners aan het woord om hun project of realisatie voor te stellen. We delen hun getuigenissen onder in vijf categorieën:

- sociaal-maatschappelijk;
- ruimtelijk-ecologisch;
- nieuwe, sociale maakeconomie;
- slimme mobiliteit;
- slimme overheden.

We hopen dat deze goede praktijkvoorbeelden andere lokale besturen kunnen inspireren in hun beleidsvoering.

Gelijktijdig lichten we het Vlaamse beleid toe. Het Agentschap Binnenlands Bestuur (ABB) ondersteunt en stimuleert steden om proactief in te spelen op de uitdagingen van vandaag en morgen.

Ik eindig met een woord van dank aan alle geïnterviewden en projectmedewerkers, de ABB-medewerkers van het team Stedenbeleid en ABB-redacteur Ignace Decancq die de BinnenBand samen vorm gaven.

Veel leesplezier.

Jeroen Windey
administrateur-generaal

In deze BinnenBand

Voorwoord	2
De stad als labo voor de toekomst	5
Stadsvernieuwing is een sociaal rechtvaardigheidsvraagstuk	6
Technologie houdt slimme steden leefbaar	11
Transitie naar duurzame samenlevingen versnellen	15
Sociale innovatie en sociaal ondernemerschap	21
Sociaal-maatschappelijke praktijkvoorbeelden	25
Genk verslimgt aanpak kinderarmoede en onderwijsachterstand	26
De Kazematten inspireert jongeren met theater	31
Ruimtelijk-ecologische praktijkvoorbeelden	35
Roeselare wordt een slimme energiestad	36
Hartwijk met oog voor stadsvernieuwing	41
Praktijkvoorbeelden van nieuwe, sociale maakeconomie	46
De Potterij terug in omloop	47
Borgerhoutse spoorwegbogen krijgen nieuwe invulling	54
W ² in de stad: stadslandbouw	61
Praktijkvoorbeelden van slimme mobiliteit	66
Verlanning laatste stuk A10 in Oostende	67
Kortrijk parkeert slim	73
Praktijkvoorbeelden van een slimme overheid	80
Blockchain: overheid in of aan de ketting	81
Turnhout gaat slim om met info uit stadsmonitor	89

Colofon

BinnenBand is een publicatie van het Agentschap Binnenlands Bestuur

v.u. Jeroen Windey, administrateur-generaal

Havenlaan 88 bus 70, 1000 Brussel

Coverfoto: Vaartkom Leuven © AG Stadsontwikkeling Leuven - Debby Termonia

De stad als labo voor de toekomst

De Vlaamse overheid streeft een duurzame en inclusieve samenleving na. Daartoe stelt zij de nodige instrumenten ter beschikking van de Vlaamse steden en gemeenten en de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) voor de Brusselse gemeenschapsaangelegenheden. Het Vlaamse stedenbeleid beschikt met stadsvernieuwing en het Smart Flanders-programma over interessante stimuli waarmee zij de Vlaamse steden en Brussel (VGC) een duwtje in de rug geven richting geïntegreerde duurzaamheid. Want steden vertolken door hun voortrekkersrol en complexiteit een labofunctie. Zij worden rechtstreeks geconfronteerd met de grote maatschappelijke uitdagingen: klimaatsverandering, sociale ongelijkheid, culturele diversiteit, nood aan (aan)gepaste huisvesting, werkloosheid, ... Daarbij stellen we vast dat het niet altijd evident is om naast de economische, technologische en ecologische componenten ook de sociale component van duurzaamheid te bewerkstelligen.

Belangrijk bij de inzet van de instrumenten is de noodzakelijke regierol die de steden moeten opnemen en waarbij een co-creatieve ingesteldheid een voorwaarde is. Een stad bereikt meer door samenwerkingen te faciliteren tussen stadsdiensten, kenniscentra, verenigingen, bedrijven en – last but not least – de burgers. Dat leidde in onze steden tot bestuurlijke vernieuwing. Het kortetermijndenken maakte plaats voor een brede visie op stadsontwikkeling die past binnen een langetermijnperspectief. Belangrijk hierbij is een holistische aanpak waarbij de ingezette instrumenten elkaar aanvullen en versterken.

Hoe evolueerde het instrument stadsvernieuwing de afgelopen 15 jaar? Hoe verhouden de twee instrumenten stadsvernieuwing en smart city zich tot elkaar? Hoe kan een stad een actieve rol spelen en impact krijgen op sociale vernieuwing en maatschappelijke verandering? Je leest het hierna.

Stadsvernieuwing is een sociaal rechtvaardigheidsvraagstuk

Michiel Dehaene

Burgerlijk ingenieur-architect Michiel Dehaene is professor Stedenbouw aan de Universiteit Gent. Naast Marcel Smets was André Loeckx - professor architectuur theorie aan de KU Leuven - een van zijn leermeesters. Hij treedt in 2017 uitdrukkelijk in zijn voetsporen als voorzitter van de stadsvernieuwingsjury. Zijn jaren dienst als jurylid stadsvernieuwing alsook zijn rijke ervaring op het Vlaamse en internationale terrein, maken van hem de geknipte persoon om de afgelegde weg te evalueren en de uitdagingen van de komende jaren te voorspellen.

Het instrument stadsvernieuwing bestaat vijftien jaar. Wat heeft het betekend voor het Vlaamse stadslandschap?

Michiel Dehaene: "Best veel. Het leverde bijzondere projecten op, waarin de initiatiefnemers systematisch zochten om de binnenstedelijke projectontwikkeling bij te sturen. Aanvankelijk mikten ze daarbij vooral op ruimtelijke kwaliteit en op sociale aspecten.

De laatste jaren zetten ze steeds meer in op duurzaamheid. Maar je mag het stedenbeleid niet alleen op die indrukwekkende portfolio aan projecten beoordelen. Per jaar kan je trouwens maar hooguit een viertal projecten financieel ondersteunen. Dat blijft een druppel in de spreekwoordelijke oceaan. De echte impact van het instrument steekt in de vernieuwing van de werkwijze binnen steden. Het instrument moedigt steden aan om - veel meer dan voorheen - een regierol op te nemen voor stadsontwikkeling en hun eigen werking daarop in te stellen. Voor veel steden was het eerst wat wennen aan de projectgerichte financiering waarvoor ze een stevig aanvraagdossier moeten opmaken. Maar verschillende steden stemden hun eigen aanpak echt af op die projectmatige aanpak. Vandaag plukken ze daar de vruchten van. Ik denk daarbij bv. aan Deinze. Ze liepen een bluts en buil op tijdens hun eerste projectaanvraag. Sindsdien schakelen ze projectleiders in en kregen ze voor meerdere stadsvernieuwingsprojecten project- en conceptondersteuning. Deinze demonstreert dat het ook in een kleine stad kan."

"We moeten breken met de idee dat herverdeling tot stand komt door het aanbod te spreiden."

Michiel Dehaene

Zorgde de inzet van het instrument voor een andere stadsontwikkelingsaanpak?

Dehaene: "Zeker bij lokale besturen is die bestuurlijke vernieuwing zichtbaar. Steden nemen hun regierol met meer zelfvertrouwen op. Ik vind het erg interessant om zien hoe Vlaanderen met een relatief licht instrumentarium de horizontale samenwerking binnen de overheid weet te bevorderen. Maar heel eerlijk, het kan nog veel beter. Vlaanderen eist dat steden op een geïntegreerde en sectoroverschrijdende manier werken, maar slaagt daar zelf niet altijd in. Ik heb het gevoel dat dat veel steden frustreert. Ze ervaren de Vlaamse overheid als bevoogdend. De selectie en subsidiëring als stadsvernieuwingsproject is een zware procedure. Dan verwacht je dat die erkenning afstraalt op de manier waarop de verschillende Vlaamse departementen geselecteerde projecten begeleiden en afhandelen. Dat is helaas niet altijd zo."

Welke evolutie maakte stadsvernieuwing in al die jaren door? Wat zijn vandaag de belangrijkste uitdagingen?

Dehaene: “De stadsvernieuwing van de afgelopen jaren toont hoe je door samen te werken met marktpartijen betere projecten kan bouwen. Die samenwerking leverde naast extra kwaliteit ook betere projectontwikkelaars op. Ze zijn nu beter dan voorheen in staat om vanuit een echt publiek privaat partnerschap aan een stad te bouwen. Toch blijft het hele proces te moeilijk en te traag lopen. Teveel middelen gaan nog steeds verloren.”

Kan je verklaren waarom dat zo is?

Dehaene: “De Vlaamse eigenaarsmarkt is erg versnipperd. Daardoor blijft het lastig om steden op een gestructureerde manier te ontwikkelen en duurt het vaak lang voor er überhaupt iets gebeurt. Grondposities worden vaak meermaals verhandeld voor ze bij de projectontwikkelaar terechtkomen. Een deel van de meerwaarde vloeit zo al weg naar de tussentijdse eigenaars, wat grote onzekerheid met zich meebrengt voor de projectontwikkelaars. Op hun beurt rekenen zij hun risico's door aan de lokale besturen. Zo gaan er veel overheidsmiddelen verloren. Daarom zou de overheid meer proactief moeten optreden door bijvoorbeeld strategische gebieden aan te kopen of zelfs te onteigenen. Nadien kunnen ze de ontwikkelingsmogelijkheden gestructureerd en met een beter risicoprofiel op de markt brengen.”

Welke vraagstukken komen nog op ons af?

Dehaene: “We botsen vandaag op de grenzen van de stadsontwikkelingsaspecten die je al bouwend kan afdekken. Veel uitdagingen kan je niet enkel oplossen door beter te bouwen. Duurzaamheid bereik je bijvoorbeeld door je stad intelligent te beheren en te gebruiken. Maar hetzelfde kunnen we zeggen over de transitie naar deelmobiliteit of de ontwikkeling van een goed omkaderd zorgwonen. Al die beheersaspecten kan je ook niet zomaar in het bord van projectontwikkelaars leggen. Je hebt organisaties nodig die de woon-, leven- en werkaspecten in een stad verzorgen en met projectontwikkelaars en steden in zee kunnen gaan. Dergelijke stedelijke serviceproviders zijn noodzakelijk om de nieuwe generatie sociale en duurzame stadsprojecten op te zetten. Ik zie hier een belangrijke rol weggelegd voor de stadsvernieuwingprojecten. Ze kunnen helpen om lokaal dergelijke nieuwe spelers op te kweken, net zoals we in de afgelopen jaren verlichte projectontwikkelaars vormden.”

Hoever staat het daarmee?

Dehaene: “In Vlaanderen kampen we met veel achterstallig werk. Dat komt omdat we in het verleden uitgesproken kozen voor een individuele eigenaarsmarkt. We realiseerden het betaalbaar wonen door appartementen te verkopen met lage maandelijkse vaste kosten. De omkadering van dit collectief wonen blijft heel pover en kampt met een gebrek aan investeringen. In Vlaanderen ontdekken veel mensen nu pas dat collectief wonen ook voordelen met zich kan meebrengen en niet alleen ruzie met een armlastige vereniging van eigenaars.”

“Initiatieven die de stad herdenken, moeten we voldoende ruimte bieden om te pionieren.”

Michiel Dehaene

Wat moet onze ambitie zijn?

Dehaene: "De vraag die zich nu stelt, luidt als volgt: 'hoe maken we trajecten waaruit nieuwe constellaties (bv. nieuwe woonconcepten) kunnen ontstaan en waarbij we op voorhand al nadenken over de totale woonkost?'. Vandaag kiezen we radicaal voor een betonstop en een stedelijke verdichting. Daarmee breken we met een beleid dat een verregaande vorm van ruimtelijke spreiding toeliet om het wonen betaalbaar te houden. Alles kon schijnbaar overal. In elke gemeente was bouwgrond beschikbaar. De drempel tot de eigenaarsmarkt lag laag, wat de competitie om het centrum temperde. Daarmee ontzegden we ons ook de voordelen van een goed georganiseerde stad en kijken we nu aan tegen slecht uitgeruste woonclusters met hoge nutsvoorzieningskosten voor de gemeenschap."

Hoe raken we van de dat historisch passief af?

Dehaene: "Het sociale rechtvaardigheidsvraagstuk en de gelijke toegang tot voorzieningen moeten we anders voeren. Niet door iedereen overal hetzelfde aan te bieden. Want zo kan je enkel basisvoorzieningen aanbieden zoals een minimum aanbod aan openbaar vervoer. De uitdaging bestaat erin om een hoogwaardige leefomgeving te maken en die vervolgens betaalbaar te houden voor grote groepen van de bevolking. We moeten breken met de idee dat herverdeling tot stand komt door het aanbod te spreiden. Ik verwacht in die zin echt wel iets van de regionale programmatie die Vlaanderen aan de vervoersregio's wil koppelen. Maar de overheid moet tegelijk werken aan mechanismen om de solidariteit te organiseren binnen het territorium, anders krijg je een spel tussen gemeenten die al dan niet in de prijzen vallen. We moeten in elk geval ophouden met het programmeren van woningen op plaatsen waar eigenlijk geen woonbehoefte is. Enkel zo kunnen we in steden voluit de ontwikkelingskaart trekken."

Zoals je zelf al aangaf, gaat stadsvernieuwing breder dan louter het ruimtelijke aspect. Duurzaamheid is een belangrijke pijler geworden binnen stadsvernieuwing. Slagen de steden erin om dat begrip goed te integreren in hun concepten en projecten?

Dehaene: "Ik geloof niet in een model dat ecologische doelstellingen tegen andere uitspeelt. Stedelijkheid gaat om het organiseren van collectieve voordelen. Ik vertel mijn studenten altijd dat verstedelijking begint als miserie: last van de burens, files, vervuiling, overstromingen of onhygiënische toestanden. Maar als we steden organiseren, worden het plekken waar net meerwaarde ontstaat en keuze. Tijdens het organiseren, maken we gebruik van technologie. Dat we vandaag ook 'slimme' technologie inzetten, vind ik perfect normaal. Maar de inzet van technologie moet overal gelijk zijn. Het moet collectief voordeel organiseren dat voor iedereen toegankelijk is. Niet alle projecten slagen daarin. Sommige duurzame projecten leggen teveel de nadruk op economische investering in groene technologie en verwaarlozen de sociale component. Dergelijke projecten werken sociale verdringing in de hand. Energieconcepten die de draagkracht van de samenleving niet bevorderen, zijn niet duurzaam."

Welke rol kan stedenbeleid bij technologische vernieuwing spelen?

Dehaene: "We moeten de verwachtingen realistisch houden. Het stadsvernieuwingsbeleid maakt de trends niet, ze kan ze in het beste geval bijsturen en vernieuwende initiatieven stimuleren. Voor mij blijft de cruciale vraag of de stadsvernieuwingsprojecten het verschil maken tegenover business as usual? Het antwoord op die vraag is genuanceerd, maar toch vooral positief. We moeten blijven kijken hoe we het status quo kunnen counteren. Duurzaamheidsaspecten maken daar integraal deel van uit. De rest is een collectief leerproces. Initiatieven die de stad herdenken, moeten we voldoende ruimte bieden om te pionieren."

Deinze. Wonen aan de Leie © Stad Deinze.

Participatie speelt daarbij wellicht een belangrijke rol?

Dehaene: “Absoluut. Maar mensen participeren altijd al in een stad, zo leerde professor Maria De Bie me. Ze wonen er en moeten met de projecten die er plaats vinden leven. Dat lijkt een dooddoener, maar participatie gaat niet uit van het project en van de zoektocht naar draagvlak. Het vertrekt van de leefwereld van wie in de stad woont en hoe een project in die leefwereld ingrijpt. Dat samenspel kan je organiseren tot iets constructiefs. Het betekent niet dat wie er nu woont of wat er al aanwezig is, over de hele lijn moet bepalen wat er komt. Stadsvernieuwing draait om het organiseren van een stedelijke beweging, het samenbrengen van mensen rond een collectief project waar wie dat wil voordeel aan kan ontleen. Dat klinkt abstract maar is heel concreet. Het gaat om de publieke ruimte die mensen in een stad delen, de infrastructuur, de sociale netwerken, de zorgvoorzieningen, de scholen, etc.”

Welke stadsvernieuwingen vind je in elk opzicht geslaagd?

Dehaene: “Spoor Noord in Antwerpen, de herinrichting van de 19de eeuwse stadsgordel in Gent, Overleie in Kortrijk, C-Mine in Genk,... te veel om op te noemen eigenlijk. De projecten die ik vernoem springen er voor mij wel uit omdat ze ook uitdrukkelijk de sociale component van stadsontwikkeling en duurzaamheid meenamen in hun plannen. De regelgeving zet de steden onder druk om de lat ecologisch hoog te leggen, de sociale aspecten verzeilen daardoor op de achtergrond. Het is aan de overheid om ook de nodige sociale eisen te stellen. Op vlak van wonen blijven er in de steden grote uitdagingen. De ecologische eisen werken de verschuiving naar kleine koopappartementen in de hand en verhogen de druk op de huurmarkt. Ook daar hebben we nieuwe providers nodig. Georganiseerde huurbedrijven die voor lange tijd kwalitatief patrimonium aanbieden. Misschien moeten steden zelf die huurbedrijven opzetten om zo betaalbaar patrimonium op een intelligente manier te beheren en aan de juiste doelgroepen aan te bieden. Een soort sociaal verhuurkantoor plus.”

De belangrijkste instrumenten van het huidige stedenbeleid zijn stadsvernieuwing en smart cities. De kruisbestuiving lijkt evident, maar is in de praktijk niet vanzelfsprekend. Hoe los je dat op?

Dehaene: "Een polarisatie moeten we in elk geval vermijden. Het stedenbeleid mag slim zijn, maar hoe slim? Je kan beroep doen op technologie, maar je moet vermijden dat je stadsvernieuwing reduceert tot een louter technologisch verhaal. Goede ingenieurs denken ook niet zo, zij streven naar sociotechnologische systemen die maatschappelijke veranderingen teweegbrengen. Bij de ontwikkeling van nieuwe IT-platformen moet je je als overheid altijd de bedenking maken, wie er nu echt voordeel bij heeft: de burger of de productontwikkelaars? Het inbouwen van nieuwe technologie biedt kansen om te werken aan de ruimtelijke differentiatie waar ik hoger van sprak. Steden beschikken over ruimte voor geïntegreerde en gebundelde systemen. Daarbuiten liggen mogelijkheden om off-grid te werken en te opteren voor licht technologische oplossingen. Alleen is het niet altijd duidelijk wie dat moet coördineren. Voor onze nutsystemen hebben we in het verleden intercommunales opgericht, maar die beheren onze huidige systemen en het historisch passief. Die zijn niet noodzakelijk klaar of spelen niet noodzakelijk in het territoriaal verband dat het meest aangewezen is voor het ontwikkelen van nieuwe nutsystemen en technologische platformen. Ik zie de toekomst in elk geval niet somber in, zolang we differentiatie als een positief verhaal brengen. Nieuw-Zuid in Antwerpen is een mooi voorbeeld van hoe duurzame stadsvernieuwing, nieuwe nutsystemen zoals warmtenetten en nieuwe slimme beheersvormen hand in hand kunnen gaan." ■

Technologie houdt slimme steden leefbaar

Pieter Ballon, auteur van het boek "Smart Cities. Hoe technologie onze steden leefbaar houdt en slimmer maakt".

Professor Pieter Ballon (VUB-IMEC) is de coördinator van het Smart Flanders Programma en zetelt in de jury van de Slim in de stad-prijs. Historicus van opleiding, maar nu een notoir communicatiewetenschapper die elke technologische ontwikkeling in zijn historische context blijft plaatsen. Een kritische geest die een slimme toekomst voor steden en gemeenten hoopvol tegemoet ziet.

Je hebt een boek geschreven over smart cities. Daarin stel je dat technologie steden leefbaar houdt en slimmer maakt. Heeft het boek iets in gang gezet in onze steden en gemeenten?

Pieter Ballon: "Het thema hing al in de lucht. Sommige pioniersteden dachten al een poosje 'smart'. Het boek zorgde voor een verder opschaling van het thema naar de middelgrote en kleinere steden en zelfs naar enkele grotere gemeenten. Ik gaf hen argumenten om mee te stappen in het verhaal van smart cities, want die slimme platforms komen er zonder meer. Je kan dus maar beter mee zijn met je tijd."

Tegelijk kan je het bekijken als een zoveelste hype. Of toch niet?

Ballon: "Techneuten zetten elke ICT-golf in de markt als een hype. Ze lobbyen iedereen plat tot vervelens toe. Ik geef toe dat smart cities ook in zekere zin een modewoord is, maar het overstijgt dat predicaat omdat het onze maatschappij effectief beïnvloedt. Ik vergelijk het met de opkomst van de sociale media tien jaar geleden. Het leek ook een hype, maar het heeft ons sociaal leven serieus op zijn kop gezet. Ik kan nu iedereen onmiddellijk laten weten waar ik me bevind, wat ik doe, hoe ik me voel, ... Van een hype kan je al lang niet meer spreken, want bijna iedereen is actief op sociale media."

Wat maakt een stad of gemeente slim?

Ballon: "Elke stad die doelgericht informatie en technologie combineert om problemen aan te pakken in onze fysieke realiteit, noem ik smart. Ze verzamelen real-time data via technologische hulpmiddelen, zoals bv. sensoren of andere meetinstrumenten, en leggen daar slimme informatie over heen."

Dat is heel beknopt.

Ballon: "Ik hou het doelbewust bondig om spraakverwarring te vermijden. Je mag de term niet overladen. Praktijkvoorbeelden zeggen veel meer. Daarom ben ik altijd een enthousiast pleitbezorger voor de 'Slim in de Stad'-prijs en de 'Agoria'-prijs."

Welke slimme voorbeelden verdienen hier zeker een vermelding?

Ballon: "Het parkeerbeleid in Kortrijk gebruikt bijvoorbeeld al heel wat slimme toepassingen. De stad bracht alle parkeerplaatsen in kaart zowel binnen als buiten de stadskern. Door sensoren in de grond te planten, kan je gebruikers in bepaalde zones gratis laten parkeren of voor een beperkte tijd. Bovendien kan je nu via een app weten waar je je wagen het best parkeert. Dat kan gaan van een bovengrondse shop & go-parkeerplaats tot een randparking. Als je dit combineert met goede faciliteiten voor fietsers, kan je op termijn de binnenstad teruggeven aan de zwakke weggebruikers, zonder het autoverkeer te verbieden."

Nog voorbeelden?

Ballon: Ballon: “De slimme camera’s in Mechelen. Op elke fiets kan je een individuele tag laten zetten. Als je fiets verdwijnt, dan geef je dat aan en stem je in om de afgelegde route van je fiets te volgen via de camera’s. Het verhoogt de pakkans van fietsdieven.”

Wat met de privacy?

Ballon: “Die komt niet in het gedrang aangezien de stad Mechelen je niet permanent volgt. De camera’s registreren wel alle bewegingen op de achtergrond, zonder dat iemand die gebruikt. Soms moet je steden en gemeenten ook het mandaat geven om iets uit te testen in plaats van onmiddellijk naar big brother te verwijzen. Praktijktesten die hun nut bewijzen, vinden snel draagvlak. Trouwens, als de lokale besturen dat niet doen, zullen grote internationale spelers die leemte wel invullen en die hebben nog veel minder oog voor onze privacy, zoals de recente Google en Facebook-rapporten aantonen.”

Stel. Je wil als stad een goed labo zijn om innovatieve ontwikkelingen te stimuleren die een antwoord bieden op maatschappelijke noden. Waar moet je dan vooral op letten?

Ballon: “Alles staat en valt met de politieke prioriteiten van een beleidsploeg. Slimme toepassingen mag je niet als een parallel doel beschouwen. Je moet alles wat smart is, inzetten om de hoofddoelen te halen. Daarnaast moet je de interne expertise opkrikken. Het klassieke misverstand is te denken dat de IT-dienst dat wel voor elkaar krijgt. Niet dus. Zij werken hoofdzakelijk operationeel, terwijl slimme technologie op een meer strategisch niveau gedragen aan bod moet komen. Een stad of gemeente heeft nood aan programmamanagers om de systemen te optimaliseren. Zij moeten inschatten wat ze met data kunnen doen, hoe ze eraan geraken en hoe ze die kunnen inzetten voor de prioritaire uitdagingen.”

Dat zijn al twee belangrijke aandachtspunten.

Ballon: “Je mag je ook niet beperken tot je eigen stadsgrenzen. Om de noodzakelijke expertise te verwerven, mogen gemeenten gerust afkijken van elkaar of samenwerken in een bredere regio-cluster. Ten slotte raad ik hen ook aan om in een horizontaal innovatiebudget te voorzien in de begroting. Omdat je in het begin van een legislatuur niet alles op voorhand kan voorzien, kan dat innovatie- of testbudget een pragmatische oplossing vormen. Het biedt financiële ademruimte voor experimenten over de beleidsgrenzen heen.”

Het woord co-creatie liet je niet vallen. Doelbewust?

Ballon: “Nee. Dat hoort bij de politieke prioriteiten. Die komen niet uit de lucht vallen. De prioriteiten leven bij de inwoners. Daarom is het verstandig om in interactie te treden met hen. Burgers leveren onbewust heel wat informatie aan door hun bewegingen die sensoren anoniem registreren. Meten is weten. Het helpt je om bv. hun mobiliteitsgedrag in kaart te brengen. In Barcelona gebruikten ze die informatie als argument om de publieke ruimte voor autoverkeer te reduceren tot een vierde. Als lokaal bestuur kan je nog een stap verder gaan en de burger actief betrekken. Voorzie in de mogelijkheid om bewust feedback te geven via bv. online voting of digitale meldpunten voor blackpoints. Die laatste kan je inzetten om onder meer zwerfvuil of putten in de weg te melden.”

“Elke stad die doelgericht informatie en technologie combineert om problemen aan te pakken in onze fysieke realiteit, noem ik smart.”

Pieter Ballon

In je discours over smart cities stel je living labs centraal. Wat moeten we ons daarbij voorstellen?

Ballon: “Je moet een stad zien als een chaotisch en onvoorspelbaar systeem. Veel goedbedoelde beleidsinitiatieven leveren soms net het omgekeerde op. Daarom moeten we zo goed mogelijk de impact ervan leren begrijpen. Elke innovatie is in wezen disruptief of ontwrichtend. Als je de positieve effecten van een innovatie niet kent, dan begin je er beter niet aan. Living labs bevatten in essentie twee componenten: technologisch testwerk om de robuustheid of bedrijfszekerheid van de technologie op punt te stellen en de gebruikerstest (op kleine schaal) om de impact te meten. Lokale besturen moeten daarom in voldoende ruimte voorzien om te experimenteren en hun inwoners daarover inlichten. Wie snapt waarom zijn gemeente iets doet en eventueel zelf ervaart waarom iets gebeurt, geeft het een kans of promoot het. Zo krijg je als lokaal bestuur een draagvlak en krijg je nieuwe ideeën aangereikt: een levend laboratorium in de dagdagelijkse realiteit.”

Slimme apps komen vaak aan bod in het smart city verhaal. Vergroot je daarmee de kloof tussen rijk en arm niet?

Ballon: “Technologie kan inderdaad asociale effecten teweegbrengen. Een concreet voorbeeld. De voordelen van de deeleconomie of het slimme gebruik van de smartphone komt vooral de hoogopgeleiden ten goede. Maar in principe zouden de problemen ditmaal lager liggen dan bij vorige ICT-golven. Om vroeger met een PC of laptop te werken, had je skills en centen nodig. Nu zie je dat smartphones goedkoper en vooral intuïtiever worden. De applicaties die slimme steden gebruiken lossen dagelijkse problemen op, waardoor de interesse om ze te gebruiken veel hoger ligt dan ooit het geval was toen de PC op de markt kwam. Daarom denk ik dat het de kloof niet zal vergroten.”

Stadsvernieuwing en de inzet van slimme technologieën lijken soms nog twee aparte verhalen. Hoe verzoen je die twee om tot een integrale stadsvernieuwing te komen waarin het begrip smart cities verweven zit.

Ballon: “De ontwikkelaars van slimme technologie moeten zich bewust worden van mogelijke perverse neveneffecten. Uber zorgt bv. voor meer mobiliteitsbewegingen. Die negatieve neveneffecten moeten ze mee aan boord nemen en er een oplossing voor bedenken. Ze moeten zich ook realiseren dat de stad een collectief verhaal is met regels die voor iedereen gelden in de publieke ruimte. Het is dus zeker geen optelsom van individuele wensen zoals vaak het uitgangspunt is binnen de digitale wereld.”

Dat zijn aandachtspunten voor de technologiekant. Wat met de planologen?

Ballon: “Zij die de publieke ruimte inrichten, gebruiken nu nog te weinig data om hun keuzes te staven. Projectontwikkelaars lijken zo een blanco cheque te ontvangen om maar eender wat te doen. Terwijl data over leefbaar wonen aantonen dat je best niet hoger bouwt dan vijf à zes bouwlagen zodat je nog kan praten met de mensen op de straat. Hoger lukt dat niet meer. Waarom verrijst dan zoveel hoogbouw in het stadslandschap? Ik geef nog een voorbeeld uit Kopenhagen. Daar planten ze 100.000 bomen aan om de nefaste gevolgen van klimaatverandering (overstromingen, verdroging, ...) te bestrijden. Het heeft ook een positief gezondheidseffect: minder hart- en luchtwegenaandoeningen en minder gebruik van antidepressiva. Hun ambitieuze beslissing baseerden ze op basis van metingen en data-analyse.”

“Realiseer je goed dat smart city-toepassingen altijd gaan over heel simpele, concrete zaken waar burgers mee bezig zijn.”

Pieter Ballon

De Vlaamse overheid ondersteunt smart cities op verschillende manieren, onder meer vanuit het Agentschap Ondernemen, departement Economie, Wetenschap en Innovatie, Agentschap Binnenlands Bestuur en het departement Mobiliteit. Hoe kan Vlaanderen al die initiatieven integreren in het beleid zodat de dynamiek na afloop niet stilvalt?

Ballon: “Het is inderdaad belangrijk dat de Vlaamse overheid ondersteunend optreedt. Coördinatie en sturing zijn echt broodnodig nodig in ons toch zo versnipperde bestuurlijke landschap. Met het Smart Flanders-programma proberen we ervoor te zorgen dat er een algemene dynamiek op gang komt om real-time data in de steden te verzamelen en te harmoniseren. De steden spreken een datacharter af dat een ‘gelijke’ datastrategie garandeert en kunnen ook concrete gezamenlijke datapilots opzetten. In eerste instantie zitten de centrumsteden aan tafel, maar dat willen we gaandeweg uitbreiden. Vlaanderen zette recent ook een Stuurorgaan Informatie- en ICT-beleid op, waar de verschillende niveaus, gemeentelijk, provinciaal en Vlaams samenzitten. Dat orgaan kan bindende richtlijnen uitvaardigen over bijvoorbeeld het gebruik van databronnen. Hopelijk kan dat de huidige dynamiek verder borgstellen.”

“Praktijktesten die hun nut bewijzen, vinden snel draagvlak.”

Pieter Ballon

Met IMEC werk je aan heel wat interessante smart city-initiatieven mee. Wat is jullie rol daarbij?

Ballon: “We ontwikkelen de basiscomponenten. Denk maar aan slimme camera’s die zelf al de data filteren zodat je geen privacy-discussies hoeft te voeren. Daarnaast beveiligen we netwerkinfrastructuur zodat sensoren niet direct kapot gaan. Maar vooral: we bekijken technologische ontwikkelingen altijd in een breder perspectief, want het moet passen in de publieke ruimte.”

Heb je tot slot nog tips voor slimme steden of gemeenten in wording?

Ballon: “Realiseer je goed dat smart city-toepassingen altijd gaan over heel simpele, concrete zaken waar burgers mee bezig zijn. Maak het daarom niet te ingewikkeld. De burger wil bijvoorbeeld weten of hij de auto, het openbaar vervoer of de fiets moet nemen om ergens op tijd aan te komen.” ■

Transitie naar duurzame samenlevingen versnellen

Yves De Weerd

Sociologen die zich interesseren voor technologie, het is een minderheid. Een vreemde vaststelling want de technologische impact op de mens wordt steeds groter. Het Vlaams Instituut voor Technologisch Onderzoek (VITO) beseft al langer dat technologische vooruitgang alleen geen antwoord kan vinden voor de grote maatschappelijke uitdagingen. Daarom namen ze socioloog Yves De Weerd in dienst om het technologisch onderzoek beter te kaderen en de sociale impact ervan in rekening te brengen. Wat hier volgt, is een verhaal over transitie en systeeminnovatie.

Je bent de enige socioloog die bij VITO werkt. Wat is jouw taak binnen de organisatie?

Yves De Weerd: “De bekommernis voor het ‘maatschappelijke’ was van meet af aan de uitdrukkelijke vraag van de hoofdaandeelhouder van VITO: de Vlaamse overheid. Het kwam even aan

bod onder de noemer ‘technology assessment’, maar verdween nadien grotendeels weer uit de aandacht. Met de groeiende belangstelling voor klimaatverandering en de opkomst van het transitiedenken kwam het maatschappelijke aspect rond 2008 terug op de voorgrond. Het management van VITO werd zich er weer sterker bewust van dat je technologie niet kan lostrekken van de maatschappelijke context. Elke technologische innovatie heeft een weerslag, zowel op het klimaat als op de mens. Als je een duurzame samenleving wil nastreven, dan hoor je bijvoorbeeld ook na te denken over de impact van technologie op structurele maatschappelijke ongelijkheid. Theoretisch klinkt dat allemaal goed, maar het is een verhaal dat tijd en moed vergt om iedereen mee te krijgen. Zeker in een context als het VITO, waar de doorsnee collega vroeger gewoon was om vanuit een klassiek technologisch oplossingsdenken te handelen en dat ook als opdracht meekreeg: vind een technologische oplossing voor een technologisch probleem. Het was mijn taak om een kader uit te werken waarmee het VITO technologische ontwikkelingen zou nastreven die duurzame oplossingen bieden voor maatschappelijke uitdagingen. Dat VITO altijd al een beleidsoriëntatie had, bood een uitgelezen kans voor een integrale benadering van duurzame ontwikkeling.”

Hoe moeten we jouw rol specifiek zien?

De Weerd: “Ik word wel eens een boundary spanner of een grenzenrekker genoemd. Iemand die nieuwe interdisciplinaire samenwerkingen aftast, zoekt naar nieuwe, visiedreven verbindingen tussen de verschillende kennisdomeinen. Ik ondersteun zo ook het maatschappelijk gericht technologisch denken van het VITO.”

En lukt dat?

De Weerd: “De titel van het jaarverslag 2016 klonk in elk geval als muziek in mijn oren: ‘Transities naar een duurzame samenleving versnellen’. Dat die ambitie nu zo centraal staat, is uiteraard niet alleen mijn verdienste. Die ligt vooral bij de mensen die mij hebben aangeworven. Zij zetten de verandering binnen de organisatie in gang. Ik belichaam die evolutie gewoon en geef het samen met mijn collega’s van het VITO Transitie Platform concreet vorm. Ik zie wel steeds meer transitiegerichte projecten en activiteiten opborrelen binnen VITO, die los van het VITO Transitie Platform tot stand komen. Er lijkt dus een autonome dynamiek te groeien. Dat geeft mij dan weer nieuwe energie.”

Waar wil je binnen enkele jaren staan?

De Weerd: “De verkenningsfase is achter de rug. Het kader dat we uitwerkten voor het transitiedenken binnen VITO, is rijp om het strategisch in te bedden. Daarbij willen we als organisatie de overstap maken van klassiek outputdenken naar impactdenken. Als strategisch onderzoekscentrum willen en moeten we daarbij een proactieve rol opnemen. We moeten met andere woorden zelf die verandering mee vormgeven. Geen kennis voor de kennis, maar ‘werkende inzichten’. In de praktijk komt dat neer op het nastreven van systeeminnovaties in plaats van het verkleinen van negatieve effecten. Niet de dingen wat beter uitvoeren, maar betere dingen doen. Maar dat lukt je niet van vandaag op morgen, want de klassieke systemen sputteren uiteraard tegen. Hoe je daarmee omgaat, lijkt een van de centrale vragen voor de transitiepraktijk van de komende jaren te worden.”

Laat ons nu de link leggen naar de steden. Jullie zien de stad als labo en motor van de samenleving. Waarom?

De Weerd: “Daar zijn een aantal redenen voor. Vooreerst door een sterke handelingsgerichtheid van steden, zoals Benjamin Barber ook al aangaf in zijn boek ‘If mayors ruled the world’. Waarbij de stadsbewoners, al dan niet georganiseerd, als actor duidelijk aan belang winnen. Maar steden zijn ook de plekken waar duurzaamheidsuitdagingen – denk maar aan energie, groene ruimte, mobiliteit of armoede – zich opstapelen binnen een relatief beheersbaar schaalniveau, en waar bovendien een rijkdom aan kennis, actoren en middelen aanwezig is om tot oplossingen te komen. Op het schaalniveau van wijk of stad kan je bij uitstek op een integrale manier naar oplossingen zoeken. Een uitgelezen kader om te innoveren en daaruit te leren.”

Hoe kan een stads- en gemeentebestuur systeeminnovatie ondersteunen?

De Weerd: “Door af te stappen van het klassieke, verkokerde denken. Wie groenbeheer uitwerkt, mag zich niet beperken tot louter het ecologische aspect, maar hoort ook na te denken over bv. de welzijnscomponenten. Voor VITO heeft groen niet alleen een luchtzuiverend, verkoelend en waterbufferend effect. Een bos of park brengt ook geestelijke rust, biedt recreatieve en economische mogelijkheden, ... Het totale plaatje van de ecosysteemdiensten moet je bij stedelijk groen in rekening brengen. Nog een voorbeeld. Het energiebeleid moeten we ook zien als een hefboom voor sociale cohesie. Het zou ook deel moeten uitmaken van het sociale beleid van een stad. Veel subsidies ondersteunen ingrepen die je enkel kan doen als eigenaar van een woning. Dat versterkt ongelijkheid. Maar het afstappen van oude gewoonten is niet altijd evident. De klassieke organisatie van een stadsbestuur in beleidsdomeinen werkt dat nog te vaak tegen. Het personeel krijgt niet altijd de ruimte om een integrale, beleidsoverschrijdende visie op de stad uit te denken. Het vraagt natuurlijk een zekere schaal. Daar ligt in mijn ogen nog een onbenut potentieel voor bovenlokale samenwerking.”

“De focus ligt te vaak op het zover mogelijk openzetten van de inkomstenkraan, terwijl het dopje van de afvoer sluiten een veel sterker effect kan hebben.”

Yves De Weerd

Alles draait dus rond capacity building op lokaal niveau?

De Weerd: “Ja. Met de juiste mensen op de juiste plaats kunnen steden afraken van het output-denken en vooral met de impact van hun projecten bezig zijn. Ik hoorde iemand van de Wereldbank ooit treffend zeggen: ‘de focus ligt te vaak op het zover mogelijk openzetten van de inkomstenkraan, terwijl het dopje van de afvoer sluiten een veel sterker effect kan hebben’. Dat betekent integraal nadenken over de uitdagingen en de illusie laten varen dat je alles alleen kan oplossen. Dat brengt ons bij een andere belangrijke component: co-creatie. Je mag dat ruim bekijken. Niet enkel binnen de stadsdiensten maar ook door bedrijven, verenigingen of burgers te betrekken bij het beleid. Al was het maar omdat zij zich steeds minder laten tegenhouden om activiteiten te ontwikkelen op domeinen waaraan vroeger een ‘bestuursmonopolie’ kleefde. Maar ook omdat het tot modellen leidt die veel beter in staat lijken om meerwaarde te creëren voor de stad en haar inwoners.”

Het woord ‘transitie’ was even hip, maar lijkt nu wat van zijn glans verloren. Vervelend?

De Weerd: “Het was even een modewoord zoals bv. duurzame ontwikkeling. Dat creëerde ruimte om aandachtspunten ruimer te verankeren. Het formuleerde een bepaalde behoefte, die er nog altijd is. Voor mij is de glans dus niet weg. Wat rust rond de term kan zelfs geen kwaad zodat het niet louter een containerbegrip wordt. Ondertussen groeide het bewustzijn wel dat we het in de toekomst over een andere boeg moeten gooien, want wat we nu doen volstaat niet om de globale uitdagingen het hoofd te bieden. Welke naam de aanpak uiteindelijk krijgt, is van ondergeschikt belang.”

Wat betekent transitie nog?

De Weerd: “Het heeft twee belangrijke functies. Het is vooreerst een analysekader. Het helpt nadenken over langetermijnoplossingen voor complexe, maatschappelijke uitdagingen. Maar het bevat ook een ‘actiemodel’. Het vergt een co-creatieve aanpak en richt zich op systeemveranderingen, via transitie-experimenten gekoppeld aan een gericht leerproces. We spreken daarom van transitiedenken bij het analysekader en transitie management als we het over actiemodellen hebben. De term transitie is op zich dus maar belangrijk voor zover hij leidt tot reële oplossingen en doorwerkt in de handelingen van de mensen.”

Is de term transitie voor steden niet vervangen door het concept ‘smart city’?

De Weerd: “Nee, dat klopt niet. Het concept ‘smart city’ bevat geen handelingsmodel voor duurzame ontwikkeling zoals dat bij transitie wel het geval is.”

Wat betekent een smart city dan voor jou?

De Weerd: “Het is in elk geval een concept dat niet vanuit de steden zelf ontstond, ook niet vanuit het oogpunt van duurzame ontwikkeling, maar veeleer gelanceerd werd vanuit de industriële en technologische onderzoekshoek. Het had ook veel meer de vorm van een marktstrategie dan van een visie op een duurzame en leefbare stad, zoals we die bijvoorbeeld in Vlaanderen ontwikkelden voor de Stadsmonitor. Concrete behoeftes en noden van steden en stadsbewoners vormden niet het centrale vertrekpunt, wel de vertaling van bestaande technologieën naar een sterk groeiende stedelijke markt. Ik vind dat ook terug bij ‘big data’. Data zijn op zich erg waardevol, en bieden ongekende kansen voor de ontwikkeling van steden. Alleen moet het technologische verhaal ook een sociaal inclusieve en versterkende invulling krijgen. Bij wijkrenovaties bieden data ons bijvoorbeeld mogelijkheden om inwoners te betrekken bij collectieve projecten waaruit ze baten kunnen halen dankzij de schaalvoordelen. Maar we merken dat dit geen evidente opdracht is.”

Data zijn dus minder neutraal dan het lijkt?

De Weerd: “Het is niet omdat we al heel veel data hebben, dat we daarom ook over de juiste of maatschappelijk meest relevante data beschikken. Kijk maar eens na hoeveel apps er op basis van big data ontwikkeld worden voor mensen die in armoede leven en voor hen een wezenlijk verschil maken. Welk antwoord geven we aan de mensen die de digitale trein gemist hebben en zich geconfronteerd zien met een verderschrijdende vervanging van maatschappelijke diensten door apps. Ook al produceren we dus enorm veel data, ze fungeren toch als een gekleurde bril op de realiteit. Ik heb niet de indruk dat het de steden en hun inwoners zijn die op dit moment de kleur bepalen. Bovendien is het de vraag of data voor alle stedelijke uitdagingen de beste basis vormen.”

Kortom, je bent een lauwe minnaar van smart cities.

De Weerd: “Geen enkele technologische component mag apart staan van de maatschappij. Pieter Ballon illustreert in zijn boek mooi hoe smart city-technologie zowel tot een utopie als een dystopie kan leiden. Daar waar smart cities een basis kunnen vormen voor de uitbouw van duurzame, leefbare steden, kunnen ze in de toekomst zeker een rol van betekenis spelen. Alleen denk ik dat we meer aandacht moeten hebben voor de randvoorwaarden en daarrond een strategie moeten ontwikkelen, willen we niet het risico lopen om af te glijden naar de dystopie van smart cities.”

Van jou hebben we de term disruptie geleerd. Als we het goed begrijpen is dat de moeilijke fase voor een nieuwe maatschappelijke ontwikkeling waarbij soms asociale effecten opduiken. Kan je dat duiden.

De Weerd: “Disruptie is een brede term met verschillende betekenissen. Ik kijk vooral naar twee aspecten ervan: de aandacht voor de ‘afbraak’ van dominante praktijken en de maatschappelijke disruptie via technologie. De eerste, die Derk Loorbach ooit het ‘ministerie van afbraak’ noemde, heeft te maken met het fundamentele karakter van systeeminnovatie. Je moet altijd rekening houden met het klassieke systeem dat moet verdwijnen, want dat gebeurt niet vanzelf. Wanneer de transitie vooruitgang boekt en de traditionele aanpak legitimiteit verliest, moet je door een turbulente periode, die niet enkel winnaars maar ook verliezers kent. Niettemin is die fase onontbeerlijk om tot een noodzakelijke omslag te komen in denken, doen en organiseren.”

“Wanneer de transitie vooruitgang boekt en de traditionele aanpak legitimiteit verliest, moet je door een turbulente periode, die niet enkel winnaars maar ook verliezers kent.”

Yves De Weerd

Je hebt het altijd over de maatschappelijke vijfhoek (samenwerking overheid, bedrijven, onderzoek en wetenschappelijke instellingen, middenveld & burgers, ...) en niet over de meer klassieke 'triple helix'?

De Weerd: "De triple helix ging uit van een vrij harmonieuze, gelijklopende evolutie van maatschappelijke actoren, die onderling verbonden bleven. Het geschetste X-model toont dat die processen veel chaotischer verlopen met complexe actie-reactie dynamieken, aangestuurd vanuit dieperliggende belangen. Daarom zet VITO de maatschappelijke vijfhoek centraal in de toekomst, maar dan eerder als een maatschappelijk 'speelveld' dan als een model. We proberen vanuit onze kennis en met een blik op het hele speelveld een integrale kijk te ontwikkelen en actief mee te werken aan nieuwe maatschappelijke oplossingen, waarbij alle actoren een rol te vervullen hebben."

Hoe komen we van drie strengen in de helix naar vijf hoekpunten? Wat is er dan veranderd?

De Weerd: "De vijfhoek koppelt het financieringsvraagstuk steeds meer los van de industrie. De uitdaging om duurzaamheidstransitie te financieren, leidt tot een verschuiving waarbij niet enkel de klassieke grote financiële spelers de dans leiden. Je ziet ook nieuwe investeerders, zoals pensioenfondsen meer op de voorgrond komen, onder meer door de langere termijn die duurzaamheidsprojecten vaak kenmerkt. Globaal lagere economische rendementen maken dat coöperatieve vennootschappen nu ook in het blikveld staan van klassieke industriële spelers. En nieuwe ontwikkelingen zoals crowdfunding, zorgen ervoor dat burgerbewegingen hier en daar een stevig economisch gewicht ontwikkelen. Ook bij de overheid merk ik een verschuiving in hoe ze naar het hoekpunt van de 'civil society' kijken. Vroeger richtten ze zich vooral tot het maatschappelijke middenveld. De adviesraden kan je zien als een institutionele vertaling van die denkwijze. Pas daarna wendde de overheid zich – als dat al gebeurde – tot de burger. Nu draaien ze die rollen al af en toe om, met experimenten als burgerbegrotingen als voorbeeld. Mogelijks evolueren we daardoor in de richting van een zeshoekig samenwerkingsmodel in de steden."

Wat zijn de cruciale bouwstenen om als burger of organisatie een radicaal vernieuwend project op te starten dat maatschappelijke uitdagingen aanpakt?

De Weerd: "Op de huidige regels zit er nog veel rek. Eigen je de stad maar toe. Je hebt als burger vaak meer rechten dan je denkt om te vernieuwen. Enkel door dingen uit te proberen, ga je ontdekken wat kan en niet kan. Wat zeker helpt, is rechtstreeks en op een oplossingsgerichte manier in dialoog treden met het stadspersoneel. Geef hen de kans om weer 'civil servant' te zijn in de letterlijke zin van het woord. Dat werkt beter dan klagen, want daar wordt de klager noch de ambtenaar gelukkig van. Vraag de lokale functionarissen om partner te worden bij de zoektocht naar een oplossing. Je slaagkansen stijgen daardoor geweldig. Zeker omdat je op die manier ook erkent dat je eigen perspectief niet hetzelfde is als dat van de stad. Dat mag je als burger nooit uit het oog verliezen. Wat logisch lijkt voor een individu, is dat niet noodzakelijk voor een wijk of stad. Uit de Leefstraten in Gent leerde ik in elk geval dat een beter wederzijds begrip van die perspectieven - door het persoonlijke contact tussen burgers en stadsfunctionarissen - al een stevige basis is op weg naar duurzaam stadsmaken." ■

Sociale innovatie en sociaal ondernemerschap

Kaat Peeters © Iris Verhoeven.

Kaat Peeters leidt de Sociale InnovatieFabriek (SIF). Als die organisatie niet meteen een belletje doet rinkelen, dan misschien wel de succesvolle oproep 'Radicale Vernieuwers'. De Sociale InnovatieFabriek ondersteunt initiatieven met een sociaal innovatief doel. Wat we ons daarbij moeten voorstellen, licht Kaat ons toe aan de hand van verschillende, concrete voorbeelden.

Kaat, je bent directeur van de Sociale InnovatieFabriek. Kan je kort uitleggen wat sociale innovatie is en wat jullie werking juist inhoudt?

Kaat Peeters: "Sociale innovatie omvat vernieuwende producten, samenwerkingsvormen, concepten, processen en modellen die een oplossing bieden voor belangrijke maatschappelijke uitdagingen. In onze missie staat dat we sociale innovatie en sociaal ondernemerschap promoten en ondersteunen. Door die tweeledigheid krijgen we heel diverse mensen over de vloer. Je

hebt enerzijds de sociaal ondernemers en anderzijds de sociaal innovatoren. Wie bij ons komt aankloppen, hoeft niet per se een rendabel concept voor te leggen. Het mogen ook concepten zijn die bv. leiden tot gedragsverandering."

Dus wie een vernieuwend product voorlegt dat onder sociaal ondernemerschap valt, hoeft zich geen zorgen te maken over de rendabiliteit van zijn idee?

Peeters: "Nee, dat nu ook weer niet. We stellen hen effectief de vraag wat ze op langere termijn willen doen met hun initiatief. Een concept is altijd kwetsbaar als het van slechts één inkomstenbron, bv. een subsidie, afhankelijk is. We streven vooral hybride bedrijfsmodellen na. Daarmee bedoel ik dat we sociaal ondernemers aanzetten tot het rendabel maken van hun idee, ook al hoeft dat niet het basisuitgangspunt te zijn. Met hun initiatief moeten ze vooral een oplossing bieden voor een belangrijk maatschappelijke uitdaging zoals bv. het klimaat, vergrijzing of vereenzaming."

Wat moeten we ons bij sociaal innovatoren voorstellen?

Peeters: "Die situeren zich in tal van sectoren, waaronder de welzijnssector. Ik geef je een voorbeeld. BlueAssist helpt mensen met een verstandelijke beperking. De bedenkers vroegen zich af waarom we altijd speciaal vervoer moeten voorzien voor hen, ondanks het ruime aanbod van het openbaar vervoer? Hun oplossing is simpel. Ze geven mensen met een verstandelijke beperking een kaartje of een smartphone mee waarop staat wat ze willen of moeten doen en een telefoonnummer. Het uitgangspunt is dat mensen graag andere mensen helpen, maar dat veel hulpbehoevenden lijden aan vraagverlegenheid. Studenten onderzochten de hulpvaardigheid en kwamen tot de conclusie dat een overgrote meerderheid van de bevolking mensen met een verstandelijke beperking effectief helpt, meer zelfs. In veel gevallen deden ze veel meer dan wat strikt van hen gevraagd werd. BlueAssist werkt onder-tussen nauw samen met het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH). Maar ook andere diensten zoals het Expertisecentrum Dementie Vlaanderen en Fedasil deden al beroep hun expertise."

"Sociaal innovatoren denken minder vanuit systemen, maar meer vanuit de noden die ze om zich heen zien."

Kaat Peeters

Jullie zijn actief sinds juli 2013. Hoeveel innovatoren kwamen al aankloppen in die tijd? En hoe ga je dan te werk?

Peeters: “Ongeveer 550, waarvan 80% nog altijd actief is. Als ze bij ons toekomen, zitten we eerst een halve dag samen om te luisteren naar hun verhaal om nadien samen met hen een traject op maat uit te werken. We vragen hen wat ze willen doen, hoe hun model eruit ziet, wie ze al aan boord hebben, welke ondernemingsvorm ze willen oprichten en waar ze al aanklopten met hun idee. Onze rol als Sociale InnovatieFabriek is verbindingen te leggen tussen vaardigheden en expertises. Lokale besturen zijn daar ook goed in, want zij hebben op kleinere schaal toegang tot alle geleidingen van de maatschappij en beschikken eveneens over een groot netwerk. Dat maakt hen zo interessant.”

De oproep Radicale Vernieuwers richtte zich tot organisaties en personen die radicaal nieuwe producten, diensten en methodes ontwikkelen voor een betere wereld en een beter klimaat. Welke trends of patronen komen veelvuldig voor in de voorstellen?

Peeters: “Het draait vooral om bottom-up innovatie. De radicale vernieuwers kan je ook moeilijk inpassen in de traditionele verkokering, want ze kijken net over de tussenschotten van de klassieke beleidsvelden heen. Veel initiatieven hadden linken met klimaat, zorg, onderwijs, vluchtelingen, cohousing, circulaire economie en deeleconomie.”

Sociale InnovatieFabriek Acceleratiedag (8 juni 2017) © Iris Verhoeven.

Kan je enkele concrete voorbeelden geven van sociaal innovatoren?

Peeters: “Eentje die we niet snel zullen vergeten, werkt rond rouw en verlies. IJs voor iedereen bezorgt post aan de doden en omgekeerd. Wie een bericht stuurt naar een overledene, krijgt een kunstwerkje terug onder de vorm van een postzegeltekening die de sfeer van de brief in beeld brengt. Pakkend. Rising You[th] geeft klimopleidingen aan jongeren met een migratieachtergrond of vluchtelingen zodat ze aan de slag kunnen gaan als ramenwasser, industrieel schilder van bv. hoogspanningsmasten, windmolenbouwer of gsm-masteninstallateur. Passwerk begeleidt mensen met een autismespectrumprofiel naar gepast werk zoals bv. software testing. Ten slotte vermeld ik nog de coöperatie De Landgenoten. Zij beheren landbouwgronden die geschikt zijn voor bio-landbouw en verhuren die tegen een aanvaardbare prijs aan bioboeren. Zoals je merkt allemaal heel diverse initiatieven.”

Inderdaad. Welke verschillen merk je ten opzichte van de traditionele dienstverlening?

Peeters: “De mindset is totaal anders. De klassieke dienstverlening kleurde braaf in zijn vakje, stelde zich redelijk stug op en wantrouwde de concurrentie. Het maatschappelijk middenveld en bedrijfswereld verstonden elkaars taal niet. Ik stel het opzettelijk heel extreem, weinig genuanceerd voor. De sociaal innovatoren denken minder vanuit systemen, maar meer vanuit de noden die ze om zich heen zien. Ze zijn bereid om samen te werken. Angst voor het onbekende kennen ze niet. Die mentaliteitswijziging dringt ook geleidelijk aan door in de klassieke dienstensectoren.”

De Sociale InnovatieFabriek ziet de stad en de gemeente als een labo voor nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen. Hoe kan een stads- en gemeentebestuur dat ondersteunen. Wat zijn de eventuele do's?

Peeters: “Lokale besturen beschikken over veel informatie en contacten. Zij kunnen als geen ander verbindingen leggen in hun stad of gemeente. Maar ze moeten dan wel geloven in de rijkdom van hun burgers. Soms beseffen ze onvoldoende hoeveel pientere mensen met diverse achtergronden er leven op hun grondgebied. Bovendien zijn die vaak bereid om mee te helpen aan een gemeenschappelijk (goed) doel.”

En de don'ts?

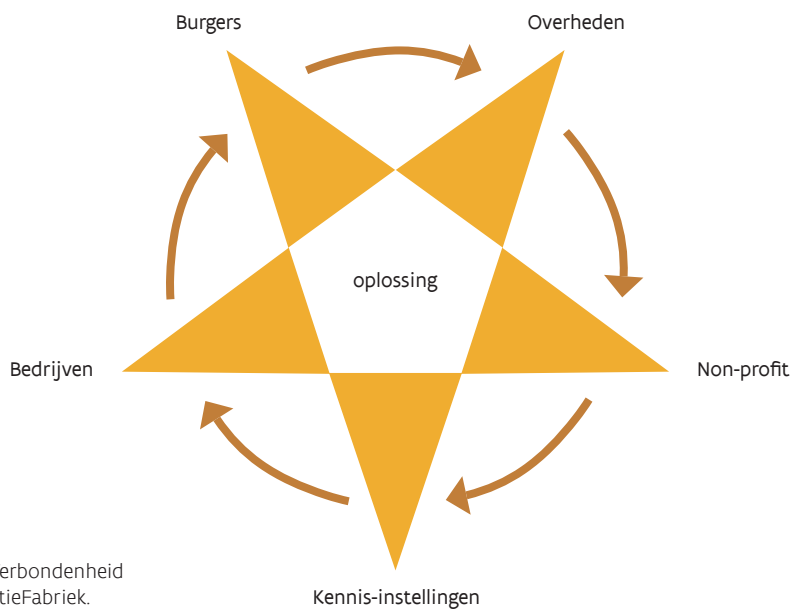
Peeters: “Gemeenten hebben soms de neiging om alles al op voorhand uit te werken of te bedenken nog voor ze een projectoproep lanceren. Zo beperk je het oplossend vermogen. Misschien komt dat omdat lokale besturen zich dikwijls onmisbaar wanen. Wanneer blijkt dat er al initiatieven bestaan op hun grondgebied zonder dat ze daarvan afwisten, mogen ze daar niet negatief op reageren. Idealiter zijn steden en gemeenten constructief passief. Ze moeten in hoofdzaak faciliteren. Ik verwijs daarbij naar het spontaan gegroeide initiatief om vereenzaming te bekampen in Brugge. De stad heeft zich daar vrijwillig achter geschaard. Nog een voorbeeld. In Bornem rijdt De Buurtkar rond langs een vast parcours. Het is een mobiele buurtwinkel, waar mensen sinds kort ook terecht kunnen met vragen over zorg en welzijn of voor gemeentelijke dienstverlening.”

“Onze rol als sociale InnovatieFabriek is verbindingen te leggen tussen vaardigheden en expertises.”

Kaat Peeters

De vakliteratuur heeft de mond vol over de quadruple en de quintuple helix die staat voor de samenwerking tussen overheid, bedrijven, wetenschappelijke instellingen, het maatschappelijk middenveld en de burgers. Hoe sta je daar tegenover?

Peeters: “Wij gaan uit van de quintuple helix en noemen dat wel eens het ‘pentagram van verbondenheid’. De (lokale) overheden moeten goed beseffen dat niet alle slimme mensen bij haar werken, maar ook elders aan de slag kunnen zijn. Het is vooral belangrijk dat ze maatschappelijke oplossingen niet vertragen. Ondertussen bestaan er mooie praktijkvoorbeelden, zoals bv. het eerder al aangehaalde BlueAssist. Een initiatief van en voor burgers, ondersteund door een vzw, in samenwerking met De Lijn, wetenschappelijk onderzocht en mede ondersteund door het VAPH.”

Pentagram van Verbondenheid
© Sociale InnovatieFabriek.

Hoe zou jij stadsvernieuwing (investeringen in de publieke ruimte) en Smart Cities (investeringen in technologie, data,...) met elkaar verbinden?

Peeters: “Die moeten onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Technologie is vooral een hulpmiddel, geen doel op zich. Dat mogen we niet uit het oog verliezen. Maar stadsvernieuwing en technologische innovatie hoeven niet altijd te dialogeren met elkaar. Ze kunnen ook samenwerken als een koor en multilaterale verbanden leggen. Ook daarvan bestaan al mooie voorbeelden. Denk maar aan Peerby. De initiatiefnemers ontwikkelden een digitaal platform om spullen te lenen van je burens. De economie ten top. Goed voor het milieu en het ondersteunt het sociale weefsel in de buurt op basis van IT-technologie.”

Wat zijn cruciale bouwstenen om als burger, organisatie of lokale overheid een radicaal vernieuwend project op te starten om maatschappelijke uitdagingen aan te pakken?

Peeters: “Start altijd met de waarom-vraag. Elke beslissing die je neemt, moet je daaraan toetsen. Kijk vooral ook door de verkokeringschotten heen en durf grijze zones te betreden. Als overheid moet je geloven in een dynamisch aanpasbaar juridisch kader en innovatieve projecten niet van meet af aan versmachten met regels.” ■

Sociaal-maatschappelijke praktijkvoorbeelden

Een duurzame samenleving moet in haar ontwikkeling voldoende oog hebben voor de bevolkingsgroepen die moeilijker geïntegreerd raken door een gebrekkige schoolcarrière, slechte woonomstandigheden, werkloosheid, gezondheidsproblemen, ... Bij de inzet van haar instrumenten verwacht het Vlaamse stedenbeleid van haar lokale partners ruime aandacht voor de kansengroepen. Het draait vaak om het zetten van kleine stappen en het opbouwen van vertrouwen. Soms met vallen en opstaan. Ook voor steden is het opstarten en succesvol zijn van projecten geen evidentie.

Een experimentele aanpak met kinderen en jongeren kan hierbij een aanzienlijke rol spelen. Zo kunnen we kinderarmoede op een innovatieve manier aanpakken door beroep te doen op de talenten van buurtbewoners. Een constante in het werken met kansengroepen is het maatwerk, waarbij we niet alleen kijken naar een aangepast aanbod voor de doelgroep. Ook de hulpverleners en coaches hebben nood aan ondersteuning. Niet iedereen is vertrouwd met de specifieke woon- en leefomgeving van kansarmen of kent de drempels die kansarme gezinnen moeten overwinnen. Bovendien gaat het in heel wat gevallen over een vrijwillig engagement. Dat vereist extra aandacht om met kennis van zaken en de nodige vaardigheden om te gaan met de aandachtsgroepen in onze samenleving. Extra inspanningen richting kwetsbare kinderen en jongeren zijn daarbij niet overbodig, zodat zij kunnen uitgroeien tot volwaardige burgers in een duurzame maatschappij.

Stadsbesturen en -diensten hebben een regisserende en initiërende rol. Kruisbestuivingen tussen bijvoorbeeld de culturele wereld en de welzijnssector resulteren tot knappe resultaten. De culturele wereld neemt al geruime tijd haar verantwoordelijkheid op met tal van sociaal-artistieke projecten. Theaters en musea waren vroeger tempels die zich exclusief richtten tot een middenklasse publiek met een professioneel aanbod van hoogstaande cultuur. Nu merken we heel wat stedelijke initiatieven op waarbij kunstenaars (in samenwerking met buurtvoorzieningen) zich richten tot de wijkbewoners in het algemeen en de aandachtsgroepen in het bijzonder. Deelnemers aan die projecten ervaren het afgelegde parcours als leerzaam voor een betere integratie in de samenleving.

Genk verslimt aanpak kinderarmoede en onderwijsachterstand

Vandaag wordt 29% van de Genkse kinderen in kansarmoede geboren. Dit betekent dat één kind op drie een grote kans loopt zijn schouders niet onder het Genk van morgen te kunnen zetten. Stad en OCMW zien het als hun missie om hier iets aan te doen. Want opgroeien in kansarmoede heeft nefaste gevolgen voor de cognitieve, affectieve en sociale ontwikkeling van een kind. Bovendien beïnvloedt armoede de fysieke en mentale gezondheidstoestand op latere leeftijd. Een uiterst waardevolle ingang om kinderen te helpen opgroeien tot kansrijke volwassenen is vrijetijd. Deelname aan vrijetijd is niet vanzelfsprekend als je opgroeit in een gezin dat arm aan kansen is. Stad en OCMW Genk zijn er echter van overtuigd dat elk kind het verdient om op te groeien tot een volwassen burger die sterk in het leven staat. Zo ontstond het project Talentcoaches waarmee Genk de Slim in de Stad-prijs 2015 in de wacht sleepte. Projectcoördinator Caroline Weekers, coach Isabelle Vanderheyden en supporter Inge Bijmens geven een mooie inkijk achter de schermen.

V.l.n.r. Isabelle Vanderheyden, Caroline Weekers en Inge Bijmens.

Stad Genk bestrijdt kinderarmoede en onderwijsachterstand op een slimme manier. Wat moet ik me daar juist bij voorstellen?

Caroline Weekers: “In het verlengde van de vele waardevolle initiatieven die inzetten op talentontwikkeling bij het jonge kind, focust het project Talentcoaches op toeleiding naar een gepaste vrijetijdsbesteding voor kleuters van vijf die weldra de overgang naar het lager onderwijs maken. Hun ouders krijgen daarbij de steun van coaches en supporters. Het project is slim in vele opzichten. Aan elk gezin wordt een coach gekoppeld, die samen met het gezin een aantal stappen zet. Het inzetten van vrijwillige coaches maakt dat ze een traject van ongeveer een jaar kunnen afleggen. Dat is ook nodig door de vele drempels die toeleiding tot vrijetijd bemoeilijken. Mentoren, supporters en het projectteam omringen de coaches sterk. In een volgende fase komen daar nog de Captains of Society bij. Tot slot werkt het project aan een digitaal platform: een mooi voorbeeld van ‘samen stad maken’.”

Waar staat het project nu?

Weekers: “We sloten net de testfase van zes maanden af. Na een interne oproep binnen de stads- en OCMW-diensten wisten we dertien coaches te vinden. Zij kregen begin dit jaar een gedegen opleiding door TAO (Teams voor Advies en Ondersteuning in armoede en sociale uitsluiting). Eind februari koppelden we hen aan 13 gezinnen, die bereid waren het proeftraject te doorlopen. Onderweg konden de coaches terecht bij drie mentoren die hen adviseerden en als luisterend oor fungeren. De ploeg van supporters zorgde voor de praktische ondersteuning. Op alle niveaus realiseerden ze al een aantal mooie dingen.”

Coachingcafé van 21 maart 2017 © Stad Genk.

Hoe verliep het eerste contact tussen de coaches en de kansarme gezinnen?

Isabelle Vanderheyden: “Tijdens de vooropleiding leerden we eerst en vooral om al wat we ons zelf voorstelden bij een kansarm gezin, achterwege te laten en zoveel mogelijk met een open geest naar het gezin toe te gaan. De eerste kennismaking gebeurde in het bijzijn van de toeleider. Zij was al bekend met het gezin en kon zo de eerste onwennigheid een beetje wegnemen. Die eerste ontmoeting duurde ongeveer een half uurtje. Ik kwam terecht in een gezin met een alleenstaande moeder en vier kinderen. Het kind van vijf jaar was er toen niet bij. We spraken na afloop een nieuwe datum af met de mama voor de volgende ontmoeting. Op die bewuste dag trof ik twee heel enthousiaste meisjes aan in huis die me meteen aan het knutselen zetten, maar de mama was er zelf niet. Dat was natuurlijk niet de bedoeling, maar het oudste (meerderjarige) kind heeft dat bij de mama aangekaart. Nadien ontbrak ze nooit meer op de afspraken.”

“Ik hoop dat de captains of society vanuit hun (werk)wereld oplossingen kunnen aanreiken voor structurele problemen.”

Isabelle Vanderheyden

De kinderen waren enthousiast, zo te horen. Maar wat met de moeder? Hoe bekeek zij jou?

Vanderheyden: “De mama bleef aanvankelijk wat afstandig maar was zeker bereid om te kijken wat we samen konden doen met de vrijetijdsbesteding van twee van haar kinderen. Ik weet niet precies hoe ze mij ziet, maar ik hou steeds voor ogen dat ik in huis kom als “coach”. Het is de bedoeling dat je de ouder(s) bijstaat, goede voorbeelden aanreikt en aanmoedigt. Ik heb het gevoel dat ze de dingen die we bespreken, minstens overweegt en naargelang het uitkomt, ook toepast.”

Kan je al spreken van een hechte band?

Vanderheyden: “In de testperiode heb ik haar hooguit vijf à zes keer ontmoet en nog enkele keren gesproken via telefoon. Ik denk dat er een vorm van vertrouwen aan het groeien is, maar zoiets vraagt echt wel tijd en die moet ze krijgen, vind ik. Maar elk contact is een stap vooruit. We zitten ook nog steeds in een leertraject, de grenzen van wat je kan verwachten zijn nog niet duidelijk.”

En wat met de supporters?

Inge Bijmens: “Als supporter maak je deel uit van een netwerk dat coaches en gezinnen wil bijspringen waar mogelijk. Wij zorgen voor de praktische ondersteuning. Als de projectcoördinator een oproep lanceert naar de supportergroep via Whatsapp, dan zoeken wij uit hoe we aan de nood van het gezin tegemoet kunnen komen. Dat kan gaan van het vervoeren van de kinderen naar een activiteit tot het zoeken naar lyceumrokken. Maar het is maatwerk. Mijn ervaringen zijn heel positief. Onrechtstreeks kan je echt iets concreet betekenen voor de gezinnen. Je bent minder intensief bezig als een coach, maar je bent wel heel betrokken bij het project als supporter.”

Waar ik nog niks over gehoord heb, zijn de captains of society. Komt er voldoende respons?

Weekers: “Die komen pas in beeld wanneer het project echt van start gaat. Captains zijn vooraanstaande personen uit heel verschillende sectoren. Zij kunnen hun maatschappelijk engagement op diverse manieren gestalte geven. Omdat we momenteel nog met potentiële kandidaten afstemmen, kan ik er nu nog niet meer over kwijt.”

Vanderheyden: “Ik hoop dat de captains of society vanuit hun (werk)wereld oplossingen kunnen aanreiken voor structurele problemen, al is het maar naar efficiëntie, communicatie enz... van onze eigen stedelijke werking of de sociale hulpverlening. Misschien hebben ze ook ideeën om praktische problemen op te lossen (bv. vervoer naar de vrijetijdsactiviteit).”

Coachingcafé van 23 november 2017 © Stad Genk.

Wat hebben jullie ondertussen geleerd uit de testfase?

Weekers: “Dat toeleiding naar een gepaste vrijetijdsbesteding een complex gegeven is. Aan de slag gaan rond talentontwikkeling in kwetsbare gezinnen vraagt tijd en geduld. In een eerste fase probeert de coach een vertrouwensband op te bouwen met het gezin. Dankzij het uittesten van verschillende vrijetijdsactiviteiten samen met het gezin, krijgen kleuter, ouders én coach een zicht op de interesses en talenten van het kind. Hierbij steken tal van drempels de kop op. Die drempels wegwerken, is een proces van lange adem. Het strafste is, dat de modale burger zich niet bewust is van de vele drempels. Ik geef een voorbeeld. Als wij naar een voorstelling gaan, geven we onze jas af aan de vestiaire en denken er verder niet over na. Heb je heel lang moeten sparen om je een jas te kunnen veroorloven, dan wordt het een heel ander verhaal om je jas aan een vreemde toe te vertrouwen tijdens een voorstelling. Het lijkt een kleinigheid, maar kan voor een kansarme een drempel zijn om niet naar de voorstelling te gaan.”

Nog lessen die jullie kunnen trekken?

Weekers: “Wat me ook opvalt, is het belang van maatwerk. Elk gezin heeft een andere beginsituatie en een ander tempo. Dat vraagt heel veel geduld en aanpassing van de coach. Vaak zet je twee stappen vooruit en meteen weer één achteruit. Dat is geen evidentie. We leren permanent bij tijdens de testfase. Dankzij de verwevenheid van de verschillende sporen kunnen we al die leerpunten ter harte nemen én krijgen ze zelfs regelmatig een vertaling binnen een andere werking of dienst. Die verwevenheid durf ik zeker één van de sterke krachten van het project noemen. Uiteindelijk kan elke Genkenaar op één of andere manier mee het verschil maken.”

Vanderheyden: “Voor mij is de ondersteuning door de mentoren cruciaal. Zonder die begeleidingsgarantie had ik me nooit kandidaat gesteld als coach. Maandelijks organiseert het projectteam een coachingcafé waar we ervaringen kunnen uitwisselen met elkaar. Meestal hoor je daar gelijkwaardige verhalen en twijfels. Maar je krijgt er ook tips.”

Dat gaat hoofdzakelijk over de aanpak. Kwamen er ook gebreken aan het licht?

Weekers: “Op een gegeven ogenblik zocht ik informatie op over sportkampen, maar ik vond het ook een heel kluwen. Bovendien was de informatie niet altijd actueel. Daaruit is een overlegstructuur ontstaan die focust op het toegankelijker maken van informatie- en inschrijvingssystemen. Het is maar één van de vele dingen die we leren uit het project en waarmee we ook echt iets kunnen doen. De coaches vervullen ook sterk die signaalfunctie, niet alleen naar hulpverleners toe maar ook bij het benoemen van drempels.”

Bijnens: “Soms moet je gezinnen overtuigen van het belang van vrije tijd. Kansarme gezinnen zijn vaak noodgedwongen bezig met cruciale zaken (vb. huisvesting, mobiliteit, financiën, ...) en zijn zich daardoor niet altijd bewust van de vele voordelen die de deelname aan vrijetijdsactiviteiten bieden. Ook daar ligt een rol weggelegd voor ons allemaal, zowel coaches als supporters. Door hen te stimuleren en wegwijs te maken in dat grote vrijetijdsaanbod kunnen zij de meerwaarde ervan aan den lijve ondervinden.”

“Uiteindelijk kan elke Genkenaar op één of andere manier mee het verschil maken.”

Caroline Weekers

“Soms moet je gezinnen overtuigen van het belang van vrije tijd.”

Inge Bijnens

Zorgde de Slim in de stad-prijs voor een extra stimulans?

Weekers: “Absoluut. Het was een prachtige beloning voor de ambities die we als stad nastreven. Genk wil een slimme, zorgzame en talentvolle stad zijn. Maar dat is een werk van lange adem. De prijs is een duw in de rug om de uitdagingen waar we voor staan met beide handen vast te grijpen.”

Hoe kijken jullie de toekomst tegemoet?

Weekers: “De testfase is nu afgerond. De gezinnen die instapten mogen echter op de begeleiding van een coach rekenen gedurende een volledig jaar. We willen het project opschalen in de volgende fase. Vanaf dan kan in principe elke Genkenaar (22+) met een hart voor kinderen coach worden. We streven naar een mooie mix van mannen en vrouwen en met een heel diverse achtergrond. We hopen stiekem dat onze toeleiders 40 nieuwe gezinnen zullen aanbrengen. Tot slot mooi om mee te geven: de testfase leerde ons dat we niet alleen de 5-jarigen ondersteunen, maar indirect ook hun broers en zussen. In totaal bereikten we zo ongeveer 39 kinderen. Dat geeft ons heel veel hoop op een succesverhaal.” ■

Nuttige links

- [Stad Genk](#)
- [Slowreading december 2016](#)

De Kazematten inspireert jongeren met theater

Stellingen, een lege zolder, onafgewerkte dakvensters met plassen water eronder, zes stoelen, twee schragen met een tafelblad op en drie enthousiaste vrouwen daarrond. Het decor van een niet alledaags interview op een prille renovatiewerf. Eind 2018 moet 'De Kazematten' de theatergezelschappen **4hoog** en **Larf!** onderdak verschaffen. Projectbegeleidster Veerle De Waele, Larf!-coördinator Inge Goddijn en 4hoog-coördinator Katrien De Bruycker geven uitleg over het opzet van dit multidisciplinaire concept.

V.l.n.r. Katrien De Bruycker, Veerle De Waele en Inge Goddijn.

Voor we dieper ingaan op het project zelf kan het geen kwaad kort in te gaan op de voorgeschiedenis van dit pand. Het ziet eruit als een loods, maar de naam verwijst naar een militaire oorsprong. Wat is de link?

Veerle De Waele: "De straatnamen in de buurt verklappen de oorsprong. Ter hoogte van het pleintje stond vroeger een Spaanse kazerne. De stadswallen bevonden zich net achter ons pand waar nu de binnenring rond Gent loopt. De naam Kazematten verwijst naar de militaire versterkingen van waaruit ze de vijand konden beschieten. Het gebouw zelf dateert uit 1895. De eigenaar was een rijtuigmaker en richtte het in als een magazijn. Na de tweede wereldoorlog kwam het in handen van een schrijnwerker. Toen het atelier te klein werd en onvoldoende uitgerust bleek voor de eigenaar, verhuurde hij het. Zo zijn de theatergezelschappen **Ultima Thule** en **4hoog** hier ingetrokken."

Je vermeldt Ultima Thule, maar die zie ik hier niet rond de tafel zitten.

Katrien De Bruycker: "Sinds 2007 huurden we samen het pand. We vestigden hier onze kantoren en stockeerden en maakten er onze decorstukken. Ultima Thule maakt figurentheater voor jongeren en volwassenen. Het opzet was om op termijn een minischouwburg te maken van de loods. Maar eind 2015 besliste Ultima Thule om uit het project te stappen. Larf! dat jongeren begeleidt op school en in hun vrije tijd was toen al op zoek naar een eigen plek om alternatief aan de slag te gaan met hun doelgroep. Ze waren de ideale plaatsvervanger voor Ultima Thule. Sinds 2015 werken we samen met Larf! aan dit project. De combinatie van 4hoog en Larf! maakte het project meteen breder. Wat eerst een pure creatie- en speelplek zou worden voor twee gezelschappen, wordt nu een plek waar theater voor en door kinderen en jongeren wordt gemaakt."

Welke klemtonen leggen jullie in de werking?

Inge Goddijn: “Larf! is een theaterhuis uit het Gentse. We organiseren theateractiviteiten voor jongeren tussen 6 en 25 jaar oud. Ze kunnen bij ons hun creativiteit kwijt of ontdekken. Samen met hen duiken we in de theaterwereld om hen al doende te leren wat theater maken allemaal inhoudt. Daar vinden we ook raakvlakken met 4hoog.”

De Bruycker: “4hoog is een productiehuis dat theater maakt voor kinderen tussen 3 en 12 jaar. Wij werken samen met professionele acteurs, regisseurs, decorontwerpers, enz. Als we samen onder één dak zitten met Larf! biedt dat een mooie kans op kruisbestuiving. De jonge larven zullen leren en geïnspireerd raken door 4hoog, en ook de makers van 4hoog zullen geïnspireerd en geraakt worden door dat jong enthousiasme en talent. Het wordt hoe dan ook een boeiende en verrijkende co-housing.”

Maar als ik het goed begrepen heb, is het ook de bedoeling om kwetsbare jongeren te bereiken. De Kazematten moet een soort van creatieve ontmoetingsplaats worden voor jongeren met diverse achtergronden.

De Waele: “Dat klopt. Die insteek hebben we meegenomen na overleg met de Gentse schepen van onderwijs, opvoeding en jeugd. De locatie is de ideale plek om jongeren uit heel diverse gezinnen te bereiken. Het pand ligt in één van de oudste wijken van Gent. De Kazematten kan een culturele speler worden die de buurt opwaardeert. De schepen stelde voor om met welzijnsorganisaties samen te zitten. We vonden dit inderdaad een interessante gedachte en namen contact op met **Stappen** (begeleidingscentrum voor jonge meisjes van 14 tot 18 jaar), **De Conventie** (kunsteducatieve organisatie die focust op kwetsbare kinderen), **Lejo** (Centrum voor Persoonlijke Ontwikkelingstrajecten dat jongeren - en bv. tienermoeders - begeleidt, die moeilijk hun weg vinden in het leven), **DiNaMo** (diagnostisch centrum dat kinderen, jongeren en jongvolwassenen met stoornissen oriënteert). Uit die dialoog vloeide het multidisciplinaire model. Ook die organisaties zullen een werking uitbouwen in De Kazematten.”

Goddijn: “Wij staan daar heel positief tegenover. De Kazematten kunnen een perfecte katalysatorplek worden of een ideale inspiratie- en experimenteerruimte. Voorheen kwamen ook al kwetsbare jongeren bij Larf! terecht, maar dankzij de samenwerking met die welzijnspartners zullen we hen in de toekomst nog beter kunnen begeleiden. Wat, zoals bij elk samenhuizen een uitdaging zal vormen, is de praktische kant van de zaak. Hoe vermijden we ‘overload’ als we hier met meerdere organisaties samen zitten. Een goede planning zal hier zeker en vast nodig zijn!”

De Bruycker: “Met 4hoog bereiken we net als Larf! een publiek dat heel divers is. Wij spelen heel veel schoolvoorstellingen, waardoor we heel veel kleuters en kinderen bereiken. De meerwaarde van de samenwerking met de welzijnspartners, zal voor ons zitten in het voeden, het triggeren van een welbepaalde interesse, een kiem van talent voor acteren, of voor techniek, of kostuumontwerp... Het lijkt me erg waardevol en verrijkend om iemand daarin te kunnen voeden. Het is fijn dat onze expertise (professionele makers en acteurs) anderen kan inspireren.”

“De Kazematten kunnen een perfecte katalysatorplek worden of een ideale inspiratie- en experimenteerruimte.”

Inge Goddijn

De huidige staat van de loods.

Maar zover staan jullie voorlopig nog niet. De Kazematten is op dit ogenblik een ruw, onafgewerkt pand met amper basisvoorzieningen. Welke planning hebben jullie voor ogen en hoe zal het ontmoetingscentrum er binnen enkele jaren uitzien?

De Waele: “Voorlopig hebben we enkel het dak vernieuwd en de zoldervloer gegoten. De komende maanden realiseren we een ontmoetingsruimte, een polyvalente ruimte, drie repetitie-/workshop-ruimtes, kantoorruimtes voor twee of meer organisaties, een trap, een lift, sanitair, technieken,... In een latere fase willen we van de polyvalente zaal een uitgeruste theaterzaal maken. Het gebouw moet bouwtechnisch klaar zijn tegen oktober 2018, maar het zal een heel basic afwerking zijn, zonder ventilatie en nog geen definitieve verwarming op het gelijkvloers. De effectieve werking hopen we eind 2018 op te starten.”

Geen ventilatie, geen verwarming? Hoe verklaar je dat?

De Waele: “De voorziene werken hebben een grote kostprijs. Voor deze basisrenovatie moeten we bijna 1 miljoen euro uittrekken. Dat is een serieus engagement. Gelukkig krijgen we financiële steun van Europa (EFRO), de Vlaamse overheid (team Stedenbeleid van het Agentschap Binnenlands Bestuur) en de cultuur- en jeugdinstelling van stad Gent. Voor de cofinanciering gaan we op zoek naar private ondersteuning. Een peter hebben we al gevonden, namelijk Joris Hessels (Radio Gaga), naar een geschikte meter zijn we nog op zoek. Samen met hen hopen we vrij snel aan extra middelen te geraken.”

De pas gerenoveerde zolderruimte van De Kazematten.

Zie je nog mogelijke knelpunten, los van het financiële plaatje?

De Waele: "Een kinderen- en jongerenplek in een buurt als deze kan af en toe overlast veroorzaken voor burens, maar we gaan hier absoluut op anticiperen. We zullen uiteraard sensibiliseren en het geluid in de straat beperken."

Goddijn: "De samenwerking met ons en de welzijnsorganisaties zal een goede planning vergen. Voor de exploitatie van het gebouw moeten we zeker nog de nodige afspraken maken. Maar die praktische elementen komen wel goed. Het lijkt me vooral belangrijk om gewoon aan de slag te gaan en gaandeweg bij te sturen waar nodig. Hetzelfde geldt voor de begeleiding van kwetsbare jongeren. Onze partners hebben elk hun ervaring en expertise in het werken met kinderen uit de bijzondere jeugdzorg en/of met psychische problemen. In een samenwerking brengen zij hun expertise in en wij de onze."

Waar moeten steden en gemeenten die een gelijkaardig initiatief ambiëren in het bijzonder op letten?

De Bruycker: "Een politiek draagvlak is onontbeerlijk. Wij hebben het geluk dat stad Gent enorm begaan is met het welzijn en de begeleiding van jongeren. Het stadsbestuur gelooft in dit project. Hun inbreng betekent een echte hefboom, zeker naar andere overheden toe. Los van die steun is het belangrijk om een goede projectcoördinator aan te duiden, die je als organisatie vertrouwt en die het overzicht bewaart. Verder vind ik het belangrijk dat je in een dergelijk project organisaties samenbrengt die het goed kunnen vinden met elkaar. Als die klik er niet meteen is, dan wordt het moeilijk."

Jongeren repeteren nu al theaterstukken in de loods © Larf!

Wanneer zullen jullie tevreden zijn?

De Waele: "Als de kinderen, jongeren en jonge gezinnen hun weg vinden naar De Kazematten." ■

Nuttige links

- [De Kazematten](#)
- [Oproep naar jongeren om mee na te denken over de Kazematten](#)

Ruimtelijk-ecologische praktijkvoorbeelden

De Vlaamse steden zijn volop bezig met de duurzame ontwikkeling van hun stad. Qua wonen en leven moeten zij twee belangrijke beleidscomponenten met elkaar confronteren en vooral verbinden, namelijk het ruimtelijke en het ecologische. Na de eerste pioniersteden besteden alle steden ondertussen aandacht voor hun ruimtelijk-ecologische ontwikkeling. Dat gebeurt stapsgewijs. Het begint bij de aanpak van een stadsdeel richting een CO₂ neutrale en autoluwe wijk en evolueert vaak verder tot het streven naar bijvoorbeeld een 'slimme energiestad'. Bij de (her)ontwikkeling nemen de lokale besturen verschillende opties in overweging of koppelen die aan elkaar. Ze integreren bv. collectieve warmtevoorzieningen, stimuleren verschillende innovatieve woonvormen voor een divers (leeftijd) publiek of bouwen een groen- en waterstructuur uit die de omliggende gebieden verbindt. Dat kan leiden tot steden die energiesysteemmodellen uitwerken en toepassen op hun hele grondgebied, waarbij ze zowel duurzame wijken en bedrijventerreinen als overheidsgebouwen beogen. Telkens met aandacht voor de betaalbaarheid ervan. Want het kan uiteraard niet dat de aandacht voor het ecologische leidt tot ruimtelijke segregatie.

Roeselare wordt een slimme energiestad

Timo Wyffels © Stad Roeselare.

Roeselare verraste vriend en vijand met zijn holistisch energieconcept. De stad ontwikkelt een energiesystemenmodel dat de klemtoon legt op hernieuwbare energiebronnen en op mede-eigenaarschap van de burger. Het stadsbestuur mikt op 2030 om de klimaatdoelstellingen te halen. Expert Klimaat, Energie & Duurzaamheid van stad Roeselare, Timo Wyffels, en duurzaamheidsambtenaar, Bert Vanhuyse, geven meer duiding bij de ambitieuze doelen van de stad.

Een holistisch energieconcept. Het klinkt heel ambitieus en allesomvattend. Hoe kwamen jullie op de idee om dit uit te werken en in te dienen voor de Slim in de Stad-prijs?

Timo Wyffels: “Roeselare ondertekende in 2012 het burgemeestersconvenant voor klimaat en energie met daarin de 2020-klimaatdoelstelling. Toen ik in 2016 aan de slag ging bij de stad Roeselare, liepen er al heel veel initiatieven, maar echte plannen om die doelstelling te bereiken, ontbraken. Met amper vier jaren voor de boeg, leek het me onhaalbaar om daarop in te zetten. Daarom stelde ik met mijn team voor om voluit te mikken op de 2030-doelstellingen van de vernieuwde burgemeestersconvenant. Die mikt onder meer op een vermindering van de CO₂-uitstoot met minimum 40%. Na een studieronde bij bedrijven, steden in binnen- en buitenland en studiebureaus werkten we een energieconcept uit dat de burger terug grip wil geven op zijn (energie)omgeving. Gelijktijdig besloten we het ambitieuze energieconcept in te dienen als Slim in de Stad-initiatief.”

“Met ons geïntegreerd verhaal willen we de juiste energiebronnen op de juiste plaats inzetten en meervoudige baten realiseren.”

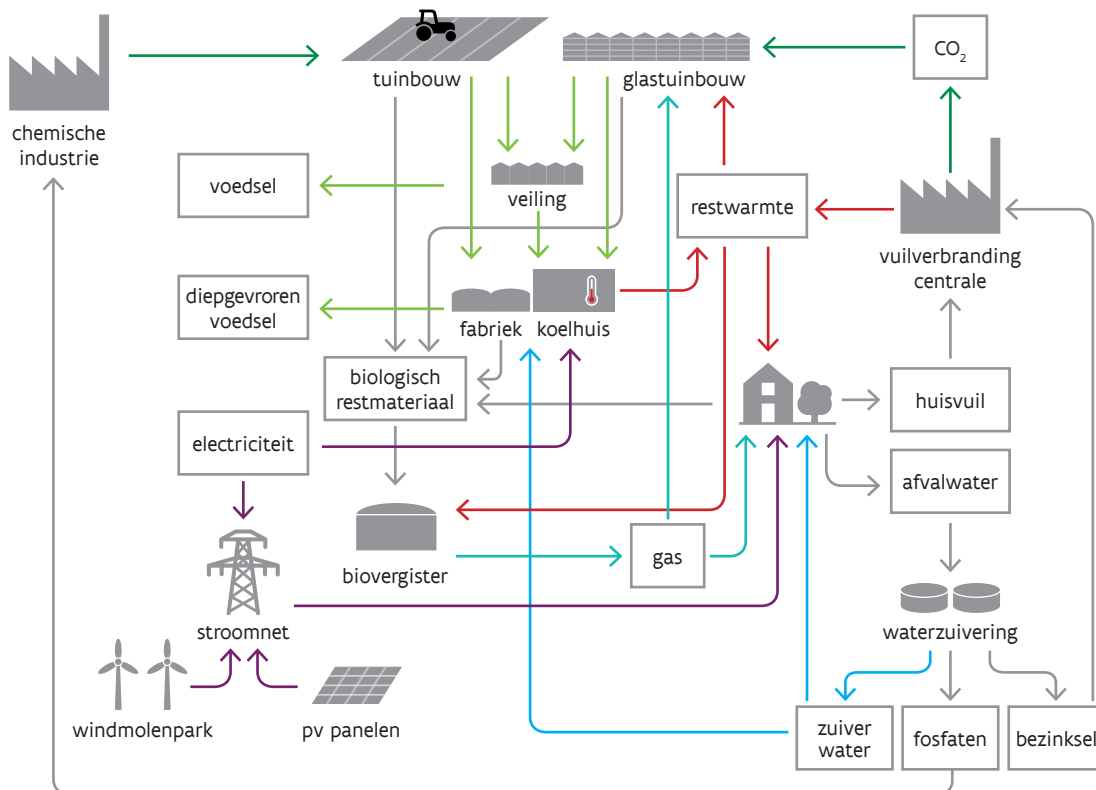
Bert Vanhuyse

Bert Vanhuyse © Stad Roeselare.

Met resultaat, want jullie behoorden in 2016 meteen tot de laureaten samen met Kortrijk en Antwerpen. Wat zijn de kernelementen van het plan?

Wyffels: “We vertrokken vanuit het complexe klimaatvraagstuk dat een integrale aanpak vraagt. Daarbij zochten we naar lokale winsten. Voor onze energievoorzieningen doen we in hoge mate beroep op fossiele brandstoffen zoals gas uit onder meer Qatar, Nederland, Rusland, enz. Als we die vele miljoenen richting buitenland stapsgewijs kunnen ombuigen naar lokale investeringen, wat levert dat dan op? Jobs, innovatie, schone lucht, enz. is het antwoord. Nu hebben de mensen in het hele klimaatverhaal een gevoel van onmacht. Door slim lokaal in te grijpen en te investeren creëer je een verhaal waar mensen terug grip kunnen krijgen op hun omgeving en er zelfs mede-eigenaar van kunnen worden. Mits een goede aanpak kan dit ook kwetsbare doelgroepen beter beschermen. Wie in kansarmoede leeft, geeft relatief meer van zijn budget uit aan energie dan andere doelgroepen.”

Het Vlaamse energielandschap © Energielandschap Vlaanderen.

Verklaar je nader.

Bert Vanhuysse: “Op macroniveau is het belangrijk dat we onze bestaande infrastructuur vervangen zodat ze beter aansluit op hernieuwbare energiebronnen zoals zon en wind. De huidige infrastructuur bevordert het monopolie van enkele grote spelers. Op microniveau situeren zich de zonnepanelen en zonneboilers die individuele burgers en overheden kunnen plaatsen. Kansarmen blijven vaak verstoken van die optie omdat ze het basiskapitaal niet hebben om die investeringen te bekostigen. Bovendien merken we dat die investeringen op microniveau ook niet altijd de meest efficiënte investeringen zijn. Daarom zet Roeselare vooral in op mesoniveau. We werken bij voorkeur op stadsdeelniveau. Iets wat weinig gebeurt. We willen decentraal opgewekte energie met elkaar verbinden en op iets grotere schaal inzetten in de eigen stad. Veel energie gaat nog verloren. De lokale bedrijven blijken wel bereid om mee maatschappelijke meerwaarde te creëren. Maar de koppelingen en de plannen ontbreken vooralsnog.”

“De combinatie energie-efficiënte infrastructuur en meer circulaire materiaalstromen moet kansen creëren voor dat decentrale, duurzame energiesysteem”

Timo Wyffels

Waarom het mesoniveau?

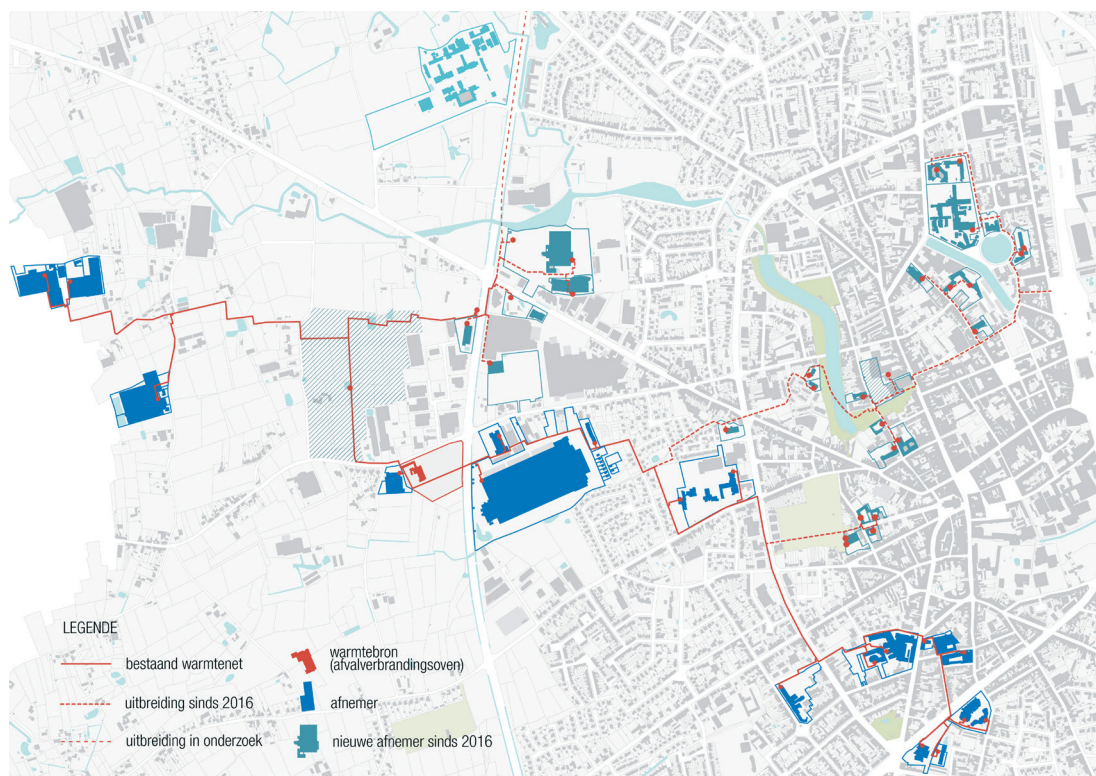
Wyffels: “Daar liggen veel kansen voor monitoring, databeheer, enz. Een blanco start nemen we uiteraard niet. We moeten rekening houden met de bestaande stadsinfrastructuur en het warmtewerk. Net op dat buurt- of wijkniveau kan je innovatief experimenteren en een leercurve opstarten. Daarbij leren we zorgvuldig omgaan met het vermijden van lock-ins. Een lock-in is bijvoorbeeld de keuze voor individuele oplossingen zoals het plaatsen van een cv-ketel of een warmtepomp. Die keuze sluit innovatieve en rendabele hernieuwbare toepassingen op termijn uit. Je tracht deze lock-ins te vermijden, maar sommige zijn hardnekkiger dan andere.”

Als ik het goed begrijp willen jullie vooral zelf eigenaar worden van het Roeselaarse energienetwerk. Juist?

Wyffels: “Waarom zou dat geen optie zijn? Waarom zouden we het eigenaarschap van onze energie-infrastructuur niet herbekijken? Neem nu het actuele voorbeeld met de omschakeling van laag naar hoogcalorisch aardgas. Vlaanderen blijft investeren in fossiele energie, Nederland niet. Onze keuze zal ons handen vol geld kosten. Centen die we beter lokaal kunnen investeren met een positief hernieuwbaar toekomstperspectief. Op langere termijn win je die investeringen in een lokaal verankerd, hernieuwbaar energienetwerk dubbel en dik terug.”

En hoe pak je dat concreet aan?

Wyffels: “In Roeselare beschikken we over heel wat maatschappelijk kapitaal. We hebben nu de kans om dat lokaal te verankeren in een stabiel, robuust, open, regionaal energiesysteem dat voldoende variaties, innovatie, ... toelaat. Even verduidelijken. Op winderige dagen zet je in op de energieproductie van het windmolenpark en de opslag of omvorming naar andere energiedragers. Als het bewolkt en windstil is, kan je beroep doen op WKK-installaties, opslag, ... Dat samenspel van (hernieuwbare) energiebronnen en opslag in een veerkrachtig en duurzaam energiesysteem hebben we vergeleken met een regionaal uitgebouwd honingraatmodel.”

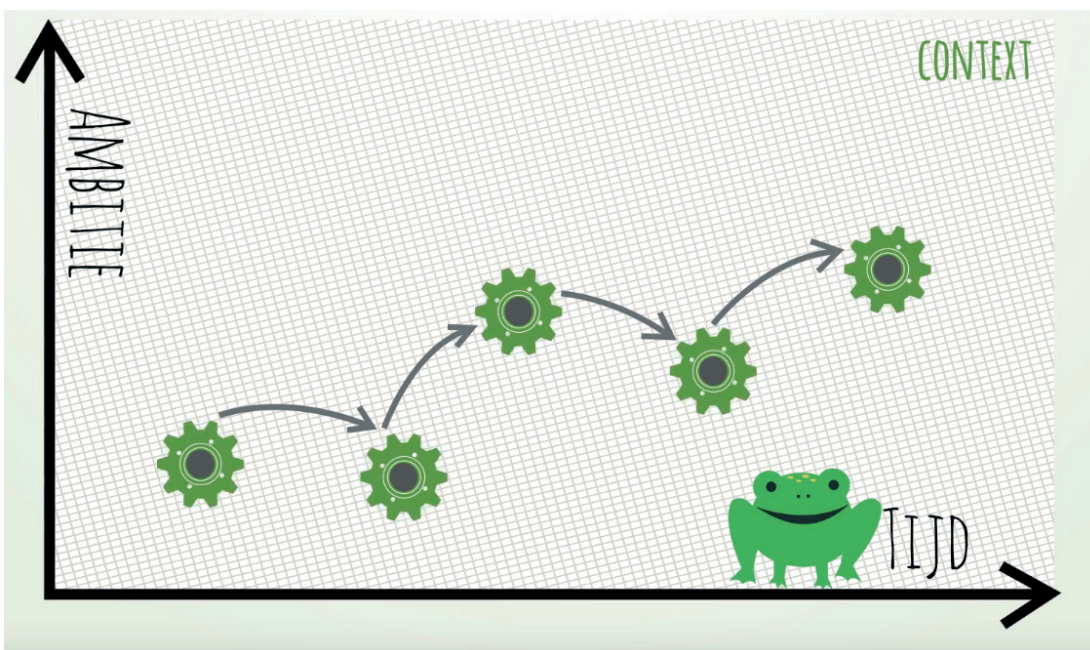
Ruimtelijke structuur van het warmtenet in Roeselare, met als voornaamste afnemers (middel)grote functies zoals scholen, publieke gebouwen, tuinbouwbedrijven, REO-veiling, AZ Delta, nieuwbouw woonprojecten © Griet Juwet (VUB).

Jullie hebben het ook over energiehubs. Hoe pas je die in?

Vanhuyse: “We beschikken over heel wat potentiële energiehubs in de stad. Denk maar aan het station of de stadsgebouwen. Allemaal gebouwen met ruimte en geïntegreerd in een stedelijk weefsel. Ze hebben de kwaliteiten voor een duurzame decentrale energiehubs, maar beschikken ook over een groot potentieel aan meerwaarde voor hun omgeving. Voor de realisatie van die nieuwe energiediensten hebben we een proactief ruimtelijk beleid nodig, een integrale aanpak van verschillende beleidsdomeinen en een meer mature energiemarkt. De wetgeving zou hier meer kansen kunnen creëren dan vandaag het geval is. Want we hebben nood aan meer ruimte voor experimenten. Zo willen we de verlichting van een fietspad op een autonoom dc-netwerk krijgen. Dat project willen we evalueren op zijn energie- en materialenefficiëntie. Met ons geïntegreerd verhaal willen we de juiste energiebronnen op de juiste plaats inzetten en meervoudige baten realiseren.”

Hoe wil de stad Roeselare het concept realiseren?

Wyffels: “Leapfrogging is ons ideaal. We geloven niet in een lineair proces. We zullen onregelmatige stappen vooruit en achteruit zetten. We moeten durven zoeken, proberen en in alle eerlijkheid mislukken. Maar op de lange termijn zien we een stad voor ons die inzet op een duurzame uitbouw via de integratie van nieuwe methoden, verdienmodellen, samenwerkingen, integratie van technologie, enz. Dat impliceert innoveren, testen, opschalen en op lange termijn grote sprongen voorwaarts of transitie leaps nemen.”

Leapfrogging © Stad Roeselare.

Waar zetten jullie de komende jaren specifiek op in?

Wyffels: “Wat we doen kaderen we graag binnen onze upgrade van de bestaande trias energetica. Bij stap één blijven we de energievraag verminderen maar we schalen dat op naar een meer infrastructureel en structureel niveau. Denk aan nieuwe architectuur, nieuwe samenwerkingsmodellen, groen-blauwe structuren, een betere stedelijke energieplanning en de ontwikkeling van nutsvoorzieningen. Bij stap twee leggen we de focus op de circulaire stad. De combinatie van een energie-efficiënte infrastructuur en meer circulaire materiaalstromen moet kansen creëren voor dat decentrale, duurzame energiesysteem, waarbij we hernieuwbare energiebronnen, stap drie, verder integreren in de bebouwde omgeving.”

Gaf de Slim in de Stad-prijs een impuls?

Wyffels: “Het gaf ons de nodige zichtbaarheid en geloofwaardigheid. In Vlaanderen kregen we heel veel positieve feedback, maar daar bleef het niet bij. Ook Agoria en privébedrijven namen contact op met ons. Dat gaf ons nieuwe kansen. Ondertussen is de stad ook co-coördinator van het EU-partnerschap ‘Energy transition’, samen met de steden Londen en Gdansk. Een hele eer.”

Levert dat nieuwe visies of ideeën op?

Wyffels: “Jazeker. Uit de impuls van de Slim in de stad-prijs kwamen nieuwe contacten en dienden we concrete projectvoorstellen in. Een nieuwe dynamiek kwam op gang die niet snel zal stilvallen. Met de Urban Agenda hebben we een grotere netwerkmogelijkheid. Die uitwisseling maakt onze plannen sterker en creëert een constructieve flow. Uit de eerste contacten binnen de Urban Agenda blijkt nu al dat de steden een enorme drive hebben om de grote uitdagingen van de toekomst op te lossen. De energietransitie speelt zich duidelijk af in de steden.”

Je haalde al enkele keren aan dat private bedrijven interesse hebben in jullie verhaal. Werken jullie concreet samen met hen of met andere partners?

Vanhuysse: “Tijdens onze contacten met stadsmakers binnen diverse doelgroepen merken we dat iedereen met klimaat bezig is. Ook de bedrijven. Voorlopig werken we met een beperkt aantal partners samen, maar het potentieel is groot. Vandaar dat we er heel zorgvuldig mee omspringen. Los van lokale familiebedrijven, werken we nauw samen met studiebureaus, de intercommunales (bv. afdalintercommunale MIROM) en projectontwikkelaars. We nemen in deze contacten verschillende rollen op als stad: koppelaar, verbinder, regisseur, ...”

“Kopieer niet zomaar, maar ga uit van je eigen sterktes en pas interessante ideeën aan aan je eigenheid en deel ze opnieuw.”

Timo Wyffels

Daarnet liet je je al ontvallen dat de stad sinds 2012 al aparte projecten op poten zette. Hoe staat het daarmee en kan je die inpassen in jullie holistisch energieconcept?

Wyffels: “Eén tak van het warmtenet bestaat al sinds 1986. Het verbindt het openbaar zwembad Spillebad en het cultureel centrum De Spil. Dat hebben we in oktober uitgebreid naar het stadscentrum toe. In een volgende stap verbinden we het sportcomplex Schiervelde met het warmtenet. Dat verhaal willen we structureel verder uitbouwen. Hoe we dat doen, is een vraag die vandaag op tafel ligt.”

Heb je ten slotte nog tips voor andere steden en gemeenten?

Wyffels: “Ga de uitdaging aan. Kopieer niet zomaar, maar ga uit van je eigen sterktes en pas interessante ideeën aan aan je eigenheid en deel ze opnieuw. Wees open en transparant naar je burger toe. Dat helpt om een draagvlak te creëren.” ■

Nuttige links

- [Nieuwsbericht ‘Slim in de stad-prijs’](#)
- [Ingediend concept ‘Slim in de stad-prijs’](#)
- [VVSG over warmtenetten](#)
- [Agoria](#)
- [EU-partnership ‘Energy transition’](#) (met Roeselare als mede-coördinator)

Hartwijk met oog voor stadsvernieuwing

Dirk Waelput

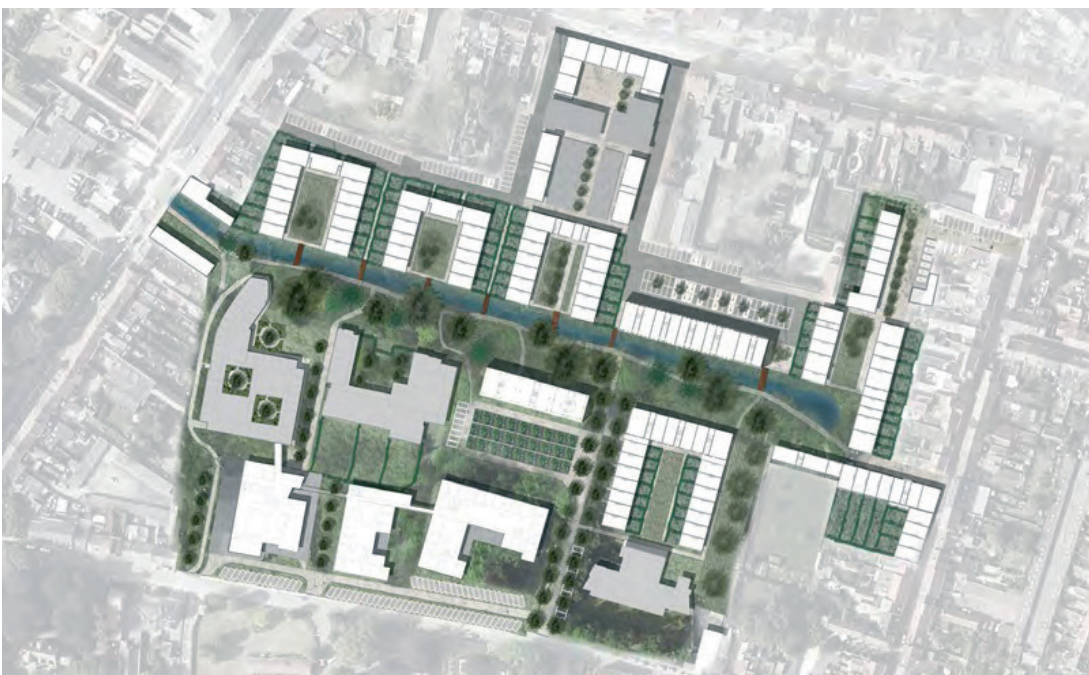
De stad Eeklo herontwikkelt een volledig stadsdeel tot de CO₂-neutrale en autoluwe Hartwijk. Dirk Waelput is stedenbouwkundig ambtenaar en leidt de dienst stedenbouw, huisvesting, milieu en groendienst van Eeklo. Hij is de drijvende kracht achter het stadsvernieuwingsconcept en geeft meer toelichting bij wat het concept zo uniek maakt. Een uitgesproken pleidooi voor stadsvernieuwing.

Wat moeten we ons voorstellen bij Eeklo en de Hartwijk?

Dirk Waelput: "Eeklo is een compacte stad waarin heel wat functies verweven zitten. Vroeger vonden de industriële activiteiten vlakbij het centrum plaats tussen de woningen. Die textiel-, meubel- en voedingsbedrijven zijn nu grotendeels verdwenen, maar de ambachtelijke zones liggen nog steeds binnen de stadskern. Een andere verlaten zone is de site van het oude ziekenhuis AZ Alma Campus Eeklo. Daar planten we de Hartwijk in."

En hoe zal die wijk er uit zien?

Waelput: "Eerst en vooral trekken we een groene wandel- en fietsas door tot op de site. Het wordt een aaneenschakeling van bestaande en nieuwe groengebieden. Zo verbinden we het oude hospitaal met het landschap aan de rand van de stad. Tegelijk leggen we de vroegere waterloop die er stroomde weer bloot. Op een deel van de site kan een aanpalend zorgcentrum uitbreiden. Daarrond voorziet de stad maximaal 220 woningen die voldoen aan de meest ambitieuze energienormen. We hopen zo jonge gezinnen aan te trekken, zodat we een mooie leeftijdsmix krijgen met de ouderen uit het woonzorgcentrum. Elementen die het principe van levenslang wonen onderstrepen, zijn onder meer het penthouse dat we boven het zorgcentrum voorzien en de gemeenschappelijke moestuin."

Planmatige schets van de Hartwijk © Stad Eeklo.

Op het plan zie ik dat de voordeuren op de groenblauwe as uitkijken. Wat met de wagens?

Waelput: “Wagens blijven aan de rand van de nieuwe woonwijk. Het zorgcentrum voorziet een ondergrondse parking, waar ook de wijkbewoners hun auto kwijt kunnen. Verder is het niet de bedoeling dat er auto’s rondrijden door de wijk. Zachte weggebruikers kunnen via de groene assen overal naartoe: naar het centrum, het cultureel centrum, het nieuwe ziekenhuis en de scholen in de buurt. Zo hopen we een aanzet te geven tot een mobiliteitstransitie. Kinderen zullen via een veilige weg tot aan de schoolpoorten kunnen fietsen.”

Jullie hanteren een duurzaamheidsbarometer en mikken vrij hoog met een score van 68%. Hoe bereik je die score?

Waelput: “We zetten in op de creatie van een warmtenet, gaan voor hernieuwbare energie, streven sociale cohesie na, planten grote bomen aan, hanteren een ambitieuze parkeernorm van 0,9 per wooneenheid en mikken op duurzaam materialengebruik. Dat laatste uit zich onder meer in het bundelen van het sloop- en inrichtingsdossier bij dezelfde aannemer. We proberen zoveel mogelijk puin te recupereren of materialen te hergebruiken. Denk maar aan bakstenen, vensterbanken en sanitaire voorzieningen.”

“Lokale besturen moeten investeren in ambitieuze medewerkers.”

Dirk Waelput

Eeklo vroeg in 2013 een conceptsubsidie aan om de mogelijkheden van de Hartwijksite te onderzoeken. Ondertussen is de conceptstudie af en verkreeg de stad een projectsubsidie om concreet aan de slag te gaan. Wat zijn de voor- en nadelen van de erkenning als stadsvernieuwingsproject?

Waelput: “Het vertalen van het concept naar een concreet projectdossier was een leerproces. In 2015 voldeed onze aanvraag niet, in 2016 wel. Het project moet aan tal van (duurzame) voorwaarden voldoen en dat vergt een meer doordachte aanpak. Tijdens het voorbereiden van het dossier moet je nadenken over de verdere ontwikkeling van de stad. Dat is een langetermijnoefening. Zonder de concepten zouden we nu wellicht een begrotingslogica volgen.”

Hoe bedoel je?

Waelput: “De opmaak van de subsidiedossiers deed ons beseffen dat we de geïnvesteerde euro’s niet integraal hoeven te recupereren door zoveel mogelijk woningen op de markt te brengen. Om rendabel te zijn moeten we in principe 220 wooneenheden creëren in de Hartwijk. Nu denken we anders. Er mogen nu maximum 220 woningen bijkomen, want we beseffen dat de investering ook kwaliteit oplevert. Het verhoogt de aantrekkelijkheid van onze stad en als mensen terug in de stad willen wonen, dan verdient je dat indirect terug: ruimtelijke en maatschappelijke winst, een korter en goedkoper nutsvoorzieningsnet, mobiliteitswinst, ...”

Projectie van de woningen aan het oeverpark © Stad Eeklo.

Zouden jullie daar ook aandacht aan besteden zonder de concept- en projectsubsidie?

Waelput: “Voor mij persoonlijk maakt dat niet veel verschil uit, ik ben van nature uit een planner. Maar het helpt wel om een logisch verhaal te onderbouwen dat de burgers, het gemeentebestuur en de gemeenteraad kan overtuigen om een innovatieve richting in te slaan. Wanneer iemand het project onderweg in vraag stelt, dan is het fijn om voldoende rugdekking te krijgen vanuit de Vlaamse administratie. Zonder de subsidies hadden we de inrichting van de site wellicht aan projectontwikkelaars overgelaten. De aanpak en het resultaat zou dan vermoedelijk niet zo holistisch doordacht en gedragen zijn zoals nu. Terwijl we nu zelf de regie in handen houden voor de inrichting van de Hartwijk.”

Het team dat de conceptstudie uitvoert is multidisciplinair. Biedt dat een meerwaarde?

Waelput: “Uiteraard. Zo krijg je een langetermijnvisie die voldoende rekening houdt met alle facetten. Daardoor steekt in het Hartwijkproject bijvoorbeeld ook een renovatiedossier om de neogotische kapel van het ziekenhuis te integreren in het geheel. Ik geef nog enkele voorbeelden. We werken met interne werkgroepen die een heel diverse samenstelling kennen. In de interne werkgroep Oeverpark zetelen mensen van het regionaal landschap, Natuurpunt, de milieuambtenaar, ... Dankzij hen voorzien we ook in een duurzaam onderhoud van het park. De interne werkgroep jeugd en spel bewaakt dan weer de speelwaarde van onze geplande ingrepen. De interne werkgroep vernieuwend wonen gaat na hoe we die woningen idealiter op de markt brengen.”

Projectie van de collectieve stadstuin, met collectieve woonvormen op de achtergrond © Stad Eeklo.

Jullie slaagden er als kleinere stad al in om twee stadsvernieuwingsprojecten binnen te halen. Dat is niet evident. Kleinere steden komen daar niet zo vaak toe. Hoe verklaar je dat?

Waelput: “Eeklo heeft één groot voordeel dat ik daarnet al kort aanhaalde. We zijn een compacte stad met heel veel kleine ambachtelijke zones die sterk op elkaar lijken. Dat laat het toe om meerdere stadsvernieuwingsprojecten te realiseren, eenmaal je de aanpak in de vingers hebt. Maar ik snap wel dat het voor andere kleine steden moeilijker ligt. Een projectsubsidieaanvraag indienen vergt veel energie van de stadsmedewerkers.”

Welke tips kan je andere steden geven?

Waelput: “Lokale besturen moeten investeren in ambitieuze medewerkers die de dossiers goed voorbereiden en logisch kunnen uitleggen aan de bevolking en aan de lokale politici.”

Krijg je als stad soms af te rekenen met commerciële druk van projectontwikkelaars?

Waelput: “Heel zeker. Soms krijg je dan te horen dat je projectontwikkelaars uit de stad jaagt, maar even goed vang ik tegenovergestelde geluiden op. Sommige projectontwikkelaars zijn blij dat ze kwaliteitsnormen opgelegd krijgen. Ik merk tegenwoordig zelfs dat bepaalde bureaus zich specialiseren in dergelijke kwalitatieve projecten en ons spontaan contacteren. Een positieve evolutie.” ■

“Sommige projectontwikkelaars zijn blij dat ze kwaliteitsnormen opgelegd krijgen.”

Dirk Waelput

Nuttige links

- [Projectsubsidie Vlaams stedenbeleid](#)
- [Masterplan Hartwijk Eeklo](#)
- [evr-architecten ontwerp](#)

Stadsvernieuwing

Sinds 2012 beschikt het Vlaamse stedenbeleid over het 'vernieuwde' beleidsinstrument stadsvernieuwing. De 13 centrumsteden, 21 provinciale steden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie kunnen daarmee aan de slag kunnen om stadsontwikkelingsprojecten te realiseren. In tegenstelling tot doorsnee stadsprojecten beoogt stadsvernieuwing innoverende, duurzame, kwaliteitsvolle en ingrijpende projecten. Ze geven uiting aan de visie van de stad en fungeren als hefboom voor zowel het stadsdeel als de stad in zijn geheel.

Sinds eind 2016 zit het instrument stadsvernieuwing decretaal ingekanteld in het Vlaams fonds voor de stimulering van (groot)stedelijke en plattelandsinvesteringen. De jaarlijkse oproep nodigt de rechthebbende steden uit voorstellen in te dienen.

De subsidie is een financiële impuls om steden een extra duwtje in de rug te geven zodat ze het stadsvernieuwingproject kunnen verwezenlijken en hun regierol voluit kunnen waarmaken. De subsidieaanvraag kan een vraag naar projectsubsidie inhouden om de concrete en effectieve uitvoering van een stadsvernieuwingproject te ondersteunen. Maar de aanvraag kan even goed een 'conceptsubsidie' beogen waarmee de stad zich kan laten begeleiden om een stevige projectbasis en een innoverende projectvisie te ontwikkelen van een nieuw of een lopend stadsproject.

De Vlaamse Regering beslist over de toekenning van de project- en conceptsubsidies na het advies van een multidisciplinaire jury.

Sinds 2017 lanceert de bevoegde de minister nog een 'thematische oproep' naast de oproep voor project- en conceptsubsidie. Het gaat daarbij om kleinschaliger stadsvernieuwingprojecten die steden binnen een beperkte doorlooptijd van maximum drie jaar moeten realiseren. Het thema van deze oproep wijzigt elk jaar.

Een regieteam volgt de conceptsubsidies op. De jury doet dit als een kwaliteitskamer voor de thematische en de projectsubsidies. ■

Nuttige link

- [Website Vlaams stedenbeleid](#)

Praktijkvoorbeelden van nieuwe, sociale maakeconomie

Steden zijn dé plaatsen waar maatschappelijke uitdagingen zich vaak het eerst voordoen of zich het scherpst manifesteren. Steden zijn ook de plekken waar er spanning heerst tussen claims op het gebruik van de beschikbare ruimte. Maar tegelijkertijd zijn zij de plekken bij uitstek waar beleidsmakers of burgers innovatieve oplossingen kunnen ontwikkelen, experimenteren en uittesten. Plaatsen waar ze dwarsverbanden kunnen leggen en waar actoren uit diverse hoeken met elkaar in contact komen. In een wereld die volop in transitie is, ondersteunt het Vlaamse Stedenbeleid initiatieven die creatieve oplossingen bedenken voor prangende maatschappelijke kwesties vanuit een holistisch perspectief. De samenleving als samenspel van economische, ecologische en sociale elementen, die allemaal op elkaar inwerken. Duurzaamheid in al zijn vormen.

Vooraf in de circulaire economie blijkt deze duurzaamheidsgedachte de drijvende motor. In de eerste plaats via het hergebruik van materialen, grondstoffen, afval, Maar ook door het geven van kansen aan een nieuwe, meer kleinschalige economie. Door het stimuleren van een efficiënt en tegelijk creatief gebruik van gebouwen en ruimte. Een duurzame stad zorgt ervoor dat economie, ecologie en stedelijkheid elkaar perfect aanvullen.

Maar hoe ga je als beleidsvoerder om met zwaar vervuilde industriële panden in de binnenstad? Hoe creëer je ruimte voor stadstuinen in een volgebouwde omgeving of hoe stimuleer je deelinitiatieven? Wat kan je leren uit bijvoorbeeld de recyclage van afvalstromen of voedseloverschotten en de terugkeer naar de stad van een kleinschalige maakindustrie?

De Potterij terug in omloop

Blackfields zijn zwaar vervuilde gronden waarvan de saneringskost hoger uitkomt dan de waarde van de grond en de gebouwen die erop staan. Niemand is geïnteresseerd om die terreinen aan te kopen en te saneren. Hoe langer ze er zo blijven liggen, hoe verder de vervuiling zich kan verspreiden en hoe groter de impact op de naaste omgeving. Sinds 2009 koopt de Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM) dergelijke sites aan. OVAM heeft momenteel een 15-tal blackfields in eigendom. De Potterij in Mechelen is daar één van. Projectleiders Tim Caers en An Eijkelenburg leggen ons uit hoe ze de gronden saneren en inschakelen in de circulaire economie.

Tim Caers en An Eijkelenburg © OVAM.

Wanneer kwam OVAM De Potterij op het spoor?

Tim Caers: “Op de site was sinds 1938 een ververij en wasserij actief. Zij reinigden textiel met chemische producten zoals bijvoorbeeld white spirit en organische solventen. Het Bodemdecreet verplicht dergelijke bedrijven om periodiek een oriënterend bodemonderzoek uit te voeren. De resultaten waren ronduit slecht, maar het bedrijf kon de sanering niet betalen en verliet het pand in 1996. Toen buurtbewoners klachten uitten over hoofdpijn, nam OVAM het dossier in 2005 helemaal in handen.”

Een typisch saneringsdossier?

Caers: “Totaal niet. Het is een typisch voorbeeld van een complex blackfieldterrein dat middenin een woonwijk ligt. Het terrein is maar 400 m² groot, maar de saneringskosten ramen we op twee miljoen euro. Veel meer dus dan het ooit kan opbrengen als we het na de sanering zouden verkopen.”

“We willen met een concreet voorbeeld tonen hoe een circulair gebouw eruit ziet.”

Tim Caers

Hoe pakken jullie de sanering aan?

De bodemsaneringswerken zelf © OVAM.

Caers: “Je moet weten dat de bodem en het grondwater tot 20 meter diep zwaar verontreinigd zijn. Na enkele pilootprojecten besloten we in de eerste fase enkel de bovenste negen meter te zuiveren door bodemlucht, grondwater en puur product te onttrekken aan de grond. De droogkuis ging ondertussen failliet. De curator verkocht ons het terrein in mei 2015 voor een symbolische euro. Die aanpak reiken curatoren aan als oplossing bij faillissementen met vastgoed dat niet meer te vermarkten valt. De sanering zelf werd al in 2012 opgestart.”

We zijn nu vijf jaar later. Ik vermoed dat de bodem terug zuiver is.

Caers: “Neen, de bodem blijkt veel meer verontreinigd dan aanvankelijk gedacht. De voorbije vijf jaar onttrokken we al 50 ton chemicaliën aan de bodem. De dagelijks opgepompte hoeveelheden dalen gelukkig wel. Momenteel bekijken we of we de sanering moeten verderzetten of niet. Daarom voeren we binnenkort kelderluchtmetingen uit bij buurtbewoners. Als we in hun kelders geen verontreiniging meer meten, kunnen we de eerste fase van de sanering stop zetten. Maar uiteraard blijven we de site verder opvolgen samen met het Vlaamse Instituut voor Technologisch Onderzoek (VITO).”

Dus het blijft in jullie bezit. Waarom ontdoet OVAM zich niet van De Potterij?

An Eijkelenburg: “Allereerst omdat we na de huidige saneringsfase nog de diepere bodemvervuiling moeten saneren. Het is onduidelijk hoe lang die sanering zal duren en wat de impact zal zijn op het terrein. Daardoor is het nu heel moeilijk om het pand te verkopen. Bovendien zijn we overtuigd van de meerwaarde die het terrein kan hebben. Het is goed gelegen (niet ver van het station) en ligt op een boogscheut van OVAM. Het is een plek met veel mogelijkheden waar we aan de burger kunnen tonen waarvoor OVAM staat.”

En wat moeten we ons daarbij voorstellen?

Caers: “Naast bodemsanering is OVAM ook bezig met afvalbeleid en duurzaam materialenbeheer, met als speerpunt de “circulaire economie”. In de traditionele economie maakten we vroeger een voorwerp of toestel om het na gebruik als afval weg te gooien. Nadien stapten we over op het x-aantal keer recycleren van materialen tot we het uiteindelijk toch dumpden. Circulaire economie gaat nog een stap verder. We hergebruiken materialen tot in het oneindige en denken al van bij het ontwerp en de fabricatie na over het vervolgtraject van het materiaal. De circulaire economie neemt bovendien ook expliciet de gebruiksfase van producten en materialen mee: heeft echt iedereen een boormachine nodig of is het in ieders belang om er eentje te delen met meerdere gezinnen?”

Uitzicht na sanering.

Valt het mee om andere partners te overtuigen van de maatschappelijke meerwaarde?

Eijkelenburg: “De hogeschool Thomas More, stad Mechelen en het Sociaal Huis stapten mee in het verhaal. Zij zijn elk op hun manier betrokken bij het verhaal. Zo bereidt het Sociaal Huis bijvoorbeeld de herontwikkeling van een grote aanpalende site voor, waar een woonzorgcentrum komt met verschillende publieke functies. Dat is voor De Potterij een buitenkans om het terrein beter te ontsluiten.”

Zijn er nog partners die we niet uit het oog mogen verliezen?

Eijkelenburg: “De Vlaamse Bouwmeester. Die lanceerde onlangs een oproep ‘Pilotprojecten Terug In Omloop (TIO)’, een initiatief van OVAM, het Departement Omgeving, het Agentschap Binnenlands Bestuur (Afdeling Beleid Steden, Brussel en Vlaamse Rand), het Agentschap Innoveren en Ondernemen en het Team Vlaams Bouwmeester. De essentie van die pilotprojecten is dat ze de sanering en ontwikkelingsmogelijkheden van verontreinigde en onderbenutte terreinen verbinden met de stedelijke noden en de transitie naar een duurzame economie. Het traject koppelt ontwerp onderzoek met ruimtelijke, sociale en economische innovatie en stelt zich tot doel om ruimte, maar ook mensen en materialen terug in omloop te brengen. Dat keurslijf van de TIO-projecten ligt ons dus als gegoten want met De Potterij willen we juist een cluster voor circulaire economie creëren. We schreven ons dan ook in en werden geselecteerd.”

Pilootprojecten Terug In Omloop

Voorgevel & binnenplein De Potterij © OVAM.

Verontreinigde terreinen zijn vaak 'blinde vlekken' in en rond stedelijke gebieden. De Pilootprojecten Terug In Omloop koppelen daarom stedelijke transformaties aan economische transitie en geïntegreerde bodemsanering. Terug in Omloop is het resultaat van een samenwerking tussen Team Vlaams Bouwmeester, OVAM, Omgeving, het team Stedenbeleid (Agentschap Binnenlands Bestuur), het Vlaams Agentschap Innoveren en Ondernemen en hun bevoegde ministers.

Speciaal aangestelde projectregisseurs werken project-definitie uit, waarna ontwerpteam ontwerpend onderzoek uitvoeren ter voorbereiding van de effectieve realisatie van de projecten. De jury selecteerde vijf projecten:

- Het kleine, maar zwaar verontreinigde pand De Potterij ligt in het centrum van Mechelen. OVAM wil dat doen herleven als circulair laboratorium;
- Timelab in Gent is een stadslabo dat de lokale maakindustrie ondersteunt. Het biedt een open werkplek aan voor prototyping en samenwerkingsmodellen;
- Een complexe eigendomsstructuur en een perceeloverschrijdende verontreiniging kenmerken De Lageweg in Antwerpen. Het moet een nieuw, levendig en gemengd stadsdeel worden;
- Houthalen-Helchteren zet met het bedrijventerrein CTC3 heel sterk in op circulaire economie en het sluiten van kringlopen. Het koppelt dat aan een positief afvalverwerkingsverhaal;
- De stad Vilvoorde beoogt de herwaardering van de kanaalzone. De Focquet loods staat centraal. De omliggende terreinen bieden veel ruimtelijke mogelijkheden maar kampen met een zware bodemverontreiniging. ■

Nuttige link

- [Pilootprojecten Terug in Omloop](#)

Jullie willen een circulaire hub zijn?

Caers: “Met een circulaire hub bedoelen we een plaats waar innovatieve denkers samen kunnen werken in ons circulair laboratorium. OVAM wil in De Potterij ruimte aanbieden voor herstelactiviteiten (zoals repaircafés), jonge ondernemers die werken rond circulaire economie, innovatiekampen voor studenten, ... Wat we met het gebouw exact zullen aanvangen, weten we zelf nog niet goed. Zeker nu we ook betonrot vaststelden. Maar de komende drie jaar zullen we het zeker tijdelijk in gebruik nemen.”

Eijkelenburg: “Daarbij werden we zelfs een beetje in snelheid gepakt. Begin deze zomer stuurde de stad Mechelen twee vzw's door naar ons. Zij waren dringend op zoek naar een nieuwe huisvesting. Heel dringend, want op 31 juli moesten ze op hun huidige locatie vertrekken. Ondanks de enorme tijdsdruk was dat een godsgeschenk voor ons. De aard van de vzw's sluit perfect aan bij onze ambities. De eerste vzw, **Klusbib**, is sterk gelieerd aan de kringwinkel. Zij lenen materiaal uit om te klussen. Waarom zou je nog een dure boommachine kopen als je die toch 99% van de tijd niet gebruikt. Je kan die even goed ontlenen.”

Dat klopt. Wie is de tweede vzw die jullie huisvesten?

Klusbib is sterk gelieerd aan de Kringwinkel en kan tijdelijk gebruik maken van de accommodatie © OVAM. Ko-Lab stelt onder meer 3D-printers ter beschikking in De Potterij © OVAM.”

Caers: “Dat is **Ko-Lab**. Zij stellen onder meer 3D-printers ter beschikking. Wie bij hen komt aankloppen, kan tegen een beperkte vergoeding gebruik maken van hun toestellen en krijgt er nog heel wat ondersteuning bovenop. Je begrijpt meteen dat zij voor 100% passen binnen onze visie op circulaire economie. Voor het pand zelf is het trouwens veel beter dat iemand het actief gebruikt, dan dat het leeg staat.”

Dat de stad Mechelen vzw's naar jullie toeleidt, is een heel positief signaal. Het toont aan dat ze geloven in jullie project. Maar hoe zit het met de buurtbewoners? Kampen zij niet met overlast door jullie saneringsactiviteiten?

Caers: “De eerste periode van de sanering hadden de burens inderdaad last van lawaaihinder. Samen met de betrokken aannemer zochten we naar oplossingen. Toen een hele reeks geluidsdempende maatregelen geen soelaas bracht, besloten we in onderling overleg om de machines 's nachts stil te leggen. Dat waardeerden de burens enorm. In juli 2017 nodigden we hen ter plaatse uit om ons circulaire verhaal uit te leggen. Het merendeel kon zich daar in vinden en sommigen verklaarden zich zelfs bereid om mee te helpen brainstormen. Het motiveert ons in elk geval om hen verder te blijven betrekken bij elke stap die we zetten.”

Hoe zien jullie de ideale toekomst?

Eijkelenburg: “Nu zijn we nog trekkers, maar we hopen dat we stilaan overbodig worden. De aanstelling van een projectregisseur door de Vlaamse Bouwmeester zal daar zeker toe bijdragen. Deze regisseur ondersteunt ons in de coördinatie van het project. Hij zoekt samenwerking met actoren die de traditionele paden verlaten en van meet af aan rekening houden met de lokale behoeften of wensen van de eindgebruikers. De boekhoudkundige logica is niet het uitgangspunt, wel de creatie van maatschappelijke meerwaarde.”

“De boekhoudkundige logica is niet het uitgangspunt, wel de creatie van maatschappelijke meerwaarde.”

An Eijkelenburg

Wat kunnen andere steden leren van dit OVAM-project?

Eijkelenburg: “Als we het terrein aan de hoogste bieder zouden verkopen, zou een projectontwikkelaar er waarschijnlijk een appartement of loft bouwen. Daar is uiteraard niets mis mee. Met dit project willen we echter aantonen dat er ook alternatieve vormen van herontwikkeling bestaan met een grotere maatschappelijke return. Complexiteit verplicht je om met alle betrokken partners na te denken over een oplossing en net daardoor kan het iets fenomenaals opleveren dat niet doordeweeks is.”

Het is een heel ambitieus project met veel doelstellingen. Hoe houden jullie de focus vast?

Caers: “De hoofdfocus is de circulaire economie. Dat is een thema dat uit zichzelf al heel breed gaat. Daarom namen we heel veel extra doelen op in de slipstream van het project. Als je van start gaat, moet je ambitieus zijn. Onderweg kan je dan nog altijd bijsturen.”

Hoe betrekken jullie de partners? Heb ik het goed voor dat jullie momenteel vooral ad hoc te werk gaan?

Eijkelenburg: “We staan heel vaak in contact met belanghebbenden, die zich niet allemaal interesseren voor dezelfde aspecten van het project. Daarom proberen we daar meer structuur in aan te brengen. Het werken op verschillende snelheden is eigen aan dit proces. De sanering, het tijdelijk gebruik, de lange termijn invulling beschikken allemaal over hun eigen community die steeds evolueert.”

Mechelen wil een klimaatneutrale stad worden. Kan De Potterij daaraan meewerken?

Caers: “De circulaire economie draagt zonder meer zijn steentje bij aan het klimaat door vooral bestaande materialen aan te wenden. Het winnen van nieuwe grondstoffen is immers veel energie-intensiever dan het hergebruik van bestaande materialen. We willen met een concreet voorbeeld tonen hoe een circulair gebouw eruit ziet. Het streven naar een CO₂-neutraal gebouw is daarvoor een eerste belangrijke stap. ■

Nuttige links

- [OVAM - De Potterij, een circulair laboratorium in hartje Mechelen](#)
- [OVAM - Tijdelijke gebruikers nemen hun intrek in de Potterij](#)
- [Vlaamse Bouwmeester - vijf pilootprojecten Terug in Omloop geselecteerd](#)
- [Buur - Onderzoek mogelijkheden site als circulair laboratorium](#)

Brownfieldconvenanten

De Vlaamse Regering stimuleert het hergebruik van braakliggende en onderbenutte bedrijventerreinen (brownfields) om te vermijden dat projectontwikkelaars nieuwe gebieden aansnijden voor de ontwikkeling van industriële activiteiten, woningen of recreatieve voorzieningen. Projectontwikkelaars en investeerders die een brownfieldconvenant afsluiten met de regering, krijgen juridisch-administratieve en financiële voordelen. De Vlaamse Regering lanceert regelmatig oproepen om dergelijke convenanten af te sluiten.

Het team Stedenbeleid (Agentschap Binnenlands Bestuur) zetelt in de adviserende Ambtelijke Werkgroep, samen met vertegenwoordigers van het departement Omgeving, de Openbare Afvalstoffenmaatschappij (OVAM), het departement Mobiliteit en Openbare Werken (MOW), het agentschap Onroerend Erfgoed (OE) en het Agentschap Innoveren en Ondernemen (VLAIO). Elk van deze beleidsdomeinen gaat de haalbaarheid en wenselijkheid van het voorgestelde project na. Ze onderzoeken ook of een brownfieldconvenant het meest aangegeven instrument is.

Momenteel voeren projectontwikkelaars meer dan 70 brownfieldconvenanten uit. De onderhandelingen over ruim 40 nieuwe aanvragen lopen nog. ■

Nuttige link

- [Brownfieldconvenanten](#)

Borgerhoutse spoorwegbogen krijgen nieuwe invulling

Stad Antwerpen vroeg in 2013 een conceptsubsidie aan voor het opwaarderen van de spoorwegberm die lijkt op een stadsmuur rond de binnenstad van Borgerhout. Het Autonoom Gemeentebedrijf Vastgoed en Stadsprojecten Antwerpen (AG VESPA) kreeg de coördinatie van het onderzoek toegewezen. Uiteindelijk mondde het uit in een projectsubsidieaanvraag en anno 2017 kunnen de werkzaamheden effectief beginnen. VESPA-coördinator Ellen Lamberts volgt het dossier van A tot Z op en schetst de grootste uitdagingen.

Ellen Lamberts (centraal) tijdens één van de avondactiviteiten in en rond De Centers © Bart Gosselin.

Kan je kort omschrijven waar het project De Centers voor staat?

Ellen Lamberts: “Dwars door Borgerhout loopt een spoorwegbrug. Het is een stenen wal zoals tussen Antwerpen-Centraal en Antwerpen-Berchem. De oorspronkelijke constructie dateert uit 1885, is bijna 1 km lang en telt 70 bogen. Oorspronkelijk liep er een gracht langs de buitenkant van de spoorwegbedding en kon je door de bogen naar het landschap kijken. Sinds 1925 kan dat niet meer. Toen verdubbelde de spoorcapaciteit en moest de NMBS de bedding verbreden. Om kosten te besparen besloten ze een deel van de vroegere brug af te breken en een talud te bouwen waar je niet langer doorheen kon zien. De spoorlijn evolueerde tot één van de drukste goederenverkeerstracés van het land. In de jaren '50 richtte de NMBS de verloren ruimte onder de sporen in als garageboxen. De buurt verloederde en de stad Antwerpen ontving meer en meer klachten over zwerfvuil, fout geparkeerde camions en illegale activiteiten in het algemeen.”

“De buurtgebondenheid, levendigheid, een mix van activiteiten en de vitrinefunctie staan voorop, net als het aantrekken van activiteiten op maat van de Centers.”

Ellen Lamberts

Een probleemgebied dus.

Lamberts: “Inderdaad. Niet bepaald de plek waar je ’s avonds een wandeling wil maken. Het is niet alleen de rand van de stad, maar ook de rand van de samenleving. We noemen het ook de Vergeten Straat naar analogie met het gelijknamige boek van Louis-Paul Boon, waarin hij een fictieve straat in Brussel beschrijft die omgeven raakt door spoorinfrastructuur. De Engelse Lei langs de spoorwedgebedding ligt vol hindernissen waardoor er weinig passage is van voetgangers en fietsers. Mensen uit de buurt kijken letterlijk uit op een dode muur waarop het (on)kruid en jonge bomen welig tieren. Daar proberen we nu verandering in te brengen.”

Wat is jullie ambitie?

Lamberts: “We willen de verloren ruimte onder de bogen opnieuw in gebruik nemen en de monumentale constructie beter verbinden met de omgeving. Op langere termijn hopen we het zelfs in te passen in een lange, groene fietsgordel rond de 19de-eeuwse stad. Die route zou dan starten aan de Scheldebocht, ter hoogte van het Eilandje en Parkspoor Noord, Spoor Oost, De Centers en de zuidkant van Antwerpen met elkaar verbinden. Voorlopig nog een verre droom, maar tegen 2020 willen we De Centers veiliger, bruikbaar en leefbaar maken. Met Infrabel, die de spoorinfrastructuur beheert, sloten we daarom een akkoord. AG VESPA mag de bogen 50 jaar lang uitbaten (tot 2067), maar Infrabel moet de bakstenen structuur ongehinderd kunnen controleren. Dat impliceert dat we casco renoveren (ruwbouw in orde zonder binnenafwerking) met aangepaste materialen, zodat ze altijd de toestand van de gewelven kunnen nakijken. Infrabel blijft verder verantwoordelijk voor de stabiliteit en de afwatering van de constructie. Ze zijn ook bereid om de helft van de gevelreinigingskosten voor hun rekening te nemen. Het district Borgerhout zorgt voor de herinrichting van de straat, de centrale groenzone en het aanpalend plein. Daarbovenop bekostigen wij de inrichting van het openbaar domein onder de open bogen (schakelplekken naar de Singel) en de verlichting van de monumentale constructie met de steun van het Vlaamse Stadsvernieuwingsfonds.”

In de jaren '50 richtte de NMBS garageboxen in onder de sporen © Bart Gosselin.

Begrijp ik het goed dat het project zonder financiële steun onhaalbaar zou zijn?

Lamberts: “Heel zeker. Dat onderzochten we in de conceptstudie. Zonder steun had Infrabel de bogen wellicht leeggehaald en dichtgemetseld. Het stadsvernieuwingsproject ontvangt drie miljoen euro voor de renovatie van de centers en 500.000 euro voor de verlichting en schakelplekken. Het district voorziet in circa 1.6 miljoen euro voor de inrichtingswerken van het openbaar domein. We moeten echt van nul af aan beginnen, want langs de kant van De Centers liggen geen nutsvoorzieningen.”

Welke ingrepen voorziet AG Vespa binnenin?

Lamberts: “We breken de bogen terug open langs één kant om te komen tot boxen van negen op vijf meter. Zo kunnen we in totaal 3.000m² verloren ruimte in gebruik nemen. Als je bedenkt dat Borgerhout (intra muros) één van de minst groene en dichtstbevolkte gebieden van Vlaanderen is, dan begrijp je dat die bijkomende ruimte zeker welkom is.”

Waarvoor willen jullie die ruimte gebruiken?

Lamberts: “De doelgroepen en de criteria leggen we de komende weken vast. De buurtgebondenheid, levendigheid, een mix van de activiteiten en een vitrinefunctie staan voorop, net als het aantrekken van activiteiten op maat van de Centers. Wat elders ook kan plaatsvinden zoals bureaujobs, hoort hier minder thuis. We rekenen dus op hobbyisten, verenigingen, horeca en ambachtelijke bedrijvigheid om leven in de brouwerij te brengen.”

Dat is vrij ruim. Kan je dat specificeren?

Lamberts: “Via StudioStart liep er al een pioniersfase. Zo kon je in de Centers een knutselatelier, een fietsenmaker, Jes vzw en een wolwinkeltje aantreffen. Wonen of stockeren onder de bogen is uitgesloten, maar theehuizen, allerhande ateliers, fitnessclubs, bloemisten, champignonkwekers... kunnen zeker bij ons terecht.”

In de pioniersfase kon je in de Centers onder meer bij een fietsenmaker terecht © Bart Gosselin.

Champignonkwekers?

Lamberts: “De lucht is heel vochtig, als je ons ventilatiesysteem uitzet. Ideaal om champignons te kweken. Ook voor brouwerijen biedt dat opties.”

Zal die vochtige toestand niet afnemen eenmaal De Centers in gebruik zijn?

Lamberts: “We voorzien een aangepast ventilatiesysteem dat we vooraf zullen testen. Niettemin legt de aard van het gebouw ons beperkingen op. Alles wat explosief kan zijn, is verboden. Geen verwarming op aardgas dus. Een uitdrukkelijke eis van Infrabel, die we begrijpen. Zij moeten de veiligheid van het spoorverkeer garanderen. Wie zijn intrek neemt in de Centers moet zich dus verwarmen met elektriciteit of een dikke trui aantrekken.”

Drie centertypes naast elkaar © NU architectuurstudio.

Ik heb begrepen dat jullie vier inrichtingstypes aanbieden: een basispakket, een medio, een maxi en een maxi duo. Wat is het onderlinge verschil?

Lamberts: “Het basispakket krijgt een glazen wand onder de boog en een ruimte van 45m² ter beschikking. In een medio voorzien we een duplex op de schuine wand (45°) van de talud. Voor de glazen wand krijgt de gebruiker nog een luifel ter beschikking. Ideaal om je waren overdekt aan te prijzen, buiten te eten of te werken. De totale ruimte neemt ca. 60m² in beslag. De maxi lijkt op een medio maar krijgt in plaats van een luifel een glazen uitbouw, waardoor de beschikbare ruimte stijgt tot ca. 70m². Dankzij die uitbouw kan je ook twee bogen koppelen aan elkaar en krijg je een maxi duo. De meeste types, of toch zeker de basics die we het meest voorzien, proberen we tegen een democratische prijs te verhuren.”

Wedstrijdmaquette interieur De Centers © NU architectuurstudio.

Verwacht je veel vraag, gezien de beperkingen van de constructie?

Lamberts: "Ondanks de verwarmings- en vochtproblematiek, de geluidshinder van het treinverkeer en de beperkte bereikbaarheid aan de rand van de binnenstad valt dat heel goed mee. Op dit ogenblik lijkt de vraag zelfs hoger dan het aanbod."

Hoe verloopt de samenwerking met de partners?

Lamberts: "De verstandhouding met Infrabel is heel goed. Het is een win-winsituatie voor allebei. Zij hebben ook een maatschappelijke component in hun bedrijfsvoering. De opsmuk en duurzame inschakeling van hun infrastructuur past zeker perfect binnen dat plaatje. Het district Borgerhout en de stad Antwerpen verlenen ook alle medewerking, net als dat het geval is met het team Stedenbeleid van het Agentschap Binnenlands Bestuur."

Een vooruitblik naar het opgewaardeerde Luitenant Naeyaertplein © HUB Architecten.

En de lokale politiek? De meerderheid van het district Borgerhout en stad Antwerpen staan diametraal tegenover elkaar.

Lamberts: “De Centers is een positief verhaal, waar niemand bezwaren tegen heeft. De lokale politici zien allemaal de meerwaarde van het project. We nemen verloren ruimte terug in gebruik, heffen belemmeringen op, zorgen voor een veiliger perceptie en plaatsen de historische waarde van de monumentale spoorwegbogen opnieuw in een positief daglicht.”

Wat is jouw exacte rol in dit hele verhaal?

Lamberts: “Als coördinator ben ik het aanspreekpunt voor alle partners. In de voorbereiding van de werken die nu 2 à 3 jaar in beslag zullen nemen, kroop heel wat tijd. Daarna zal de werklast wat afnemen. De opvolging bestaat voor mij dan in hoofdzaak uit kwaliteitsbewaking.”

Heb je nog aanbevelingen voor andere steden of gemeenten die voor een gelijkaardige uitdaging staan?

Lamberts: “Continuïteit is belangrijk. Ik werk al 17 jaar voor de stad en ben ook voor dit project al van in de conceptfase betrokken. Ik ken alle partners door en door, waardoor ik vanuit een vertrouwensband kan werken. AG Vespa voorziet bovendien voldoende tijd en personeel om het project kwalitatief uit te werken en op te volgen van A tot Z. Onze specifieke structuur laat dat toe, aangezien we de componenten vastgoed, bouw en stadsprojecten bundelen in onze werking. Een onbetwistbaar pluspunt.” ■

Nuttige links

- [Projectsubsidie Vlaams stedenbeleid](#)
- [AG Vespa](#)
- [Made in Antwerpen](#)

Open call Circulaire Stad en Ondernemen

De Openbare Afvalstoffenmaatschappij (OVAM) pompt 4,8 miljoen euro subsidies in de circulaire economie in 2017 en 5,3 miljoen euro in 2018 om de verspilling van grondstoffen, materialen, energie, water, ruimte en voedsel op een slimme manier tegen te gaan. Steden die kringlopen sluiten, dragen bij aan de circulaire economie en verankeren het begrip in het denken en doen van stedelijke bestuurders, organisaties, ondernemers en burgers.

Elk jaar zoekt OVAM circulaire stadsprojecten die als experimenteel, demonstratie- en disseminatieproject kunnen dienen. De open oproep Circulaire Stad en Ondernemen is breder dan die voor duurzaam materialenbeheer, want het richt zich ook tot bedrijven, middenveld, kenniscentra en burgers. De oproep leverde in 2017 115 projectvoorstellen op. Vijf van de dertien centrumsteden namen deel.

Het team Stedenbeleid van het Agentschap Binnenlands Bestuur zit mee rond de tafel om de initiatieven te beoordelen, het netwerk te vergroten en de opgedane kennis te delen met andere steden. ■

Nuttige link

- [Open call circulaire stad en ondernemen](#)

W² in de stad: stadslandbouw

Atelier Groot Eiland ontwikkelt in een onbekend stukje Sint-Jans-Molenbeek een stadslandbouwproject. Op zijn minst verrassend. Gelegen langs de kaaimuren op de voormalige brouwerijsite van Bellevue teelt Atelier Groot Eiland groenten en fruit bovenop een drooggelegde waterloop. Rendabele stadslandbouw in één van de meest volgebouwde wijken van Groot-Brussel. Tom Dedeurwaerder, algemeen coördinator van de vzw, en stadslandbouwer Simon Clissold leggen uit hoe ze te werk gaan.

V.l.n.r. Nena Cornelis (coördinator duurzame voeding Atelier Groot Eiland), Simon Clissold (The Food Hub) en Tom Dedeurwaerder (algemeen coördinator Atelier Groot Eiland).

Tom, waar staat Atelier Groot Eiland vzw voor?

Tom Dedeurwaerder: “De vzw bestaat 31 jaar en ontstond vanuit kansarmoedebestrijding. De naam verwijst niet naar een of ander eiland in de Zenne, maar naar de straat waar we vroeger gehuisvest waren: de straat Groot Eiland vlakbij de Anspachlaan. Ondertussen evolueerde de vzw naar een duurzame organisatie die zowel sociaaleconomische, als ecologische klemtonen legt.”

Hoe komen die accenten specifiek tot uiting?

Dedeurwaerder: “We beschikken over een houtzagerij, een restaurant, een broodjeszaak/tearoom en onze stadslandbouwtuin. Die trachten we economisch rendabel te maken om niet afhankelijk te blijven van subsidies. In die ‘ateliers’ bieden we laaggeschoolden de kans om een opleiding te volgen en werker-
varing op te doen. Dat is onze sociale component.”

“We hergebruiken zoveel mogelijk materialen. Die lijn trekken we ook door naar onze stadslandbouwactiviteiten.”

Tom Dedeurwaerder

En de ecologische component?

Dedeurwaerder: “De tafel waar je nu aanzit is gemaakt in onze houtzagerij. Vijzen zal je er niet in aantreffen want we werken enkel met pen-gatverbindingen. Het hout is afkomstig van afgedankte paletten. We hergebruiken zoveel mogelijk materialen. Die lijn trekken we ook door naar onze stadslandbouwactiviteiten. We zijn bioboeren en gebruiken geen pesticiden. We composteren, gebruiken paardenmest en zetten kippen in om de bodem te verluchten en slakken tegen te gaan. Niet volmaakte groenten of fruit bereiden we toch in de keuken. Voedseloverschotten van grootwarenhuizen recupereren we voor een symbolische prijs. Zo gaan we de wegwerpcultuur tegen onder het motto ‘zero food waste.’”

We zitten hier in burelen boven de zagerij. Van landbouw geen spoor. Waar boeren jullie?

Dedeurwaerder: “Tussen de twee gebouwenblokken in. Daar liep vroeger een kunstmatig aangelegde zijarm van de Zenne. Die is nu gedempt. We namen er 1.500 m² aan onbenutte grasvlakte in gebruik. Los daarvan beschikken we nog over 1.000 m² dak op de Abattoirsite in Anderlecht.”

Tussen de aardbeienplanten strooien ze houtschaafsels uit de eigen houtzagerij om het kruid te weren.

Wie onderhoudt de tuin?

Dedeurwaerder: “We stellen een heel divers pallet aan mensen te werk: personen die kampen met autisme, schizofrenie, depressie, burn-out, maar ook slechtzienden, langdurig werkzoekenden, ... Simon zet hen in voor taken op maat van hun expertise.”

Simon, je bent er ondertussen komen bijzitten. Tom beschouwt jou als de drijvende kracht achter het hele concept en project. Wat maakt jouw aanpak zo bijzonder?”

Simon Clissold: “Ik beschik over 15 jaar ervaring als bioboer. In de Verenigde Staten kwam ik voor het eerst in contact met stadslandbouw. Daar ligt de klemtoon op kwaliteit en productiviteit want het moet economisch interessant en verantwoord zijn. Sedert 20 september dragen we het biolabel. Voor ons is dat cruciaal om de juiste prijs te kunnen vragen op de markten en winkels die we met de fietskar aandoen. We werken ook samen met een broodjeszaak en beschikken sinds 27 september ook over een eigen biowinkel. Dat past helemaal bij onze korte ketenvisie. We vermijden overbodige tussenstappen en gaan direct naar de klant.”

Brussel is niet je enige project.

Clissold: “Nee, in Leuven heb ik een winkel, the Food Hub, waar ik groenten en fruit van lokale boeren verkoop. Maar Brussel is uniek. Nergens in het land weet ik nog een moestuin met winkel ernaast liggen middenin een stad. Maar in Sint-Jans-Molenbeek op de site van Atelier Groot Eiland is dat dus wel het geval.”

Met hoeveel mensen werken jullie hier?

Dedeurwaerder: “We betrekken zeventien mensen uit de doelgroep in de moestuin. Zij helpen gemiddeld twee à drie dagen per week mee. Als je alles omrekent naar voltijdse eenheden, dan hebben we het over vijf à zes personen en de stadsboerin.”

De locatie van de moestuin lijkt me niet ideaal. Halen jullie voldoende opbrengst binnen gelet op het beperkte zonlicht dat direct op het plantsoen schijnt?

Clissold: “Waar de zon het langst schijnt op de planten halen we een beduidend hoger rendement. Maar niet alle planten hebben constant veel zon nodig. In het zonnige gedeelte staan de serres met de tomaten, daarnaast planten we allerlei slasoorten zoals bv. veldsla en paksoi, spinazie, kervel en warmoes die minder nood hebben aan warmte. Het verhaal van de daktuin in Anderlecht is helemaal anders. Daar kan je niet eender wat kweken. Voor bonen, courgettes of radijzen is dat bijvoorbeeld goed, maar niet alles aardt op die dunne bodemlaag.”

“De SIDS-prijs zorgt voor een hefboomeffect waardoor nieuwe deuren open gaan.”

Tom Dedeurwaerder

De landbouwactiviteiten vinden plaats tussen de gebouwen van de voormalige Bellevue-brouwerij en recentere sociale hoogbouw.

Jullie beschikken nu over in totaal 2.500 m² cultiveerbare grond. Wat met verticale culturen? Is dat een optie om de productie op te schalen?

Clissold: “Wie groenten op een verticale muur wil kweken, zit heel snel in een trendy en technologisch verhaal. Dat lijkt me onvoldoende rendabel.”

Werken jullie samen met andere partners of scholen?

Dedeurwaerder: “De stad vraagt ons regelmatig om scholen en seniorenverenigingen te betrekken bij onze werking. Maar dat is nog niet evident voor ons. Een toeristisch-educatief pakket over duurzame voedingspakketten moeten we nog uitwerken, maar het mag onze corebusiness niet belemmeren. We blijven in de eerste plaats een economische speler. We hebben wel een goede samenwerking met de gemeente Sint-Jans-Molenbeek. Verder werken we ook nauw samen met Actiris, de Brusselse dienst voor arbeidsbemiddeling. Onze coördinator trajectbegeleiding activeert niet alleen mensen maar sleutelt ook aan hun attitude en hun kennis van het Nederlands zodat ze sterker op de arbeidsmarkt staan dan voorheen.”

Wisselen jullie kennis uit met soortgelijke initiatieven in Vlaanderen?

Clissold: “De site is vrij uniek omdat we groenten en fruit telen middenin de stad. In Gent heb je nog Roof Food. In de parkabdij van Leuven doen ze aan akkerbouw en veeteelt. Voorlopig wisselen we relatief weinig uit met hen omdat we niet zoveel raakvlakken hebben. Het Gentse model produceert bijvoorbeeld minder, maar is veeleer een marketingproduct van de stad. Hun uitgangspunt is al helemaal anders dan het onze.”

Wat brengt de toekomst? Mikken jullie op een schaalvergroting richting één hectare?

Dedeurwaerder: “Het is niet evident om gronden in handen te krijgen midden in de stad. Zelfs al vind je een eigenaar die vrijwillig afstand wil doen van een braakliggend terrein, dan is het nog niet gezegd dat het gemeentebestuur dat onmiddellijk zal goedkeuren omdat het een bestemmingswijziging vereist. We bekijken stap voor stap wat de toekomst brengt, zonder ons te overhaasten. De samenwerking met NV Abattoir bijvoorbeeld kwam op een informele manier tot stand.”

Jullie wonnen de Slim in de Stad-prijs 2015. Betekende dat een extra stimulans?

Dedeurwaerder: “Absoluut. Met de prijs konden we het restaurant verder uitbouwen. Maar los van het financiële aspect leverde het ons meer naambekendheid op. De SIDS-prijs zorgt voor een hefboomeffect waardoor nieuwe deuren opgaan, want het bedrijfsmodel spreekt mensen enorm aan.”

Kan je andere organisaties tips geven?

Dedeurwaerder: “Verlies zeker het duurzaamheidsmodel niet uit het oog. Het is een troef, maar impliceert ook dat er een economische component aan vasthangt die je niet mag verwaarlozen. Dat laatste zorgt ervoor dat je op termijn minder afhankelijk bent van overheidssubsidies. Zo kan je al je energie stoppen in de kwaliteit en rendabiliteit van je product zonder het sociale aspect uit het oog te verliezen.” ■

Nuttige links

- [Nieuwsbericht 'Slim in de stad-prijs'](#)
- [Sociale moestuin 'Bel akker'](#)
- [Duurzaam en sociaal restaurant 'Bel mundo'](#)
- [Stadsmoestuin vzw Groot Eiland: 'Om de twee dagen 100 kg groenten'](#)

Oproep Duurzaam materialenbeheer

Sinds 2014 subsidieert OVAM (inter)gemeentelijke projecten die op een innovatieve manier aan de slag gaan met duurzaam materialenbeheer. Tussen eind 2014 en eind 2017 behandelde de jury 51 projectideeën, waarvan ze er 23 selecteerde. De oproep gebeurt jaarlijks. In 2017 leverde dat al zeven nieuwe inzendingen op.

Enkele afgeronde of lopende stedelijke projecten:

- Stad Antwerpen - FashionFlows: een gerichte dialoog met de modesector en het brede publiek, praktijkgerichte acties en experimenten trekken de circulaire mode vanuit Antwerpen op gang.
- Kortrijk - licht als dienst: de nieuwe verlichting van de stadbibliotheek opent het pad naar product-dienst-combinaties voor lokale besturen.
- AJOIN - Aalst Carnaval: het carnaval van de toekomst, duurzaam en met oog voor de volledige materiaalketen en gerelateerde economische activiteiten.
- Gent - ZAWENT-systeem voor een gemeentelijk gebouw: zero afvalwater, energie- en nutriëntenterugwinning in de stadsgebouwen van het nieuwe stadsdeel 'Oude Dokken'.
- Brugge - Innovatie voor de reductie van voedselverlies in de zorgsector: innovatieve tools, participatie en goede voorbeelden uit het buitenland verminderen het voedselverlies in de zorgsector.

In september 2017 besliste OVAM om de innovatieprojecten in een nieuw kleedje te stoppen. Het blijft een open categorie voor ondersteuning van projecten die leiden tot een nieuw of beduidend vernieuwend proces, een dienst of product met een positieve bijdrage aan de circulaire economie. De projecten moeten een kwalitatieve of kwantitatieve vermindering van het materiaalgebruik of -verbruik beogen.

Het team Stedenbeleid van het Agentschap Binnenlands Bestuur maakt deel uit van de expertencommissie innovatieve projecten, samen met afgevaardigden van OVAM, het Kenniscentrum Vlaamse Steden, de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten vzw, de Koepel van Milieuondernemers in de Sociale Economie vzw, de Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen vzw, het departement Omgeving en Go4Circle vzw. ■

Nuttige links

- [Subsidies duurzaam materialenbeheer OVAM](#)
- [Vlaams Stedenbeleid](#)

Praktijkvoorbeelden van slimme mobiliteit

Verkeerscongestie, luchtvervuiling en de verder toenemende verstedelijking nopen steden om hun mobiliteit fundamenteel te herbekijken. Meer en meer steden weren daarom de auto uit stadsdelen, stimuleren alternatieve vervoerswijzen of zijn op zoek naar manieren om hun stedelijke mobiliteit zo vlot mogelijk te laten verlopen. Uitgelezen kansen dus voor Smart City-toepassingen en app-ontwikkelaars. Een efficiëntievraagstuk? Zeker, maar hedendaagse stedelijke mobiliteit omvat meer dan je zo snel mogelijk van punt A naar punt B te verplaatsen. Net zo goed gaat het om het doorbreken van de barrièrewerking van wegen, het leggen van slimme verbindingen tussen wijken, het garanderen van de veiligheid op de weg, de aangename beleving van een stad, het tegengaan van vervuiling, het stellen van prioriteiten op vlak van ruimtegebruik, het vrijwaren van het publieke karakter van het publieke domein, het stimuleren van alternatieve al dan niet collectieve vervoerswijzen, ... Verscheidene Vlaamse steden hebben dat goed begrepen en maakten de laatste jaren werk van een doordacht en vernieuwend mobiliteitsbeleid.

Verlaning laatste stuk A10 in Oostende

Wie Oostende binnenrijdt, doet dat steevast via de A10. Een lange rechte streep door het polderlandschap, die het knooppunt aan de E40 in Jabbeke verbindt met Oostende. Na klachten over geluidshinder, liet het Autonoom Gemeentebedrijf AGSO een conceptstudie uitschrijven over het verlanen van de laatste kilometer van de autosnelweg. Een complexe oefening om mobiliteit, milieu en natuur, volksgezondheid, economie en ruimtegebruik goed met elkaar te verweven. Karel Vanackere, directeur van AGSO, geeft tekst en uitleg bij dit ambitieuze concept.

Karel Vanackere (r.) en Lander Debrabander (l.), respectievelijk directeur en ruimtelijk planner AGSO, gebogen over het stadsplan van Oostende.

Toen ik daarnet op de grote toegangspoort tot Oostende reed, zag ik vooral polderlandschap, veel bedrijven, aftandse bruggen en zowaar bewoning vlak naast de snelweg. Dat laatste stukje A10 lijkt niet meer van deze tijd. Ben ik de enige die een gelijkaardige bedenking maakt?

Karel Vanackere: “Absoluut niet. Tien jaar geleden trok Oostende al de Catalaanse stadsarchitect Josep Anton Acebillo aan. Hij mocht onder meer het laatste deel van de A10 en de Kennedy-rotonde herinrichten. Acebillo is een kanjer, want zijn strategisch bureau voor stedenbouw en grootschalige infrastructuur hertekende al grote delen van Barcelona en Londen. In 2006-2007 stelde hij voor om een deel van de A10 en de Kennedy-rotonde te downgraden. De ruimte die daardoor zou vrijkomen, kon volgens hem dan een andere invulling krijgen”.

Maar zover is het niet gekomen. De rotonde ligt er nog steeds bij als toen. Dienden de buurtbewoners dan geen klachten in?

Vanackere: “De mensen die al hun hele leven naast de snelweg wonen, storen zich daar het minst aan. De nieuwe bewoners die roeren zich wel. Meestal omdat ze vooraf de impact van het geluid onderschatten. Zij dienden destijds bij de vorige Vlaamse Regering een klachtenbundel in. De A10 bleek ook effectief één van die trajecten te zijn met geluidsnormoverschrijdende secties en dus stelde het Agentschap Wegen en Verkeer (AWV) in 2010 voor om 6 à 7 meter hoge geluidsschermen te plaatsen langs de snelweg.”

De laatste kilometer van de A10 vanuit de lucht bekeken © AGIV.

Dat is zeven jaar geleden, maar anno 2017 heb ik die niet zien staan langs de snelweg.

Vanackere: “De toenmalige burgemeester vond die geluidsschermen esthetisch ‘op niks trekken’. Daarop zochten we uit of een snelheidsreductie tot minder geluidsoverlast zou leiden. AWV deed de nodige metingen, maar het aantal decibels dat we daarbij zouden winnen, bleek bedroevend laag: amper 4dB minder dan bij een snelheid van 120 km per uur. Zij bleven ervan overtuigd dat de geluidsschermen de grootste impact zouden hebben.”

Maar de stad Oostende niet?

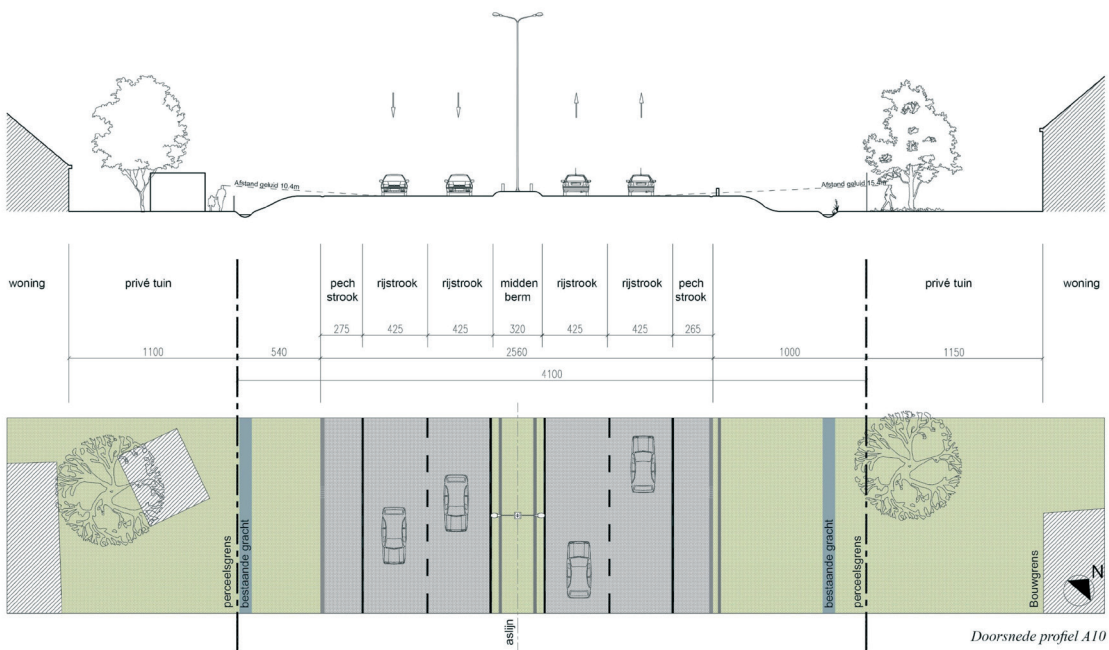
Vanackere: “Nee. Op vraag van het stadsbestuur maakten we een simulatie met geluidsschermen en legden dat voor aan de buurtbewoners tijdens een buurtvergadering. Wie het dichtst bij de snelweg woonde, was radicaal tegen. Wie verderop woonde kon zich er enigszins mee verzoenen. Een volksraadpleging wees uit dat 80% van de omwonenden tegen het plaatsen van de schermen was. De geluidsschermen van AWV waren niet langer een optie, maar een alternatief hadden we niet. Een patstelling dus. Zo rijpte de idee om een conceptsubsidie aan te vragen bij het Agentschap Binnenlands Bestuur. Van de gelegenheid maakten we gebruik om de hele inrichting van de A10 te herdenken.”

“Het doel was niet enkel de problemen op te lossen, maar ook meerwaarde te creëren voor de buurtbewoners en de bedrijven.”

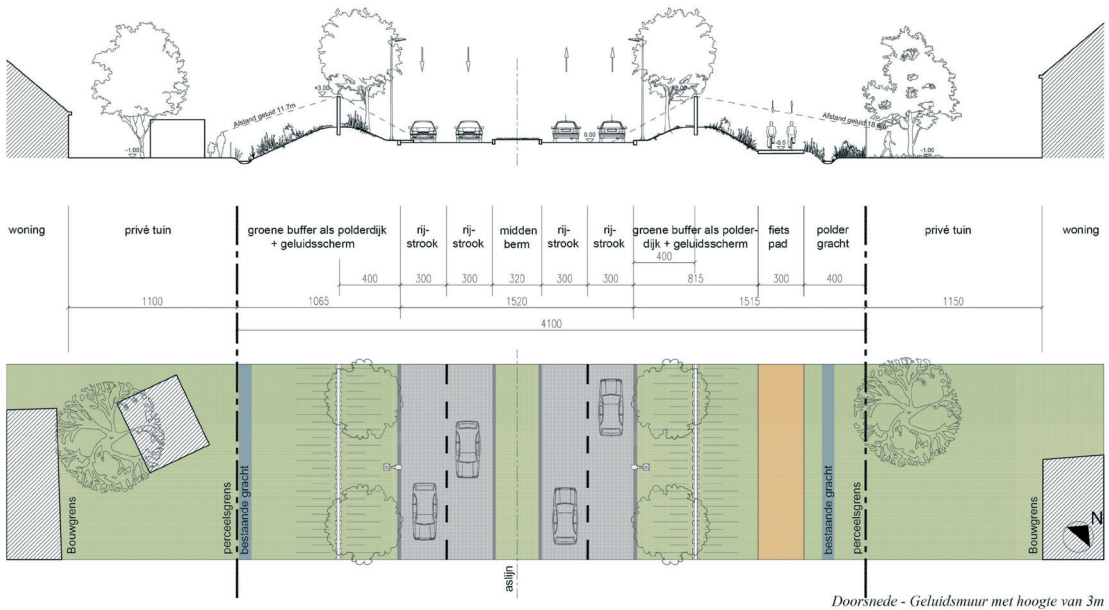
Karel Vanackere

Wat hield de studieopdracht in?

Vanackere: "Uiteraard de aanpak van de geluidsoverlast, maar verder ook het doorbreken van de barrièrewerking en het vervangen van de versleten bruggen. Het studiebureau Multiple schakelde verkeers-, geluids- en landschapsdeskundigen in om meerdere scenario's uit te werken. Het doel was niet enkel de problemen op te lossen, maar ook meerwaarde te creëren voor de buurtbewoners en de bedrijven."

De bestaande situatie tussen Oprit en de Kennedy-rotonde © Stad Oostende.

De voorgestelde wijziging van de A10 tussen Oprit en Kennedy-rotonde © Stad Oostende.

Hoe verliep de samenwerking met Multiple?

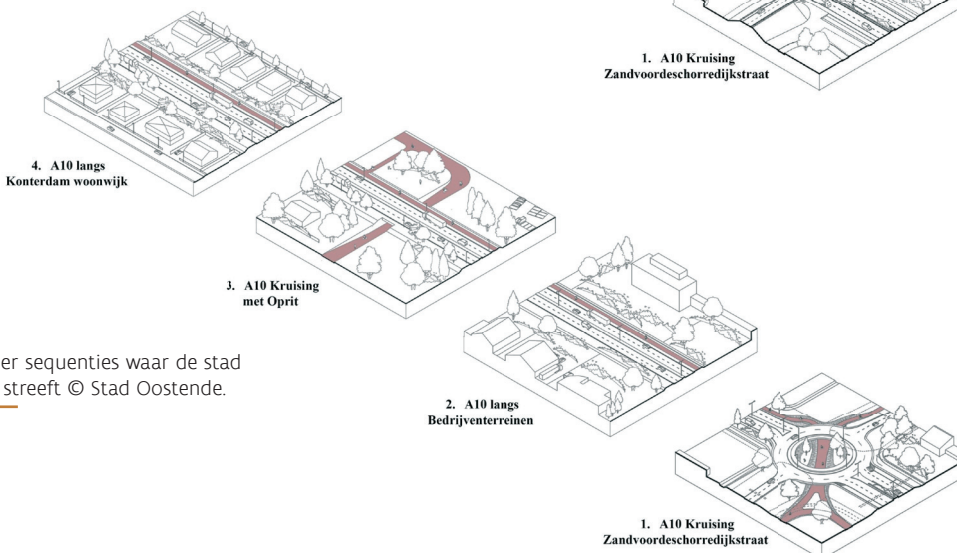
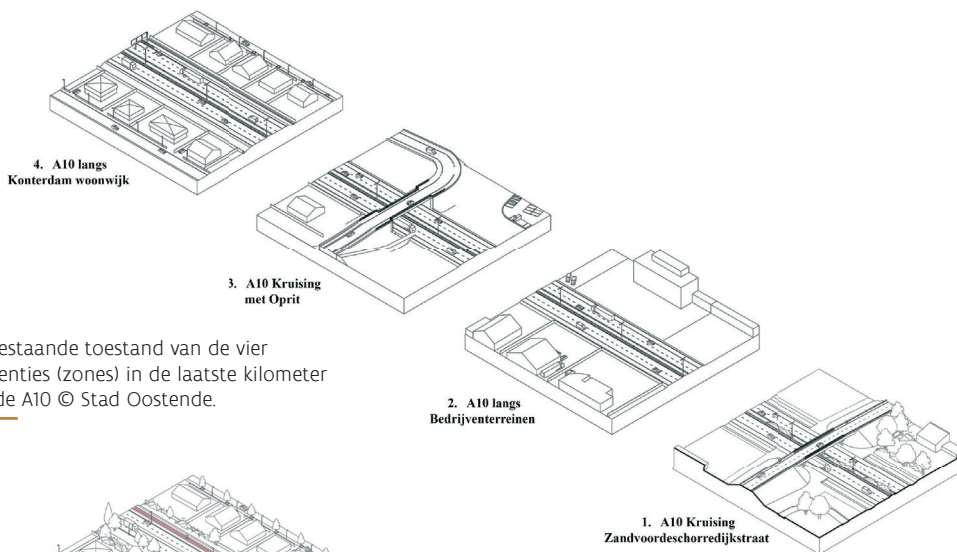
Vanackere: “Heel goed. De conceptstudie is af en van hoge kwaliteit. Wij volgden hen, samen met het regieteam stedenbeleid, van nabij op en konden op gepaste tijdstippen bijsturen om zo tot haalbare voorstellen te komen.”

Ruikt dat niet een beetje naar censuur?

Vanackere: “Absoluut niet. Ze kregen heel veel vrijheid. Een van hun oorspronkelijke voorstellen was bijvoorbeeld het volledig ondertunnelen van de A10. Heel effectief, dat wel, maar budgettair niet haalbaar. Het studie bureau mocht wild gaan en out-of-the-box denken, maar het was onze taak om de haalbaarheid van het concept te bewaken. Zo beschikken we nu over één goed gedocumenteerd en gemotiveerd scenario.”

Wat ligt nu voor?

Vanackere: “We delen die laatste kilometer van de snelweg op in vier sequenties. We beginnen aan de brug van de Zandvoordeschorredijkstraat (de tweede brug als je vanuit Oostende vertrekt). Daar plannen we een grote hoger gelegen rotonde, die je kan vergelijken met die aan het station van Brugge. De rotonde fungeert als stadspoort en remt het verkeer af. Daarna krijg je een stadsboulevard zonder pechstroken en nauwere rijvakken. Zo slaan we meerdere vliegen in één klap: minder verharde oppervlakte, meer bufferruimte, trager verkeer, minder fijnstof, minder lawaaihinder en meer groene landschapselementen.”

Zie ik dat goed? In de laatste sequentie vlak voor de Kennedy-rotonde plaatsen jullie toch geluidsschermen.

Vanackere: “Ja, maar die zijn maar 3 meter hoog. Ze staan bovendien een stuk verder van de huizen dan AWV oorspronkelijk plande. Samen met het talud, de groenaanplant, de lagere snelheid (50-70 km/u) en de schermen zou het geluid moeten afnemen tot ca. 55 à 59 dB, een winst van 10 à 14 dB in de tuinen en woningen langs de A10.”

Wat gebeurt er met de verouderde brug van ‘Oprit’?

Vanackere: “Die verdwijnt. We vervangen die door een tunnel. Een goedkopere oplossing dan het vervangen van de 50 jaar oude brug. Meteen bevestigen we een andere klemtoon uit het concept: de nadruk op zacht verkeer tussen de woonwijken en bedrijventerreinen onderling. Ook langs de A10 voorzien we in voldoende ruimte voor fietssnelwegen om de verbindingen met het buitengebied te verbeteren.”

Hoe reageren de buurtbewoners op het concept?

Vanackere: “Die waren meteen enthousiast. We verspreidden een enquête onder de bewoners en 70% deed de moeite om die in te vullen. Het oordeel: 82% van de respondenten staat positief tegenover het voorgestelde scenario. Ondertussen legden we het concept ook nog voor aan de stadslabs (een stadsbreed participatieproject) en aan de beleidsmensen van Oostende. Er is duidelijk enthousiasme voor het dossier.”

En AWV?

Vanackere: “Zij hebben heel wat bemerkingen. Vooral de akoestische inschattingen trekken ze in twijfel. De bal ligt nu in hun kamp. Het is koffiedik kijken wat de toekomst brengt. Een beslissing verwachten we niet voor de Vlaamse parlementsverkiezingen van 2019. Het grote discussiepunt zal de aanleg van de grote hoger gelegen rotonde zijn ter hoogte van Zandvoorde.”

Dus de vraag over de mogelijke verkeershinder tijdens de wegwerkzaamheden is momenteel heel voorbarig.

Vanackere: “Als het er ooit van komt, moeten we de impact en de verkeershinder zeker tot een minimum trachten te herleiden. Doordat we de weg versmallen zouden we de oude verharde stroken open kunnen laten voor het doorgaande verkeer tijdens de werken. Denk maar aan de aanpak van de werken aan de E40 in Aalter. Maar zolang het een onderhandelbaar concept blijft, kunnen we moeilijk uitspraken doen over de concrete impact.”

Hoe kijk je achteraf terug op het doorlopen conceptstudieproces? Voldoet het eindresultaat aan de vooropgestelde verwachtingen en zou je die aanpak aanbevelen aan andere gemeenten en steden?

Vanackere: “Het opstellen van het subsidiedossier is complex, want je moet het op scherp stellen door alles duidelijk te definiëren. Een moeilijke oefening, die achteraf wel loont. De conceptstudie is nu een breekijzer naar het beleid toe om de problematiek op een veel bredere manier aan te pakken. Als je achteraf lokaal een draagvlak krijgt voor de uitkomst van het studiewerk, dan brengt dat een zekere dynamiek op gang. Zonder conceptstudie zou het veel moeilijker zijn voor het lokale bestuur om iedereen te overtuigen van een multidisciplinaire aanpak.”

“Het studie bureau mocht wild gaan en out-of-the-box denken, maar het was onze taak om de haalbaarheid van het concept te bewaken.”

Karel Vanackere

Welke tips kan je meegeven aan andere gemeentebedrijven?

Vanackere: "Neem voldoende tijd om de overheidsopdracht uit te schrijven. Doordat wij eerst te strikte normen hanteerden, verloren we een jaar tussen de gemeenteraadsbeslissing en de effectieve lancering van de oproep. Om een kwaliteitsvol resultaat te bekomen, is het ook belangrijk om de regierol strikt in te vullen. Als gemeentebedrijf maakten we van in het begin duidelijke afspraken met het studiebureau. De timing bewaakten we strikt, want enkel zo konden we de gestelde deadlines halen." ■

Nuttige link

- [Verlanning A10 - Een snelweg als stadsboulevard](#)

Kortrijk parkeert slim

Rondrijden in Kortrijk. Vroeger was het geen pretje. De nieuwe, slimme aanpak moet daar verandering in brengen. Technologie wijst je de weg naar de gepaste parkeerplaats. Fietsers en voetgangers krijgen meer ruimte. Stad Kortrijk geeft zelf het voorbeeld. Zelden een parkeergarage onder een stadhuis gezien waar geen enkele privé-wagen stond. Enkel de wegmarkering vormt nog een vage herinnering naar een tijdperk waarin koning auto baas was in dit pand. Nu valt het aantal fietsen niet te tellen. Sébastien Lefèbvre, verantwoordelijke aankoop en technologiemanagement van stad Kortrijk, Hans Verscheure, IT-verantwoordelijke van stad Kortrijk en Jean-Paul Vandewinckele, directeur van Parko (Stedelijk Parkeerbedrijf Kortrijk) lichten die totale ommekeer toe.

V.l.n.r. Jean-Paul Vandewinckele, Hans Verscheure en Sébastien Lefèbvre © Stad Kortrijk.

Is Kortrijk een smart city?

Hans Verscheure: “In het Plan Nieuw Kortrijk (beleidsplan) van de stad staan tien engagementen. Het is een vlot leesbaar document van 76 pagina’s, maar bevat slechts één keer de term ‘smart city’. We gebruiken het niet als begrip op zich, maar proberen wel slimme oplossingen te vinden voor de beleidsuitdagingen.”

Sébastien Lefèbvre: “Het gaat om de mindset. We beschikken over veel informatie en technologie. Het komt er gewoon op aan die slim te combineren. Soms moet je de huidige manier van werken helemaal herdenken om tot een passend antwoord te komen.”

Met het slim parkeerbeleid beschikken jullie over veel real-time data. Wat is jullie ambitie daarmee?

Verscheure: “De data op zich doen er niet echt toe. Het is vooral hoe je ze interpreteert. Je kan het mobiliteitsgedrag van burgers bijsturen eenmaal je hun bewegingspatronen doorhebt.”

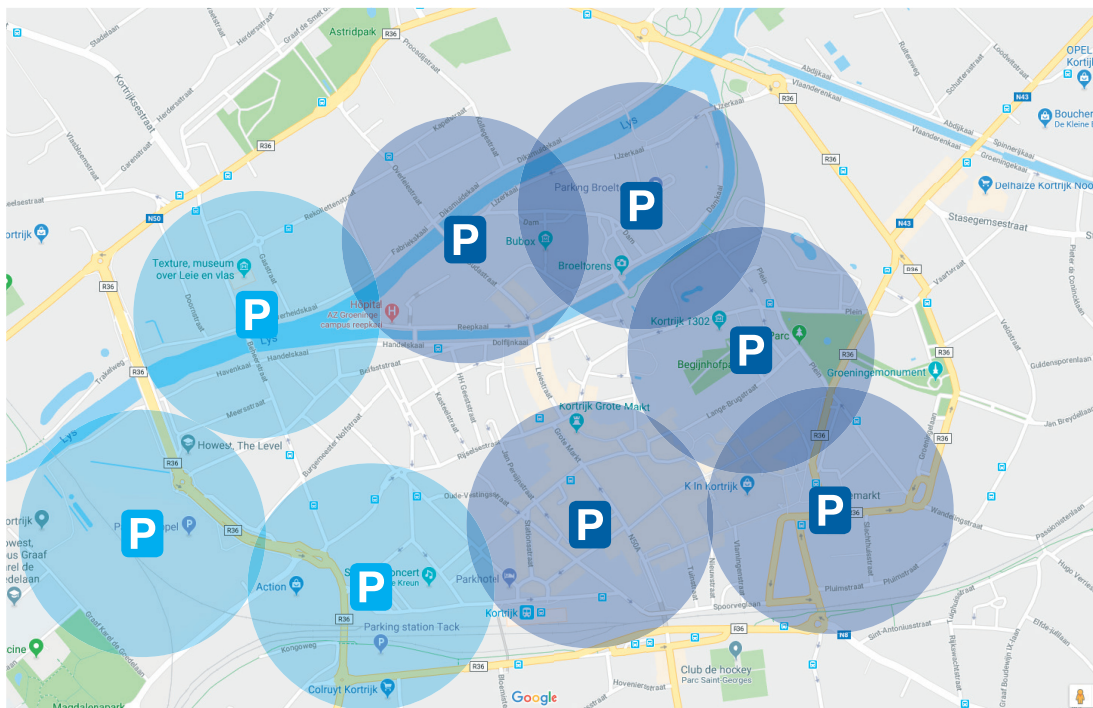
Lefèbvre: “De stad zet in op duurzame mobiliteit in al zijn facetten. Daarom brengen we alle verkeersstromen in de stad in kaart. We gebruiken daarvoor sensoren en camera’s. Met al die data kunnen we in principe van elk individu zijn bewegingen traceren. Dat doen we uiteraard niet om privacy-redenen. Maar het geheel aan verplaatsingen levert wel patronen op. Kortrijk krijgt hiervoor professionele bijstand. We merken wel dat het niet evident is om private partners te vinden die de privacyregels kennen en respecteren. Nochtans een belangrijk aandachtspunt, aangezien de testen gebeurden op echte data.”

“Het parkeerbeleid is de sleutel om te komen tot een duurzame mobiliteit.”

Jean-Paul Vandewinckele

Die analyse leverde een nieuw parkeerbeleid op. Hoe pakken jullie het in de praktijk aan?

Jean-Paul Vandewinckele: “Het parkeerbeleid is de sleutel om te komen tot een duurzame mobiliteit. Chauffeurs die parkeerplaatsen zoeken en manoeuvres uitvoeren, vertragen of stremmen de verkeersstromen. Zonder parkeerplaatsen op straat heb je in principe geen files in een stad. Daarom besloten we te investeren in offstreetfaciliteiten. 55% van het totale aanbod aan parkeerplaatsen zit onder de grond. Dat is veel. Andere ambitieuze steden zoals Gent of Sint-Niklaas halen op die parameter hooguit 20%. Dus, waar je je ook bevindt in het centrum van Kortrijk, op 250 meter afstand zal je altijd terecht kunnen in een ondergrondse parkeergarage.”

Het stadsplan met het overzicht van de ondergrondse parkings © Stad Kortrijk.

Bestaand

Gepland

250 m afstand

Een dure aangelegenheid wellicht.

Vandewinckele: “Net niet. Wie zijn wagen ondergronds parkeert, betaalt het eerste uur niets en daarna de helft minder dan wie dat op straat doet. Maar ook daar voorzagen we Shop & Go-zones waar je een half uur gratis kan parkeren. Onze filosofie is duidelijk. We geven voorrang aan zachte weggebruikers door in te zetten op ruimtelijke kwaliteit. Maar auto’s pesten we niet weg. We zorgen er gewoon voor dat ze niet teveel opstoppingen veroorzaken tijdens het zoeken naar een parkeerplaats. We maken het de bestuurders gemakkelijk. Elektronische borden begeleiden hen naar de meest nabije parking. Op de **mobiele website** kan je de beschikbare plaatsen controleren en je ticket betalen. Zo vermijd je wachtrijen om plaatsen te zoeken en om te betalen.”

De Houtmarkt voor en na de ingrijpende infrastructuurwerken © Stad Kortrijk.

Is dat niet discriminerend voor wie niet met mobiele toepassingen overweg kan?

Vandewinckele: “Ondergronds betaal je met een betaalkaart. Bovengronds kan je betalen per sms of door munten in de parkeerautomaten te stoppen. Zo sluiten we niemand uit.”

De tarieven liggen opvallend laag. Maar de aanleg van ondergrondse parkings is toch een gigantische investering. Hoe bolwerk je dat als autonoom gemeentebedrijf?

Vandewinckele: “Het is belangrijk om weten dat de stad het merendeel van de parkings

in handen heeft. Wij hoeven geen winst te maken. Zo kunnen we de tarieven democratisch houden. Initieel kregen we wel een kapitaalinjectie van de stad zodat we de werking konden opstarten. Sindsdien breiden we ons aanbod gestaag uit. Momenteel staan nog twee ondergrondse parkings in de steigers. Dat zal het aantal op zeven brengen met een totaal aanbod van 4.000 parkeerplaatsen.”

Heb ik het ook goed begrepen dat jullie de inkomsten herinvesteren in fietsparkings?

Vandewinckele: “Dat klopt. Ons mobiliteitsbeleid bevat ook sociale en duurzame ambities. Dit jaar bedraagt het overschot van de parkeeropbrengsten 800.000 euro. We investeren dat in het openbaar domein. Zo zie je steeds meer fietsenstallingen opduiken in het straatbeeld. Het merendeel is gratis. De bewaakte fietsparking niet. Die biedt niet alleen meer veiligheid, maar ook extra faciliteiten (bv. een box om de helm op te bergen, oplaadpunten, ...). Het kost 60 euro per jaar, terwijl een autogarage huren in de stad al snel oploopt tot 1.200 euro per jaar. Het stimuleert in elk geval het fietsgebruik.”

“Kortrijk heeft met zijn 75.000 inwoners de perfecte schaalgrootte om slimme toepassingen uit te rollen. De massa blijft beheersbaar.”

Sébastien Lefèbvre

Hoe verkoop je dit verhaal bij de burger? Zorgde de overgang van het oude regime naar het huidige parkeerbeleid niet voor tegenkanting?

Lefèbvre: “Van meet af aan zetten we sterk in op communicatie. We zorgden voor inspraakmomenten binnen het programma ‘Kortrijk Spreekt’ en gaven telkens mee welke positieve effecten aanpassingen met zich mee zouden brengen. De steun van de middenstand is essentieel en positief, omdat we hun bereikbaarheid garanderen en verbeteren.”

Vandewinckele: “De inwoners zelf krijgen heel wat gratis parkeertijd en zelfs 250 plaatsen ter beschikking in de stad die we enkel voor hen reserveren. Dat is vrij uniek voor een centrumstad van het formaat van Kortrijk. We onderhouden de parkeervoorzieningen ook goed zodat het proper en verzorgd oogt. Van weerstand is nog weinig sprake. Iedereen ziet dat de aanpak loont.”

Een voorbeeld van een bewaakte fietsparking © Stad Kortrijk.

Het lijkt een langgerekt succesverhaal sinds de oprichting van Parko in 1998. Zijn er beslissingen waar jullie achteraf spijt van hebben?

Vandewinckele: “Buiten de stad ligt het Kennedypark met 10.000 parkeerplaatsen rondom de bedrijfsgebouwen. Daar hebben we geen inspraak in. Nu zou de stad de inrichting van die industriezone helemaal anders invullen. Wie weet kunnen we de fouten uit 1985 in de toekomst rechttrekken als een stadsvernieuwingsproject.”

Jullie wonnen enkele prestigieuze prijzen (Agoria Smart City Award en Slim in de Stad-prijs). Bracht dat iets te weeg?

Lefèbvre: “Erkenning krijgen, is altijd plezant. Steden uit buiten- en binnenland komen nu langs om onze aanpak te bestuderen. Rotterdam had in het bijzonder interesse voor het sensorparkeren. Een Nederlands product nota bene. De prijzen zorgden er vooral voor dat de interne gedragenheid omhoogschiet, zowel bij het stadsbestuur als bij de burger. We krijgen nog meer experimenteer-ruimte, wat duidelijk perspectieven biedt voor andere slimme initiatieven. Want geef toe, Kortrijk heeft met zijn 75.000 inwoners de perfecte schaalgrootte om slimme toepassingen uit te rollen. De massa blijft beheersbaar. In grotere steden ligt dat net iets moeilijker.”

Jullie nemen een centrale rol op als aankoopcentrale voor een 70-tal gemeenten voor een opdracht om bezoekers en passanten te monitoren?

Lefèbvre: “We beschikten over een IT-contract voor 70 steden en gemeenten. Dat liep af en daarop trokken we naar de markt om een smart city-toolbox te ontwikkelen voor o.a. datamining, beheer en digitale camera’s. Het bestaat uit vier toepassingschillen: 1) alle lokale besturen van Kortrijk, 2) het intercommunale niveau, 3) alle centrumsteden uit Oost- en West-Vlaanderen, aangevuld met Mechelen, 4) alle actieve besturen waar we een goede samenwerking mee hebben zoals bv. Ieper.”

In de Shop & go-zone zijn de parkeerplaatsen uitgerust met sensoren © Stad Kortrijk.

Wat hebben jullie daaruit geleerd?

Lefèbvre: “Het belang van raamovereenkomsten. Voor kleinere gemeenten is het smart city-verhaal ver van hun bed. Maar als het effectief een nood oplost, dan krijgen ze wel interesse. De uitdagingen zijn in principe voor iedereen gelijk, enkel de snelheid om een nieuw concept uit te werken verschilt sterk tussen steden en gemeenten. Daarom is het goed om samen projecten en offertes in te dienen. Met meerdere partners kan je marktverschuivend werken.” ■

Nuttige links

- [Nieuwsbericht 'Slim in de stad-prijs'](#)
- [Ingediend concept 'Slim in de stad-prijs'](#)
- [Agoria - Kortrijk leert burgers slim parkeren](#)

Smart Flanders-programma

Ondersteuning van de 13 centrumsteden en VGC in hun ontwikkeling tot slimme steden

Vlaams minister Liesbeth Homans lanceerde op 1 januari 2017 het **Smart Flanders-programma**. De Vlaamse overheid ondersteunt daarmee de 13 centrumsteden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie voor Brussel in hun ontwikkeling tot slimme steden. Het programma loopt tot eind 2019 en wordt gecoördineerd door prof. dr. Pieter Ballon en dr. Nils Walravens (IMEC-smit, VUB).

Onze steden investeren vandaag al in heel wat initiatieven. Met het Smart Flanders-programma wil de Vlaamse overheid de samenwerking en afstemming op stedelijk en Vlaams niveau extra ondersteunen. Enkel door de krachten te bundelen, kunnen we Vlaanderen positioneren in het koppeloton van het smart city-gebeuren.

Het doel van het Smart Flanders-programma is om relevante data volgens Europese standaarden te ontsluiten zodat geïnteresseerden (bedrijven, stadsbesturen, onderzoeksinstellingen, burgers) slimme toepassingen kunnen ontwikkelen. Het programma focust daarom op real-time open data, gedeelde referentiemodellen en een implementatiegedreven aanpak met diverse pilootprojecten.

We stellen deze realisaties voorop:

1. de gezamenlijke ontwikkeling van een Open Data Charter;
2. het opmaken van een 'Smart portret' voor elk van de 13 centrumsteden en de VGC;
3. het opzetten van 1 à 2 pilootprojecten per jaar waarbij data in een gestandaardiseerde format openen. Het doel is om maatschappelijke uitdagingen die leven binnen de steden mee te helpen oplossen;
4. het testen in een reële omgeving (City of things, Vlaio-oproep, enz.).

Naar een gezamenlijk en gedragen Open Data Charter

In een eerste fase werken steden samen met IMEC aan een gedragen Open Data Charter. Hiermee willen ze zoveel en zo kwalitatief als mogelijk data gestructureerd open stellen. Het gaat hierbij om:

1. stedelijke gegevens (volgens decreet hergebruik overheidsinformatie);
2. gegevens in handen van derden in opdracht van de stad (o.a. via overheidsopdrachten);
3. data van private actoren over en op het grondgebied van de stad.

Zo kunnen alle stadsactoren op een gelijkwaardige manier met data aan de slag om stedelijke oplossingen te creëren. Je kan hierdoor ook steeds de nieuwste ICT-mogelijkheden aanwenden, zonder afhankelijk te worden van bepaalde platformen of derde partijen.

Op termijn willen we kijken of we het Open Data Charter kunnen uitbreiden naar alle lokale besturen.

1^e Datapiloot: zoekverkeer voor parkeren in steden verminderen

Ongeveer 30% van al het verkeer in een stad komt van mensen die op zoek zijn naar een parkeerplaats.

Door parkeergegevens in steden open te stellen en slimmer te benutten kan je als stad het zoekverkeer voor parkeren verminderen, leegstaande parkeerplaatsen beter benutten (bijvoorbeeld parkings 's nachts openstellen voor buurtbewoners), de mobiliteitsgeleiding proactief en flexibel aanpassen op basis van parkeerinzichten, een betere verkeersinfo voorzien voor evenementen, enz.

Tijdens de Open Summer of Code werkten studenten samen met IMEC aan een prototype en een analytisch model. Ze gebruikten daarvoor real-time en historische parkeerdata. Ze testten dit prototype met de parkeerdata van Gent, Kortrijk, Leuven en Sint-Niklaas. Ze willen op termijn zoveel mogelijk steden betrekken bij het [datapiloot-initiatief](#). Ook de NMBS en andere publieke en private actoren zijn bereid data aan te leveren en mee te werken.

Door de mogelijkheden met real-time parkeerdata te visualiseren, wil het Smart Flanders-programma de verschillende partners stimuleren en sensibiliseren om parkeergegevens op een gestandaardiseerde manier open te stellen. Zo kunnen nadien private (app)ontwikkelaars, organisaties of burgers interessante toepassingen ontwikkelen met die data. IMEC zal ook zorgen voor een handleiding die aangeeft hoe we de gegevens best kunnen gebruiken. ■

Nuttige links

- [Smart Flanders](#)
- [Eerste Datapiloot Parkeren – Zoekverkeer verminderen met Linked Open Parking data](#)
- [Vlaams Stedenbeleid](#)

Praktijkvoorbeelden van een slimme overheid

Slim omgaan met data, het strategische beleid onderbouwen, de juiste informatie inwinnen, ... Lokale besturen evolueren steeds meer richting slimme steden en gemeenten. 'Blockchain' is in deze context een nieuw en veelbelovend begrip. Veel van die pilootprojecten zitten vandaag nog in een ontwikkelingsfase, maar de steden ervaren nu al dat blockchain veel nieuwe mogelijkheden opent. Het Agentschap Informatie Vlaanderen (AIV) bevestigt die vaststelling. Ze volgen de ontwikkelingen rond blockchain van nabij op. Volgens AIV is de blockchaintechnologie breed inzetbaar en kan je de logica doortrekken naar onder meer het toekennen van subsidies, diploma's, vergunningen of erkenningen.

Het kan de rol van de overheid hertekenen en ruimte creëren om stil te staan bij de rol die lokale besturen in de toekomst kunnen opnemen om maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. Voor het opvolgen van die maatschappelijke uitdagingen, ontwikkelde de Vlaamse overheid de stadsmonitor. Die telt ongeveer 200 indicatoren die aan de hand van objectieve en subjectieve gegevens de leefkwaliteit van de 13 centrumsteden in kaart brengen en aangeven hoe duurzaam hun ontwikkeling is. De Vlaamse overheid ontwikkelde het instrument om het strategische beleid van de centrumsteden te onderbouwen. De nieuwe editie van de stadsmonitor verschijnt op 19 maart 2018 samen met de gemeentemonitor. Die laatste verschijnt voor het eerst. De gemeentemonitor bouwt verder op de goede ervaringen van de stadsmonitor en brengt de brede omgeving van alle 308 Vlaamse gemeenten in beeld. Volgens de stad Turnhout een waardevol instrument, waarmee alle Vlaamse gemeenten aan de slag kunnen gaan.

Blockchain: overheid in of aan de ketting

Stad Antwerpen zet de komende jaren in op 'blockchain'. Een nieuw, veelbelovend begrip dat stilaan ingang vindt in innovatieve middens. Waar de term exact voor staat, hoe lokale besturen het kunnen integreren in hun werking en welke meerwaarde het oplevert voor burger en stad, leggen Karin De Craecker (strategisch coördinator stad Antwerpen), Roeland Gielen (CEO Kunstmaan) en Tom Ghelen (Blockchainlead Kunstmaan) ons uitgebreid uit.

Karin De Craecker © Stad Antwerpen.

Roeland Gielen © Kunstmaan.

Tom Ghelen © Kunstmaan.

De laatste maanden duikt het begrip 'blockchain' regelmatig op in de media. Is het mogelijk om dat concept eenvoudig toe te lichten zonder in technisch jargon te vervallen?

Karin De Craecker: "In essentie gaat het om het registreren van transacties in gedistribueerde databases over het internet. De informatie die je erin stopt, blijft er voor altijd in zitten. Het is veilig omdat elke transactie een onbreekbare code meekrijgt en deel uitmaakt van een uitgebreide dataketting. Hierdoor kan je elke wijziging makkelijk traceren. Klopt er iets niet, dan valt dat meteen op. Kortom, blockchain is een robuust en transparant registratieconcept dat diverse informatie veilig aan elkaar koppelt."

Roeland Gielen: "Je moet het zien als een grootboek waarin elke lijn onuitwisbaar is en zichtbaar mits je rechtmatig toegang hebt. Iedereen die deelneemt aan de blockchain kan rechtstreeks informatie toevoegen aan de ketting zonder tussenpersonen. Elke info krijgt een code. Het volledige overzicht van alle lijnen is gekopieerd in de gedistribueerde databases. Doordat iedereen op elk moment de juistheid kan verifiëren is het systeem veilig en wordt het waardevol. De idee achter blockchain kwam in een versnelling na de bankencrisis. Het vertrouwen in de klassieke tussenpersoon was zoek. Vandaar de kernwoorden: vertrouwen, transparantie, traceerbaarheid, decentralisatie en netwerk."

Tom Ghelen: "Een blockchain zetten we op met een specifiek doel en binnen een open of gesloten samenwerkingsverband. Op die manier kan je binnen een bepaalde blockchain vastleggen wie de deelnemers zijn en wie welke informatie kan toevoegen en mag bekijken."

"Blockchain is een robuust en transparant registratieconcept dat diverse informatie veilig aan elkaar koppelt."

Karin De Craecker

Dat blijft toch nog redelijk technisch. Enkele voorbeelden maken het misschien wat bevattelijker. Probeer ook te duiden welke maatschappelijke meerwaarde het oplevert.

De Craecker: "Ambtenaren verliezen veel tijd met het registreren, verifiëren en afleveren van authentieke informatie. Denken we maar aan de dienst burgerzaken die de geboortes registreert. De stad fungeert daar als tussenpersoon om de geboorte, de naam en de afkomst te formaliseren. Maar de dokter die de bevalling begeleidt, zou die data in principe ook rechtstreeks kunnen invoeren in real time en getuigen kunnen aangeven of alles klopt. Het levert tijds winst, betrouwbare informatie en minder loopwerk op voor de ouders. Voor de gemeente of de stad biedt het de mogelijkheid om meer te focussen op de kerntaken die meerwaarde creëren voor haar burgers. Meer ambtenaren in frontoffice-taken dus en minimaal in backoffice."

Gielen: "Samen met het Agentschap Natuur en Bos (ANB) werken we een proefproject uit waarbij boseigenaars, administratie, beheerders, en aannemers samenwerken rond informatie op blockchain. Zo kunnen de betrokkenen meer vaststellingen doen op het terrein en die rechtstreeks opslaan en verwerken in blockchain. De verwerking zal minder administratieve rompslomp vergen. We testen tegelijk uit hoe blockchain kan helpen om slim subsidies toe te kennen. Blockchain laat het toe om de voorwaarden in te bouwen in de subsidie. Dat gebeurt met een digitale coin die enkel de juiste aannemers kunnen gebruiken voor het gepaste werk. De overheid krijgt automatisch een overzicht en kan de evolutie van het bos heel duidelijk en transparant opvolgen. Ideaal om die te vergelijken met de verstrekte subsidies. De eigenaar kan het netwerk bovendien laten weten hoe kwaliteitsvol de werken verliepen. Een win-win voor ANB en voor de burger."

Wat kan blockchain registreren? © Kunstmaan.

Het Agentschap Binnenlands Bestuur werkt samen met de lokale besturen aan Linked Open Data (LOD), waarbij lokale besturen hun besluiten op een gelijkvormige en makkelijk te doorzoeken manier online plaatsen. Hoe verhoudt die ontwikkeling zich ten opzichte van blockchain?

Ghelen: “Blockchain is de stap voor LOD. Blockchain garandeert de authenticiteit, elk besluit krijgt zo een unieke niet te kraken code. Tot op detailniveau is alles beveiligd. Om je een idee te geven: zelfs met de rekenkracht van alle bestaande computers is blockchain codering – encryptie – niet te ontcijferen. Hacken is zo goed als uitgesloten. Hoe groter je informatieketting, hoe moeilijker het trouwens wordt om de boel te belazeren omdat elk blokje informatie via een unieke code aan het voorgaande blokje informatie gelinkt is. Blockchain beveiligt de lokale data en creëert de zekerheid dat ze correct zijn, niet alleen door complexe codes maar ook door de exacte kopieën op verschillende plaatsen. Wil je die authentieke data vlot toegankelijk maken, dan hebben we het over LOD.”

Lokale besturen evolueren richting slimme steden en gemeenten. Welke rol kan blockchain daarin vervullen?

Ghelen: “Op microniveau verzamelen steden en gemeenten heel veel informatie. Sensoren en camera’s registreren bewegingen en daaraan koppelen ze apps om bv. de parkeerproblematiek of de criminaliteit aan te pakken. Blockchain helpt hen slim om te gaan met die data en vooral de juiste informatie te bezorgen zonder al teveel bijkomende details prijs te geven. Een voorbeeld: een politieagent houdt je tegen langs de weg. Hij vraagt je elektronische identiteitskaart (EID) om te weten of je de rechtmatige eigenaar bent van dat voertuig. Tegelijk komt hij heel veel over je te weten. Teveel zelfs. Dat kan anders. Die agent wil gewoon weten of dat je wagen is en je ermee mag rondrijden. Met je EID zou hij enkel daarop het antwoord moeten krijgen. Alle vragen zijn te herleiden tot een ja of nee antwoord.”

Gielen: “Laten we daarop verder bouwen. Mag je met je wagen in de lage-emissiezone binnen? Ja of nee? Of je 36 jaar oud, gescheiden bent of in Brasschaat woont, doet op dat ogenblik niet ter zake. Dankzij een blockchainoplossing wordt je, de burger, terug eigenaar van je identiteit en beslis jij welke info je prijsgeeft. Bovendien kan je op die manier ook valse agenten ontmaskeren, want ook die moet zich identificeren als hij/zij jou staande houdt. Hetzelfde toestel dat jouw toegangsrechten weergeeft, vertelt je ook dat die agent het mandaat heeft om jou die vraag te stellen.”

“Het is belangrijk dat je de kracht van een blockchain oplossing ten volle gebruikt. Stel je de vraag hoe je de vertrouwde informatie uit de blockchain kan inzetten met de focus op een goede samenwerking.”

Tom Ghelen

Denken vanuit unieke mogelijkheden

- Identiteit in eigen beheer
- Communities in zelfbeheer
- 'Fact'chain (op microniveau)
- Single Source of Truth

Denken vanuit unieke mogelijkheden © Kunstmaan.

Wanneer opent blockchain de meeste opportuniteiten?

Er moet een 'transactie' zijn, iets van waarde wordt uitgewisseld,

tussen **meerdere partijen**,

die **niet voldoende zeker** zijn over elkaar,

waardoor er vandaag vaak **intermediaire partijen** nodig zijn,

om transacties **onuitwisbaar en authentiek** te registreren,

waarbij eventueel **transactievoorwaarden** moeten gerespecteerd worden,

en de "**echte wereld**"-waarde gegarandeerd wordt.

Wanneer opent blockchain de meeste opportuniteiten? © Kunstmaan.

Terug naar de stad Antwerpen. Jullie werken aan een pilootproject voor adreswijzigingen. Hoe pak je dat aan en kan je al eerste resultaten voorleggen?

De Craecker: "We zitten nog volop in de ontwikkelingsfase en wisselen veel informatie uit met de 'blockchain coalition', het interbestuurlijk platform dat alle blockchain pilootprojecten (levensloop, verhuizen, diploma's, besluiten) begeleidt. We stellen ons bv. de vraag hoe we adreswijzigingen zo accuraat en eenvoudig mogelijk kunnen controleren. Nu moet de burger zijn nieuw adres melden en een wijkagent gaat tijdens een plaatsbezoek na of die persoon effectief op die plaats woont. Kan dat niet eenvoudiger door bv. een vijftal bureaus uit de omgeving te laten bevestigen of die persoon daar effectief woont? Nog een paar opties. Met de geolocatiefunctie van een smartphone kan je nagaan of iemand effectief verblijft op het door hem aangegeven adres. We zouden ook adreswijzigingen kunnen koppelen aan de data van nutsleveranciers. Zo hoeft een burger die verhuist niet al zijn leveranciers te verwittigen, maar kan hij ervoor kiezen om dit automatisch te laten verlopen. Op die manier komt er tijd vrij voor de wijkagent om gerichte woonstcontroles te doen of andere taken op te nemen."

Jullie wonnen de Slim in de Stad-prijs 2016. Gaf dat een extra boost voor het uitwerken van blockchain in Antwerpen.

De Craecker: "Heel zeker. De centen waren uiteraard welkom. Maar de echte meerwaarde steekt in de ruchtbaarheid die blockchain plots kreeg. We maakten van de gelegenheid gebruik om onze kennis over blockchain uit te rollen over de stad tijdens inspiratiedagen. Zo kan je nu spreken van een zeker draagvlak voor blockchain in de stad. Op federaal niveau kreeg ons initiatief ook uitstraling. We ontvingen daardoor een uitnodiging van het Agentschap Administratieve Vereenvoudiging om onze bevindingen en aanpak uit te dekken te doen. Een hele eer en een kans om de blockchainconcepten ook effectief te realiseren."

"We willen samen met de overheid de bestaande processen totaal hertekenen met behulp van blockchain."

Roeland Gielen

Hoe begin je eraan als stad of gemeente? Wat zijn belangrijke do's en don'ts?

Ghelen: “Eerst en vooral moeten ze uitzoeken of blockchain een uitweg biedt voor het probleem dat ze willen aanpakken. Blockchain is bv. niet geschikt voor transacties waarbij maar één partij betrokken is en je geen vertrouwenscontext nodig hebt. Blockchain gaat per definitie over processen tussen meerdere partijen. Daarnaast is het belangrijk dat je de kracht van een blockchain oplossing ten volle gebruikt. Stel je de vraag hoe je de vertrouwde informatie uit de blockchain kan inzetten met de focus op een goede samenwerking. Hoe je die informatie ter beschikking stelt voor de overheid, burgers en bedrijven is cruciaal. Het zal ten slotte leiden tot een nieuwe dienstverlening voor de burger en tussen de verschillende overheidsinstanties onderling.”

Drie types van gebruiksmogelijkheden © Kunstmaan.

Gielen: “Blockchain heeft geen zin als je op dezelfde manier blijft werken als vroeger. Oude processen of attestaten in blockchain steken is weggegooid geld en een gemiste kans. Blockchain opent nieuwe mogelijkheden. Die moet je gebruiken om de manier van werken radicaal te herdenken. Blockchain biedt verschillende sterke troeven die je kan uitspelen. 1) Je kan anders nadenken over het beheer van je identiteit en alle gegevens daarrond. 2) Je kan het zelfbeheer door communities van burgers anders benaderen, zonder tussenkomst van de overheid. 3) Je krijgt met blockchain een feilloos, fraudeloos en transparant inzicht in informatieketens (bv. de herkomst van voeding, kledij, gebruik van subsidies, ...). 4) Je kan met verschillende partijen werken rond een ‘single source of truth’, waarbij iedereen een volledig zicht heeft op alle gegevens.”

Eén van de partners van stad Antwerpen is 'Kunstmaan'. Welke ondersteuning bieden jullie?

Gielen: "Kunstmaan is een communicatie-, design- en technologiebedrijf. Met die combinatie zorgen we voor goede gebruikerservaringen met een merk op alle kanalen. Daar horen steeds meer digitale kanalen bij. Daarom focussen we ons meer en meer op innovatieve technologieën, waaronder blockchain. We bouwden de allereerste blockchainapp voor een Europese bank al in het voorjaar van 2016. We maakten het mogelijk dat mensen aandelen in start-ups konden verhandelen via blockchain aangezien daar geen beurs voor bestaat. We denken dat de experimentfase al voorbij is en willen samen met de overheid de bestaande processen totaal hertekenen met behulp van blockchain. Dan pas wordt het echt interessant, want bij de overheid kunnen we alles in vraag stellen. Met de lokale besturen proberen we telkens na te denken over wat beter kan. De belangrijkste stap is het toetsen van de noden aan de mogelijkheden die blockchain biedt. In een demo-omgeving testen we vervolgens de mogelijke oplossingen uit." ■

Nuttige links

- [Nieuwsbericht 'Slim in de stad-prijs'](#)
- [Ingediend concept 'Slim in de stad-prijs'](#)
- [Roel Verhaert – 'Blockchain: overheid in of aan de ketting'](#)

De emancipatorische kracht van blockchain

V.l.n.r. Daniël Du Seuil en Barbara Van den Haute.

Het Agentschap Informatie Vlaanderen (AIV) volgt de ontwikkelingen rond blockchain van nabij op. Administrateur-generaal Barbara Van den Haute en Daniël Du Seuil, programmamanager en architect blockchain geven hun visie.

Hoe definieer je blockchain?

Barbara Van den Haute: “Ik gebruik graag het beeld van het monopoliespel. Na jarenlang gebruik zijn de bankbiljetten verloren geraakt. Alle spelers spreken af om met een virtueel

saldo te werken. Om vertrouwen te wekken, bekijkt elke speler elke transactie. Je kan spreken van een decentrale boekhouding, waarbij iedereen ziet wat je doet en zijn goedkeuring moet geven. Zo werkt blockchain. Je kan die logica doortrekken naar het toekennen van subsidies, diploma's, vergunningen of erkenningen. Het kan de rol van de centrale overheid helemaal hertekenen van controle- of registratieorgaan tot faciliterende instantie.”

Wat kan dat betekenen voor lokale besturen?

Daniël Du Seuil: “Het laat toe dichter aan te sluiten bij de feiten en alle actoren actief te betrekken. Denk maar aan de oude, traditionele processen (bv. bij huwelijken of contracten) waarbij we getuigen inschakelden. Blockchain bespaart de steden en gemeenten overbodige registratieprocessen, want het transparante netwerk onderhoudt zichzelf. Zo komt er tijd en ruimte vrij om na te denken over de rol die lokale besturen in de toekomst kunnen spelen om de echte maatschappelijke uitdagingen aan te pakken.”

En voor de burger?

Van den Haute: “Van blockchain gaat een emancipatorische kracht uit. Je kan perfect bepalen wie er aan je gegevens kan en mag komen. Denk maar aan de toegang tot je medische gegevens. Wie beheert dat momenteel? Met blockchain kan je dat zelf doen.”

Werkt het AIV al met blockchain?

Van den Haute: “Momenteel lopen enkele pilootprojecten waarbij we alles op zijn kop zetten. Denk maar aan de uitreiking van diploma's, ANB-subsidies, de organisatie van de sociale verhuurkantoren of het ondernemingsloket. Heel wat rompslomp en identiteitsfraude kunnen we makkelijk opheffen. Het zorgt er ook voor dat klassieke tussenpersonen zoals banken of notarissen het geweer van schouder moeten verleggen. Ze worden veeleer adviseurs in plaats van dienstverleners.”

“Blockchain bespaart de steden en gemeenten overbodige registratieprocessen, want het transparante netwerk onderhoudt zichzelf.”

Daniël Du Seuil

Is Vlaanderen een pionier?

Du Seuil: “We durven onszelf in vraag stellen, maar zitten nog in de aftastende fase. Voorlopig zit nog niets in productie. Vooral nieuwe landen staan daarin verder. In Europa is Estland de grote voortrekker. Daar steken alle medische dossiers al in blockchain. In Honduras slaan ze het kadaster over. Boeren stoppen er hun overeenkomsten in blockchain om zich te beschermen tegen multinationals die hun gronden claimen. Chinezen en Japanners betalen heel veel met bitcoins, terwijl de steden de grote trekkers zijn in de Verenigde Staten. Kortom, Vlaanderen zit niet in de spits, maar is wel mee met de eerste golf.”

Het concept ‘blockchain’ levert onmiskenbaar voordelen op. Zitten er ook adders onder het gras?

Van den Haute: “Het encrypteren en de opslag van de data vergt veel energie. Die milieukost mogen we niet uit het oog verliezen. Verder moeten we nadenken over wat we publiek ontsluiten en wat niet. Privacy blijft een belangrijk aandachtspunt. Om die discussie in goede banen te leiden zal een ethische commissie nodig zijn of een soort van Raad van State voor softwarecode.” ■

“Privacy blijft een
belangrijk aandachtspunt.”

Barbara Van den Haute

Turnhout gaat slim om met info uit stadsmonitor

Veerle Claes

De Vlaamse overheid ontwikkelde de stadsmonitor om het strategische beleid van de centrumsteden te onderbouwen met objectieve en subjectieve gegevens. De stadsmonitor telt ongeveer 200 indicatoren die de leefkwaliteit van een centrumstad in kaart brengen. De indicatoren geven aan hoe duurzaam de ontwikkeling van de centrumsteden is. GIS-coördinator Veerle Claes vertelt ons hoe Turnhout omspringt met de resultaten uit de stadsmonitor.

Wie binnen de stad gebruikt de stadsmonitor?

Veerle Claes: “Dat zijn in hoofdzaak de leden van het managementteam, onze diensthoofden (leidinggevend), maar ook de beleidsadviseurs. Ze gebruiken de data uit de stadsmonitor bij de opmaak van de omgevingsanalyse en bij de voorbereiding van heel wat inhoudelijke dossiers. Ze percipiëren het als een erg waardevolle bron, waarvan vooral de subjectieve elementen uit de survey een meerwaarde betekenen.”

Hoe springen jullie om met de data?

Claes: “De stadsmonitor stelt ons in staat om onderbouwde beleidskeuzes te maken zowel op operationeel als beleidsmatig niveau. Een voorbeeld: je moet een keuze maken tussen de inplanting van een speelpleintje of extra buurtgroen. In dat geval is het handig om te weten hoeveel vierkante meter buurtgroen een bepaalde wijk telt en in welke mate die wijk dat als voldoende aanvoelt. Dankzij de stadsmonitor weten we dat. Aangezien we ook de ruwe datasets van de survey ter beschikking krijgen, kunnen we die intern dieper uitspitten. Sommige indicatoren roepen weer nieuwe vragen op. We verwerken die ruwe data – uiteraard met de nodige duiding – tot bruikbare informatie voor de collega’s.”

Gebruiken jullie de stadsmonitor vandaag anders dan vroeger? Zie je een evolutie?

Claes: “Toch wel. Vroeger vertrokken we eerder van het buikgevoel om beleidsnota’s op te stellen. Vandaag de dag beschikken we over steeds meer analysemateriaal en gebruiken we die ook vaker in de verschillende fases van de beleidscyclus. De collega’s zijn zich door de jaren heen bewuster geworden van de beschikbare informatie en laten me die gericht filteren. Ik voel dat die cultuuromslag zich echt heeft ingezet en daar heeft de stadsmonitor zeker een belangrijke rol in gespeeld.”

Hoe kunnen we het gebruik van de stadsmonitor verder stimuleren?

Claes: “Voor ons is het een uitdaging om de data uit de stadsmonitor te koppelen aan de doelstellingen en acties van het strategisch meerjarenplan. Meer aandacht voor de doorstroming naar het beleid, projecten en dus ook personen zou het gebruik kunnen stimuleren.”

“Voor ons is het een uitdaging om de data uit de stadsmonitor te koppelen aan de doelstellingen en acties van het strategisch meerjarenplan.”

Veerle Claes

Nog suggesties?

Claes: “De resultaten van de stadsmonitor mogen nog iets gebruiksvriendelijker ontsloten worden. Dat zou het gebruik ervan zeker kunnen verhogen. Meer modaliteiten om indicatoren onderling te combineren of ze te combineren met eigen cijfermateriaal, zou ik persoonlijk een meerwaarde vinden.”

Welk effect bracht de stadsmonitor in Turnhout te weeg?

Claes: “De stadsmonitor leidt tot stevige organisatiebrede discussies over de nieuwe accenten voor het toekomstige beleid. Daarnaast roept het vaak ook bijkomende vragen op die dan weer extra analyses vergen. Volgens de stadsmonitor bijvoorbeeld neemt het aantal inwoners toe dat zich onveilig voelt of bepaalde plaatsen mijdt. De criminaliteitscijfers laten evenwel een daling zien. Die discrepantie tussen cijfers en perceptie deed ons beslissen om een communicatiebureau onder de arm te nemen. Op basis van hun analyse werken we nu actief aan een strategisch communicatiebeleid.”

Turnhout liet al vier keer extra-bevragingen uitvoeren. Waarom?

Claes: “De stadsmonitor is heel waardevol en interessant maar de mogelijkheid om afwijkende trends in buurten te detecteren, zit er niet standaard in. We maken daarom gebruik van het aanbod om dit wel te doen. Zo beschikken we over fijnmazige informatie die ons in staat stelt een beleid op maat te voeren.”

De stadsmonitor leidt tot stevige organisatiebrede discussies over de nieuwe accenten voor het toekomstige beleid.

Communiceren jullie over de resultaten van de stadsmonitor?

Claes: “Voor de lancering van de nieuwe editie weten de burgemeester, de stadsecretaris, de communicatiedienst en ikzelf al enkele dagen op voorhand waar de gevoelige punten liggen. Dat maakt het gemakkelijker om eenduidig te reageren op kritische vragen van pers en oppositie. Na de lancering presenteren ambtenaren van het team Stedenbeleid de resultaten op maat van Turnhout aan het college van burgemeester en schepenen, gemeenteraadsleden, het managementteam en medewerkers van alle diensten, het maatschappelijke middenveld en de pers.”

Voor de eerste maal verschijnt er een gemeentemonitor in 2018. Welke tips heb je voor gemeenten die met de nieuwe tool aan de slag willen?

Claes: “Ik kan het iedereen aanbevelen om de gemeentemonitor ter harte te nemen. Gemeenten reserveren best de nodige tijd en ruimte om de resultaten te analyseren. Ik raad hen ook aan dat bij voorkeur gestructureerd te doen en niet alle indicatoren in één keer te bekijken. Ze analyseren ze best per cluster of domein.”

De stads- en gemeentemonitor zijn omgevingsmonitoren. Ze bieden geen evaluatie van het gevoerde beleid. Toch gebruiken pers en oppositie het soms als een evaluatie-instrument. Hoe ga je daar als stad of gemeente best mee om?

Claes: “Het is belangrijk om dit instrument goed te duiden en aan te geven dat het geen evaluatie-instrument is. Maar je kan natuurlijk nooit uitsluiten dat iemand dat toch doet. Ik suggereer daarom om vanuit de stad op voorhand al een sterk communicatief verhaal uit te werken zodat je dat kan ondervangen. Verder reageer je het best door de cijfers goed te kaderen en te verwijzen naar de beleidsmatige stappen die de gemeente al zette om de tendens – als die er al is – te keren.” ■

Monitoren

De stads-, gemeente- en jeugdmonitor: volwaardige monitoringstools voor Vlaanderen

Hoe is het gesteld met onder meer de inwoners, de bedrijven, de woningen en de voorzieningen in de Vlaamse gemeenten en steden? Hoe verplaatsen inwoners zich in hun vrije tijd? Zijn ze tevreden over de kinderopvang? Zijn er voldoende winkels in hun buurt? Welke financiële middelen zetten de lokale besturen in voor hun werking?

Het antwoord op al deze vragen en veel meer vind je terug in de gemeente- en stadsmonitor, een product van het Agentschap Binnenlands Bestuur in samenwerking met de Vlaamse Statistische Autoriteit (Studiedienst van de Vlaamse Regering). In maart 2018 verschijnt de eerste editie van de **gemeentemonitor** en de zesde editie van de **stadsmonitor**. Op basis van de goede ervaringen met de stadsmonitor, brengt de gemeentemonitor voor het eerst de brede omgeving van alle 308 Vlaamse gemeenten in beeld. De stadsmonitor vertrekt vanuit een visie op een leefbare en duurzame stad en brengt in kaart of de 13 centrumsteden in die richting evolueren.

De bouwstenen zijn indicatoren uit verschillende bronnen:

- centraal geregistreerde indicatoren;
- een grootschalige survey in 295 gemeenten en de 13 centrumsteden;
- GIS-toepassingen (enkel voor de stadsmonitor).

Een greep uit ons aanbod:

Rapporten	Dashboards	Brontabellen
Een basisrapport per gemeente geeft je snel zicht op je gemeente.	Per thema een dashboard met verschillende filtermogelijkheden.	Tabellen met de cijfers voor alle lokale besturen voor verdere analyses.
Thematische rapporten voor de 13 centrumsteden.		

De toepassingen zijn legio. Je kan bijvoorbeeld beide monitoren gebruiken bij het opmaken en actualiseren van de omgevingsanalyse en het meerjarenplan van je gemeente of stad. Of je kan je eigen gemeente of stad vergelijken met een andere gemeente of stad. Zo krijg je zicht op regionale verschillen en ontwikkelingen.

Hoe beleven kinderen en jongeren hun woonomgeving? Hoe ervaren ze het leren en het schoolklimaat, hun hobby's en verplaatsingen in hun omgeving? Zijn ze betrokken bij het buurtleven? Hebben ze voldoende tijd en ruimte om te kunnen spelen en sporten?

De **jeugdmonitor** is een bevraging die iedere Vlaamse gemeente en stad online kan afnemen bij groepen kinderen en jongeren, en dit vanaf het derde leerjaar tot en met het tweede middelbaar. Omdat zij niet expliciet worden bevroegd in de gemeente- en stadsmonitor, kan je de jeugdmonitor gebruiken om hun stem kenbaar te maken. De vragen peilen naar de perceptie van kinderen en jongeren over hun buurt, hun stad of gemeente. Dit instrument is een product van het Agentschap Binnenlands Bestuur en het departement Cultuur, Jeugd en Media. ■

